

УДК 330.341.1 : 338.2 : 330.4
УКПП
N держреєстрації 0117U003922
Інв. №

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
40007, м.Суми-7, вул. Римського-Корсакова, 2;
тел. (0542) 33 53 83; факс 33 40 58

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи,
доктор фіз-мат. наук, професор
_____ А.М. Черноус
_____

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
Інноваційні драйвери національної економічної безпеки: структурне
моделювання та прогнозування

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РЕЛЕВАНТНИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
(проміжний)

Керівник НДР
канд.екон.наук, доц.

Л.С. Захаркіна

2019

Рукопис закінчено 20 грудня 2019 р.

Результати цієї роботи розглянуто науковою радою СумДУ, протокол від
2019.11.26 № 4

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР, старший науковий співробітник, канд.екон.наук, доцент	20.12.2019	Л. С. Захаркіна (вступ, висновки, підрозділи 1.1, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1, 2.3, 2.4, 3.1, 3.3, 3.5, 3.6)
Відповідальний виконавець, старший наук.співроб., канд.екон.наук	20.12.2019	В. О. Щербаченко (підрозділ 2.3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	20.12.2019	М. Д. Домашенко (підрозділ 2.5)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	20.12.2019	С. І. Колосок (підрозділи 1.3, 1.5)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	20.12.2019	Ю. О. Мирошниченко (підрозділи 2.1, 2.3)
Молодший наук. співроб., канд. екон. наук	20.12.2019	Л. Ю. Сагер (підрозділи 1.1. 1.2)
Фахівець, канд. екон. наук	20.12.2019	Л. О. Сигида (підрозділи 1.1, 1.2)
Лаборант, студент	20.12.2019	Ю. Г. Білоус (підрозділ 1.3, 1.4)
Лаборант, студент	20.12.2019	Д. В. Луценко (підрозділ 2.4)
Лаборант, студент	20.12.2019	В. М. Новіков (підрозділ 3.4)

Лаборант, студент	20.12.2019	О. І. Тверезовська (підрозділ 3.5)
Лаборант, студент	2012.2019	К. Ю. Шамкало (підрозділ 3.3)
Виконавець за цивільно-правовим договором, студент	20.12.2019	О. Ю. Гура (підрозділ 1.3)
Виконавець за цивільно-правовим договором, студент	20.12.2019	О. С. Крецік (підрозділи 3.4, 3.6)
Виконавець за цивільно-правовим договором, студент	20.12.2019	Д. С. Шевченко (підрозділ 3.1)
Виконавець за цивільно-правовим договором, аспірант	20.12.2019	А. М. Миронова (підрозділ 3.2)
Виконавець за цивільно-правовим договором, канд. екон. наук	20.12.2019	К. В. Багмет (підрозділ 2.2)
Виконавець за цивільно-правовим договором, докт. екон. наук, доцент	20.12.2019	О. В. Люльов (підрозділ 3.2)
Виконавець за цивільно-правовим договором	20.12.2019	Н. О. Сигида (підрозділ 3.1)
Виконавець за цивільно-правовим договором, канд. екон. наук, доцент	20.12.2019	Д. О. Смоленніков (підрозділи 2.1, 3.4)
Виконавець за цивільно-правовим договором, канд. екон. наук, доцент	20.12.2019	В. Ю. Стрілець (підрозділ 2.6)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 139 с., 36 рис., 19 табл., 146 джерел.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС,
МОДЕЛЮВАННЯ, СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Об'єкт дослідження – процеси забезпечення національної економічної безпеки країни в умовах глобальних викликів на основі інноваційного прориву суб'єктів господарювання.

Мета роботи – формування методологічних засад та методичного інструментарію моделювання та прогнозування взаємозв'язку інноваційного розвитку суб'єктів господарювання та забезпечення економічної безпеки в Україні, наукове обґрунтування та розробка структурної, формалізованої національної інноваційної стратегії забезпечення економічної безпеки, яка міститиме чіткі алгоритми застосування важелів державного управління, математично формалізовані цільові таргети, та дозволить зменшити вплив системних ризиків в національній економіці.

Методи дослідження – системно-структурний та логічний методи, порівняльний аналіз, методи економіко-математичного моделювання.

На підставі проведених досліджень отримано наукові результати:

- 1) проведено аналіз рівня інноваційності країн світу та рівня їхніх витрат на науково-дослідну роботу у ВВП, на основі чого побудовано чотириквADRANTну матрицю та сформовані стратегії інноваційних дій для досліджуваних країн;
- 2) проведено емпіричне дослідження впливу макроекономічного середовища на інноваційну активність підприємництва в Україні;
- 3) формалізовано визначено інструменти державної підтримки інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в Україні на різних рівнях (макро-, мезо-, мікрорівень) з позиції формування національної економічної безпеки;
- 4) розроблено механізм державного стимулювання інноваційних процесів на прикладі енергоефективних технологій у контексті забезпечення національної економічної безпеки

ЗМІСТ

	с.
Вступ.....	7
1 ЗАКОРДОННИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД УЧАСТІ ДЕРЖАВИ В СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ.....	9
1.1 Поточний стан та тенденції нарощування інноваційної активності країн світу.....	9
1.2 Дослідження інструментів державного стимулювання інноваційного розвитку в зарубіжних країнах	16
1.3 Державна підтримка інноваційного розвитку у стратегічних секторах національної економіки України.....	21
1.4 Сучасний стан державної підтримки інноваційного підприємництва в Україні.....	31
1.5 Державна підтримка інноваційних перетворень в сфері забезпечення енергетичної безпеки.....	32
2 СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА МАКРО- ТА МІКРОРІВНЯХ ЯК НАПРЯМОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	41
2.1 Моделювання впливу макроекономічних факторів на стимулювання інноваційної активності підприємств.....	41
2.2 Соціальна складова макроекономічних факторів впливу на економічну безпеку.....	50
2.3. Пріоритетні напрями інноваційного розвитку підприємств промислового комплексу	63
2.4 Галузеві пріоритети державного стимулювання забезпечення національної економічної безпеки на засадах інноваційного розвитку.....	66
2.5 Розроблення механізму державного стимулювання інноваційних процесів на прикладі енергоефективних технологій у контексті державного економічного убезпечення.....	68

2.6 Інновації у виробничому забезпеченні розвитку малих підприємств: чинники впливу, сучасний стан, перспективи.....	80
3 ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ.....	84
3.1 Факторний аналіз фінансової стабільності як передумови забезпечення економічної безпеки України.....	84
3.2 Чутливість фінансової безпеки України до змін ринку глобального фінансового капіталу.....	87
3.3 Порівняльний аналіз волатильності фондового ринку з урахуванням часового горизонту інноваційних перетворень.....	93
3.4 Аналіз впливу податкових нововведень на бізнес-середовище країни та розвиток інноваційно активних галузей.....	98
3.5 Фінансова інклюзія як драйвер забезпечення фінансової безпеки України.....	106
3.6 Аналіз краудфандингу як інноваційного способу фінансування проєктів	112
Висновки.....	119
Перелік джерел посилання.....	122

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Національна економічна безпека України багато у чому залежить від спроможності суб'єктів господарювання до стратегічних та системних інноваційних рішень. Проте питання економічної безпеки та інноваційного вектору розвитку підприємств розглядаються здебільшого відокремлено та декларативно, відсутні формалізовані дослідження їх взаємного впливу.

Об'єкт дослідження: процеси забезпечення національної економічної безпеки країни в умовах глобальних викликів на основі інноваційного прориву суб'єктів господарювання.

Предмет дослідження: методологічні і теоретичні положення, методичні підходи до моделювання та прогнозування впливу інноваційної активності суб'єктів господарювання на індикатори національної економічної безпеки.

Метою роботи є формування методологічних засад та методичного інструментарію моделювання та прогнозування взаємозв'язку інноваційного розвитку суб'єктів господарювання та забезпечення економічної безпеки в Україні, наукове обґрунтування та розробка структурної, формалізованої національної інноваційної стратегії забезпечення економічної безпеки, яка міститиме чіткі алгоритми застосування важелів державного управління, математично формалізовані цільові таргети, та дозволить зменшити вплив системних ризиків в національній економіці.

Методами дослідження є: системно-структурний та логічний методи, порівняльний аналіз, методи економіко-математичного моделювання.

Результати роботи та їх новизна. Проведено аналіз рівня інноваційності країн ЄС, ряду країн-світових лідерів й України та рівня їхніх витрат на науково-дослідну роботу у ВВП у 2010 та 2017 роках, на основі чого була побудована чотириквADRANTна матриця та були сформовані подальші стратегії інноваційних дій для досліджуваних країн залежно від їх положення на матриці.

Проведено емпіричне дослідження впливу макроекономічного середовища, яке розглядалося як п'ятивимірною структурою, яка представлена нормативно-правовими інструментами, фінансовими ресурсами, науково-виробничим співробітництвом, кадровим забезпеченням та ринковою динамікою, на інноваційну активність підприємництва в Україні, що базувалося на розрахунку парних коефіцієнтів кореляції та регресійній моделі log-log. Встановлено, що людський капітал є одним з найважливіших факторів формування інноваційно орієнтованого підприємництва.

Проведено оцінювання потенційно можливих втрат унаслідок неповного використання людського капіталу через незбалансованість розвитку соціального сектору національної економіки (СС НЕ). Запропоновано вартісною характеристикою потенційно можливих втрат НЕ внаслідок неповного використання людського капіталу через незбалансованість розвитку СС НЕ вважати індикативне значення ВВП-розриву на душу населення та визначати його на основі оцінювання відносного рівня втрати потенціалу розвитку СС НЕ з урахуванням фактичного та потенційно можливого рівнів соціального захисту на ринку праці, розвитку соціальної інфраструктури і соціального капіталу

Формалізовано визначено інструменти державної підтримки інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в Україні на різних рівнях (макро-, мезо-, мікрорівень) з позиції формування національної економічної безпеки. Основними з них визначено фіскальні та грошово-кредитні інструменти, інструменти інституційної, інфраструктурної та нормативно-правової підтримки, а також інструменти підтримки розвитку стартап культури в освітньому середовищі.

Розроблено механізм державного стимулювання інноваційних процесів на основі кредитного плеча (на прикладі енергоефективних технологій).

1 ЗАКОРДОННИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД УЧАСТІ ДЕРЖАВИ В СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ

1.1 Поточний стан та тенденції нарощування інноваційної активності країн світу

«Світові тенденції показують, що країнам необхідно здійснювати перехід до Індустрії 4.0, пристосовуватися до умов, які вона диктує. Саме це є ключовим моментом забезпечення сталих конкурентних переваг. На сьогодні Україна має потенціал для інноваційного розвитку, проте ще потрібно працювати над його нарощуванням і спрямуванням у необхідне русло. Для того, щоб краще оцінити рівень інноваційної активності України, а також визначити шляхи її подальшого розвитку, необхідно дослідити інноваційну активність країн ЄС та країн-світових лідерів» [1, с. 50].

Щороку Європейський Союз проводить розрахунок сумарного індексу інноваційності за 27 показниками. Відповідно до результатів усі країни поділяють на 4 групи: 1) «інноваційні лідери» – індекс на 20 % перевищує середнє значення в ЄС (рис. 1.1 а); 2) «сильні інноватори» – індекс знаходиться в межах від 90 % до 120% середнього значення в ЄС (рис. 1.1 б); 3) «помірні інноватори» – індекс знаходиться в межах від 50 % до 90 % від середнього значення в ЄС (рис. 1.1 в); 4) «інноватори, які формуються» – індекс не більше ніж 50 % від середнього значення в ЄС (рис. 1.1 г) [2, с. 13].

На рисунку 1.1 поданий сумарний індекс інноваційності для України порівняно з індексами інноваційності країн Європейського Союзу та ряду країн-світових лідерів за 2017 р. порівняно із середнім значенням цього показника в ЄС у 2010 році.

Таким чином, серед країн Європейського Союзу переважають країни, які є «помірними інноваторами». Китай теж належить до цієї групи та проявляє тенденцію до подальшого нарощування інноваційної активності. До групи «сильних інноваторів» також увійшли США та Японія. Група «інноваційних лідерів» ЄС доповнюється Південною Кореєю та Швейцарією. А до групи

«інноваторів, які формуються» разом із Болгарією та Румунією належить й Україна.

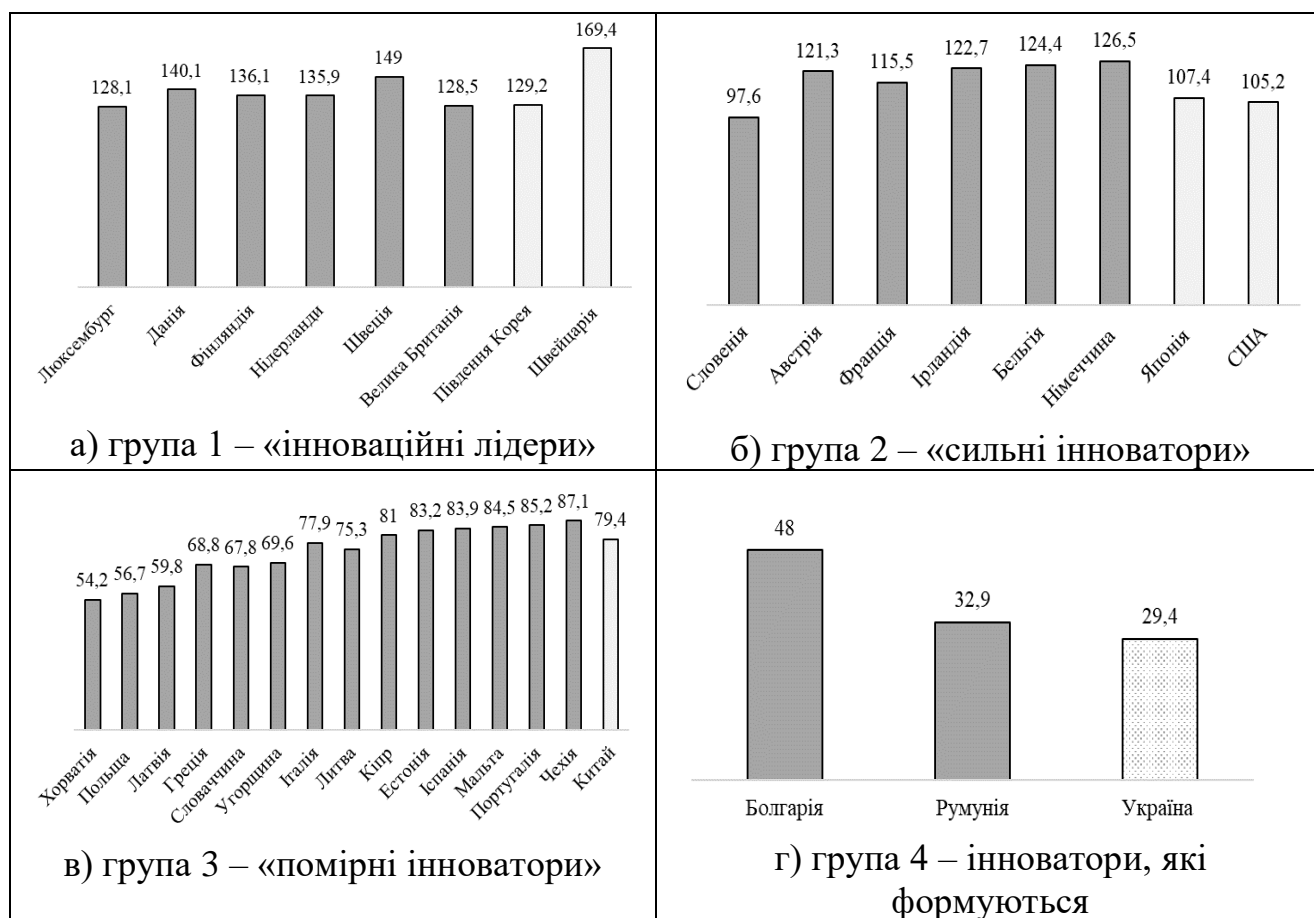

Рисунок 1.1 – Місце України в таблиці інноваційності серед країн ЄС та світу за 2017 р. (складено на підставі [2, с. 98])

Загалом сумарний індекс інноваційності для Європейського Союзу впродовж 2010–2017 рр. зріс на 5,8 %. Водночас спостерігалось нерівномірне покращання активності членів ЄС – у 18 країн покращилися результати, а в 10 – погіршилися. Зокрема, відбулися такі зміни індексів інноваційності у 2017 р. порівняно з 2010 р. (обидва показники були розраховані як відношення до середнього значення індексу інноваційності в ЄС у 2017 та 2010 рр. відповідно) [2, с. 15]:

1) для шести країн-членів результативність покращилася на 10 або більше відсотків: Литва (20,1 %), Нідерланди (15,9 %), Мальта (15,2 %), Великобританія (14,0 %), Латвія (11,6 %) та Франція (10,1 %);

2) для шести країн-членів результативність покращилася на 5–10 %: Австрія (9,0 %), Ірландія (8,5 %), Іспанія (7,5 %), Бельгія (6,8 %), Люксембург (6,6 %) та Швеція (5,5 %);

3) для шести країн-членів результативність покращилася на менше ніж на 5 %: Словаччина (4,8 %), Польща (3,2 %), Фінляндія (2,8 %), Італія (2,0 %), Словенія (1,4 %) та Данія (0,7 %);

4) для восьми країн-членів результативність знизилася не менше ніж на 5 %: Угорщина (–0,1 %), Греція (–0,9 %), Німеччина (–1,3 %), Португалія (–1,5%), Болгарія (–1,5 %), Хорватія (–2,0 %), Чехія (–2,9 %) та Естонія (–3,2 %);

5) для двох країн-членів результативність знизилася більше ніж на 5 %: Кіпр (–9,2 %) та Румунія (–14,0 %) [1, с. 51-52].

Якщо розглядати решту досліджуваних країн, то бачимо такі результати [2, с. 30, 98]:

- Південна Корея – результативність збільшилася на 5,8 %;
- Швейцарія – результативність збільшилася на 10 %;
- Японія – результативність збільшилася на 2,2 %;
- США – результативність збільшилася на 2,6 %;
- Китай – результативність збільшилася на 13,4 %;
- Україна – результативність знизилася на 1,8 %.

«Для України результативність знизилася на 1,8 %, хоча порівняно з низкою країн ЄС це й спад не є надто істотним, але свідчить про відсутність стимулювання розвитку інноваційного потенціалу» [1, с. 52].

Значення сумарного індексу інноваційності для України за період із 2010 р. до 2017 р. наведено на рисунку 1.2.

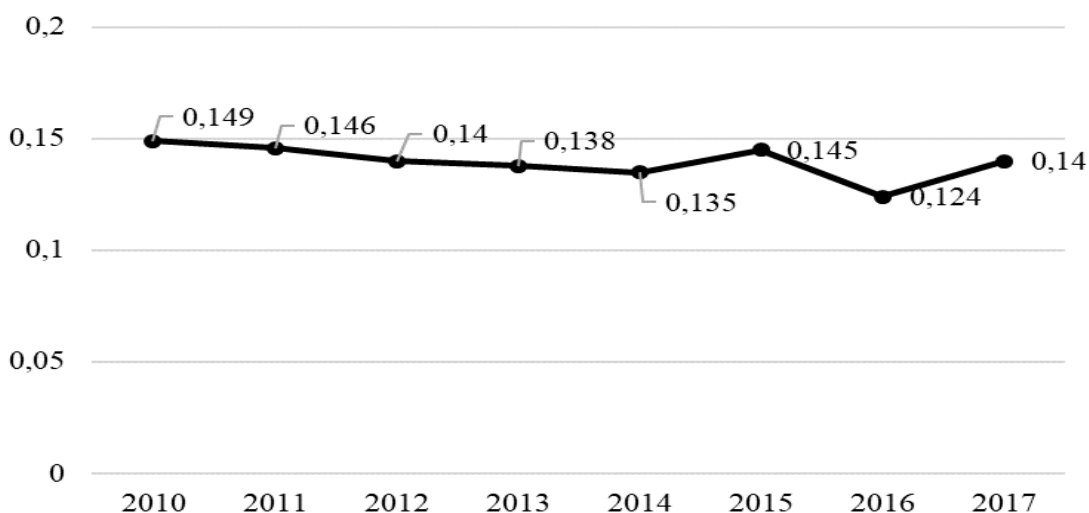

Рисунок 1.2 – Динаміка сумарного індексу інноваційності для України за період із 2010 до 2017 р. (складено на підставі [2, с. 98])

«Відповідно до наведеного на рисунку 1.2 впродовж досліджуваного періоду значення сумарного індексу інноваційності для України перебуває на низькому рівні. Впродовж 2010–2014 рр. спостерігалось поступове зниження показника, однак у 2015 р. відбулося його зростання, за яким відбувся різкий спад у 2016 р.» [1, с. 53].

Якщо розглядати за окремими складовими індексу інноваційності, то маємо таку ситуацію для України в 2017 р. порівняно із середнім значенням цього індексу для ЄС за аналогічний період часу: 1) людські ресурси – 110,3 %; 2) система досліджень – 19,6 %; 3) інноваційно сприятливе середовище – 4,1 %; 4) фінансування – 15,5 %; 5) інвестиції – 40,1 %; 6) інноватори – 18,6 %; 7) зв'язки – 9,5 %; 8) інтелектуальна власність – 13,3 %; 9) трудовий вплив – 77,5 %; 10) вплив продажів – 31,5 % [2, с. 99]. Отже, Україна має високе значення лише одного показника – людських ресурси. Решта показників потребує значного покращання, чому може сприяти правильне використання показника «людські ресурси».

Важливим питанням забезпечення інноваційної активності є фінансування. Світові експерти в галузі інновацій стверджують, що успішній інноваційній економіці необхідно тримати обсяги фінансування науки та науково-дослідних робіт на рівні не менше ніж 2 % ВВП [3, с. 17]. У розвинених країнах показник

наукоємності ВВП становить від 2 % до 4 % і більше [4, с. 25].

Для початку розглянемо світові тенденції вкладення коштів у науково-дослідну роботу. У таблиці 1.1 подано частку витрат на НДР регіонів/окремих країн у загальних затратах країн на НДР у 2017 р.

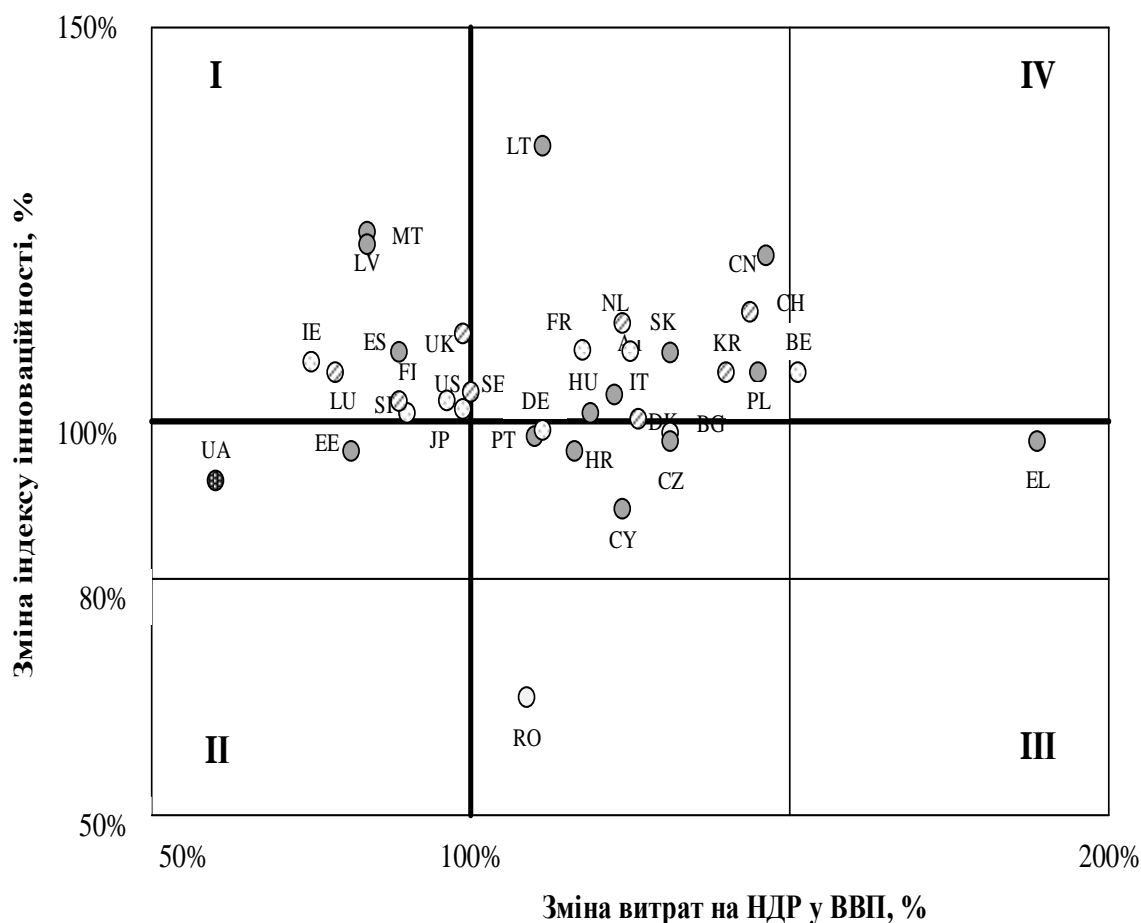
Таблиця 1.1 – Частка витрат на науково-дослідну роботу у ВВП за регіонами/країнами світу, % (складено за [5, с. 19])

Регіон/країна	Частка витрат у ВВП, %
Північна Америка (12 країн)	27,7
США	25,5
Південна Америка (10 країн)	2,4
Європа (34 країни)	20,8
Німеччина	5,4
Азія (24 країни)	42,9
Японія	8,4
Китай	20,8
Південна Корея	4,1
Індія	3,8
Африка (18 країн)	0,9
Близький Схід (13 країн)	2,5
Росія/CAS (5 країн)	2,8
Разом (116 країн)	100

«Отже, якщо розглядати таблицю 1.1, то бачимо, що найбільші фінансові вкладення в розвиток науково-дослідної роботи здійснюються в Азії, в основному такими країнами, як Китай, Японія та Південна Корея. Саме вони показують значну динаміку нарощування своєї інноваційної активності та становлять значну конкуренцію країнам, які на цей час вважаються лідерами інноваційної діяльності, зокрема Німеччині та США. Другим регіоном світу за часткою витрат на НДР є Північна Америка, що переважно забезпечується США. На третьому місці – Європа» [1, с. 54]. У 2017 році країни-члени Європейського Союзу витратили разом майже 320 мільярдів євро на дослідження та розробки. Інтенсивність НДР, тобто витрати на НДР у відсотках від ВВП, становила 2,07 % у 2017 році порівняно з 2,04 % у 2016 році. Для порівняння у 2007 р. інтенсивність науково-дослідних розробок становила 1,77 % ВВП [6, с. 1]

Щоб краще зрозуміти стан інноваційної активності досліджуваних країн,

порівняємо зміну індексу інноваційності у 2017 р. порівняно з 2010 р. з рівнем витрат на їх науково-дослідну роботу в аналогічних роках (рис. 1.3).

Примітка. AT – Австрія; BE – Бельгія; BG – Болгарія; CH – Швейцарія; CN – Китай; CY – Кіпр; CZ – Чехія; DE – Німеччина; DK – Данія; EL – Греція; EE – Естонія; ES – Іспанія; FI – Фінляндія; FR – Франція; HR – Хорватія; HU – Угорщина; IE – Ірландія; IT – Італія; JP – Японія; KR – Південна Корея; LV – Латвія; LT – Литва; LU – Люксембург; MT – Мальта; NL – Нідерланди; PL – Польща; PT – Португалія; RO – Румунія; SE – Швеція; SK – Словаччина; SI – Словенія; UK – Велика Британія; US – США; UA – Україна

Рисунок 1.3 – Порівняння темпів зростання індексу інноваційності країн із темпами зростання витрат на науково-дослідну діяльність у 2017 р. порівняно з 2010 р. (складено на основі [2, с. 98]; [6–8].; [9, с. 76-77]; [10])

«Ураховуючи дані, наведені на рисунку 1.3, можна зазначити, що до I квадранта матриці «зростаючий рівень інноваційної активності – спадний рівень фінансових вкладень», належать такі країни, як Фінляндія, Люксембург, Велика Британія, Швеція, Ірландія, Словенія, Японія, США, Мальта, Іспанія та Латвія. Перелічені країни, крім Мальти, Іспанії та Латвії, належать до груп

«сильні інноватори» та «інноваційні лідери». Ці країни мають досвід ведення інноваційної діяльності та значний сформований потенціал. Відповідно вони потребують менших фінансових вкладень. Якщо говорити про Мальту, Іспанію та Латвію, то, незважаючи на те, що їхній інноваційний потенціал є недостатнім, вони показують гарну динаміку його зростання, чому сприяє і фінансування, здійснене на попередніх етапах.

До квадранта II «спадний рівень інноваційної активності – спадний рівень фінансових вкладень» входять Естонія та Україна. У цих країнах розмір фінансових вкладень у науково-дослідну роботу перебуває на низькому рівні та становить менше ніж 2 % ВВП. Саме це можна вважати однією з основних причин низького значення індексу інноваційності.

До квадранта III «спадний рівень інноваційної активності – зростаючий рівень фінансових вкладень» належать такі країни, як Португалія, Чехія, Кіпр, Хорватія, Болгарія, Греція та Румунія. Іншими словами, незважаючи на нарощування фінансових вкладень у науково-дослідну роботу, значне покращання інноваційної активності не спостерігається. Це може свідчити або про початковий етап розвитку інноваційної діяльності, що потребує значних фінансових вкладень та часу, або про хибні напрямки реалізації інноваційної політики.

Решта досліджуваних країн належить до квадранта матриці IV «зростаючий рівень інноваційної активності – зростаючий рівень фінансових вкладень». Переважно це країни, які уже мають високі досягнення у здійсненні інноваційної діяльності та належать до груп «сильні інноватори» та «інноваційні лідери». Додаткові фінансові вкладення стають для них запорукою подальшого розвитку та допомагають не лише закріпити існуючі позиції, а й продовжувати розвиватися. Для решти країн, що належать до групи «помірні інноватори», додаткові фінансові вкладення є тим інструментом, який допомагає проявляти та покращувати інноваційну діяльність і сприяє швидшому й продуктивнішому розвитку.

Для кожного квадранта матриці запропонуємо відповідну стратегію

подальших дій: 1) квадрант «зростаючий рівень інноваційної активності – спадний рівень фінансових вкладень» – стратегія підтримання існуючих позицій та стратегія інтенсифікації фінансових зусиль; 2) «зростаючий рівень інноваційної активності – зростаючий рівень фінансових вкладень» – стратегія підтримання існуючих позицій та стратегія нарощування конкурентних переваг; 3) «спадний рівень інноваційної активності – спадний рівень фінансових вкладень» – стратегія інтенсифікації фінансових зусиль; 4) «спадний рівень інноваційної активності – зростаючий рівень фінансових вкладень» – стратегія інтенсифікації фінансових зусиль та стратегія пошуку нових напрямів розвитку.

Таким чином, світові тенденції показують, що успішність країни у світовому масштабі та рівень її інноваційної активності є взаємозв'язаним показниками. Адже інноваційність свідчить про готовність і можливість країни продукувати нові матеріальні й нематеріальні блага, зменшувати витрати, збільшувати трудовий та інтелектуальний потенціал, мінімізувати вплив на довкілля. Саме до таких зразків необхідно прагнути Україні, беручи до уваги кращі світові практики та адаптуючи їх до вітчизняних реалій» [1, с. 55-56].

1.2 Дослідження інструментів державного стимулювання інноваційного розвитку в зарубіжних країнах

«Питання інноваційності набуває першочергового значення в «гонці» країн на здобуття лідерства у світі. Відповідно важливим нюансом стає встановлення рівня інноваційності країн. Дослідження цього питання дозволяє не лише визначити основні сильні «інноваційні» сторони конкретних країн, але також може бути для них орієнтиром при виборі напрямків подальшої діяльності з метою посилення рівня конкурентоспроможності та впливовості у світовому масштабі» [11].

Так, в дослідженні [1] нами були проаналізовані дані European Innovation Scoreboard, що розраховується та публікується Європейським Союзом. Цей аналіз дозволив не тільки визначити найбільш інноваційні країни світу згідно з

цим рейтингом у 2017 році, якими були Швейцарія (169,4) та Південна Корея (129,2), але також співставити цей показник по країнам із рівнем їх витрат на науково-дослідну роботу у ВВП. Це дозволило запропонувати подальші стратегії їх інноваційної діяльності.

Дослідження особливостей ведення інноваційної діяльності однією з передових інноваційних країн світу – Південною Кореєю стає особливо важливим адже сприятиме визначенню стратегічних мотивів інноваційної діяльності України.

Питання дослідження інноваційності країн є настільки актуальним та відповідним часу, що розглядається різними міжнародними агентства та організаціями, які здійснюють детальний аналіз аспектів інноваційності країн світу, включаючи в свої рейтинги вичерпний перелік показників. Так, однією з агенцій, що займається пошуком інноваційного лідера серед країн світу є Bloomberg. Цією агенцією розраховується Bloomberg's Innovation Index. До рейтингу в 2019 р. ввійшли 60 країн, що оцінювалися на 100-бальною шкалою. При розрахунку цього індексу враховувалося 7 основних показників [12]:

- витрати на науково-дослідну роботу;
- патентна активність (кількість поданих вітчизняних патентів, загальна кількість патентів на одну людину, кількість патентів країни серед загальної кількості патентів у світі);
- ефективність вищої освіти (загальна кількість студентів, які навчаються в навчальних закладах середнього та вищого рівнів, кількість випускників навчально-технічних навчальних закладів);
- виробництво з доданою вартістю (рівні промислового виробництва, що сприяють експорту та внутрішньому економічному зростанню);
- продуктивність (загальний рівень продуктивності населення працездатного віку);
- концентрація високотехнологічних виробництв (кількість вітчизняних високотехнологічних підприємств відносно загальної кількості вітчизняних

підприємств та загальної кількості високотехнологічних компаній у глобальному масштабі);

– концентрація дослідників (кількість спеціалістів, які займаються НДР).

Два роки поспіль (у 2018 та 2019 рр.) лідером цього рейтингу є Південна Корея, у 2019 р. на другому місці опинилася Німеччина, відставши від лідера лише на 0,08 [13].

Якщо розглядати в розрізі окремих показників, то маємо такі основні результати щодо лідерів у межах кожного із досліджуваних показників [12; 14]:

1. Патентна активність: США, Китай та Люксембург.
2. Ефективність вищої освіти: Сінгапур, Словаччина, Литва.
3. Виробництво з доданою вартістю: Ірландія, Південна Корея, Німеччина.
4. Продуктивність: Ірландія, Ісландія, Люксембург.
5. Концентрація високотехнологічних виробництв: США, Франція, Німеччина.
6. Концентрація дослідників: Данія, Ізраїль, Швейцарія.
7. Витрати на науково-дослідну роботу: Південна Корея, Ізраїль, Японія.

Отже, лідер року – Південна Корея – зайняла 2 місце за показниками «витрати на науково-дослідну роботу» та «виробництво з доданою вартістю», 4 – за показником «концентрація високотехнологічних виробництв», та 7 за показниками «ефективність вищої освіти» та «концентрація дослідників» [15].

Згідно Global Innovation Index а результатами 2019 згідно з цим індексом Швейцарія є найбільш інноваційною країною у світі, за нею ідуть Швеція, Сполучені Штати Америки, Нідерланди та Великобританія. Німеччина другий рік поспіль займає 9 місце, а Південна Корея впевнено рухається до 10-ки найінноваційніших, займаючи у 2019 році 11 місце.

Якщо ж розглядати в регіональному розрізі, то в регіоні Південно-Східна та Східна Азія, Океанія Південна Корея займає 2 місце, поступаючись Сінгапуру та випереджаючи Гонконг [16]. Зокрема, за такими показниками як

людський капітал та дослідження, за показниками, що стосуються науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, а також за показниками кількості студентів та кількості дослідників, національними заявками на патент, промисловий зразок та показником частки експорту високих технологій у розмірі валового внутрішнього продукту Південна Корея стала світовим лідером [17].

Тому далі детальніше зупинимося на особливостях ведення інноваційної діяльності в Південній Кореї, як такій, що має один із найбільших потенціалів до інноваційного розвитку.

«Розвиток інноваційної діяльності в Південній Кореї можна розглядати як шлях від імітації розробок зарубіжних країн до розроблення власних креативних інновацій. На даний час Південна Корея є країною, яка має один із найвищих рівнів витрат на НДДКР, володіє високоосвіченою робочою силою, потужною інфраструктурою, оптимальною для здійснення інновацій, великими наукомісткими та конкурентоспроможними компаніями. Майже три чверті корейських НДДКР здійснюються бізнесом [11]».

Основні характерні риси корейської інноваційної діяльності наведені на рис. 1.4.

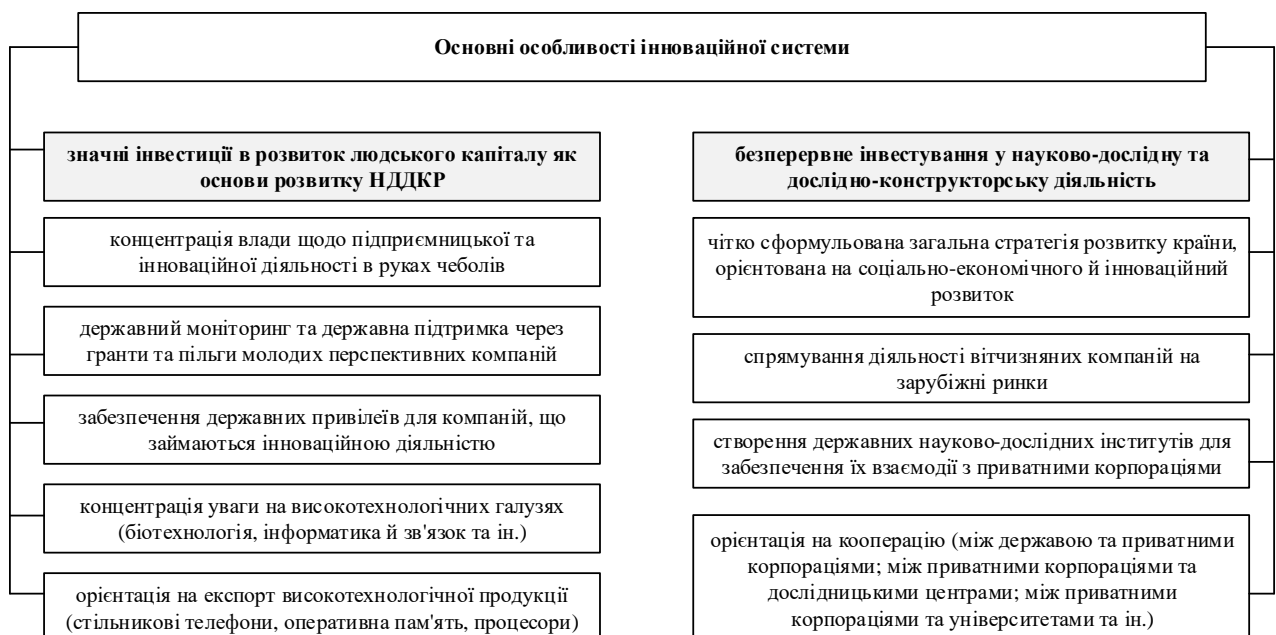

Рисунок 1.4 – Особливості інноваційної діяльності Південної Кореї (складено на основі [18-20])

Однак поряд з явними перевагами інноваційна система Південної Кореї також має і недоліки, до головних з яких можна віднести [19]:

- концентрація НДР в руках обмеженої кількості компаній, що переважно функціонують лише в деяких галузях економіки;
- недостатність університетських наукових досліджень;
- недостатній обмін знаннями між основними гравцями на ринку інновацій: університетами, науково-дослідними інститутами та промисловістю.

Величезною перевагою Південної Кореї у здійсненні нею інноваційної діяльності є можливість вчасно розуміти тенденції та тренди та реагувати на них. Так, зокрема, у відповідь на поширення Індустрії 4.0 був створений Президентський комітет з IV промислової революції (Presidential Committee on the Fourth Industrial Revolution), на який покладається вирішення таких завдань [20]:

1. Національні генеральні плани та стратегії, пов'язані з IV промисловою революцією.
2. Виконавчі плани та основна політика різних міністерств щодо IV промислової революції.
3. Заходи для підтримки прогресу науки і технологій, розвитку та інновацій основних технологій, необхідних для IV промислової революції.
4. Заходи щодо сприяння розвитку нових галузей та послуг, створених завдяки інтеграції інтелектуальних технологій у існуючі галузі.

Крім того, урядом Кореї визначено основні інноваційні проєкти (розумна фабрика, розумна ферма, енергетика, розумне місто, біоздоров'я, дрони, автомобілі майбутнього), на які будуть спрямовані кошти та зусилля в першу чергу, об'єднані в чотири напрямки інноваційного зростання – інновації соціальної сфери, інновації промисловості, інновації людей, інновації в науці та технологіях [20].

Отже, можна визначити, що корейське інноваційне диво базується на трьох основних напрямках: 1) значна державна підтримка інноваційних ініціатив; 2) постійне інвестування у розвиток людського капіталу; 3) орієнтація на тренди сучасності .

Таким чином, аналіз результатів досліджень передових рейтингових агенцій світу щодо рівня інноваційності країн світу показав, що Південна Корея має високий рівень інноваційної активності та складає значну конкуренцію за цим показником країнам Західної Європи, які протягом тривалого часу були інноваційними лідерами, зокрема, Швеції, Німеччині, Швейцарії та ін.

З метою визначення джерела успіху Південної Кореї в інноваційній діяльності нами був проведений детальний аналіз, який показав, що ключовими аспектами інноваційної активності цієї країни є підтримка уряду, розвиток людських ресурсів та орієнтація на тренди. Так, зокрема, на даний час основними трендовими напрямками інноваційного зростання для Південної Кореї є: інформаційно-комунікаційні технології; супутникові технології; енергетичні технології; політика та статистика; науки про людину; нанотехнології та біотехнології.

1.3 Державна підтримка інноваційного розвитку у стратегічних секторах національної економіки України

«Останніми роками все більше загострюється проблема необхідності збільшення фінансового забезпечення інноваційного розвитку, що потребує розширення джерел фінансування, враховуючи хронічну обмеженість бюджетних коштів. Варто зазначити, що система прямого фінансування дозволяє забезпечити зростання інноваційної активності прямо пропорційно обсягам вкладених коштів бюджету, натомість створення диференційованого комплексу заходів непрямого фінансування носить стимулюючий характер як у цілому для національної економіки, так і для її стратегічних секторів, зокрема, та виступає дієвим інструментом досягнення цілей державної інноваційної політики» [21, с. 23].

Так, Р.Олексенко та Г.Ортіна [22] різнобічно розглядаючи ролі інноваційної діяльності на сучасному етапі розвитку національної економіки наголошують на необхідності формування ефективних механізмів реалізації

інноваційної політики, яка дасть можливість досягнути конкурентних переваг на внутрішньому і зовнішньому ринку. Л. Федулова [23], спираючись на досвід інноваційного розвитку економік провідних країн світу зазначає що для реалізації цієї стратегічної політичної установки державна влада повинна мати в своєму розпорядженні науково обґрунтовану і практично орієнтовану програму не просто реформування національної економіки, а переведення її в режим посиленого інноваційного розвитку в рамках реалізації положень європейської економічної моделі. Активізацію державно-приватного партнерства в сфері інноваційного розвитку шляхом створення регіональних інноваційних кластерів пропонують в своїй роботі О. Ніфатова та М. Шкода [24].

Відповідно до закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» на 2011-2021 роки визначено пріоритетні напрями інноваційної діяльності, котрі поділяються на **стратегічні** (затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років) та **середньострокові** пріоритетні напрями (визначаються на період до 5 років і спрямовані на виконання стратегічних пріоритетних напрямів) [25].

Дослідження сучасного стану фінансування інноваційної діяльності у стратегічних секторах національної економіки у розрізі стратегічних напрямів (рис. 1.5) свідчить про обмеженість коштів, що виділяються на підтримку інноваційного розвитку даної сфери.

«Так, в абсолютних цифрах спостерігається щорічне зростання обсягів бюджетного фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетами (у 2017 р. обсяг фінансування зріс у 2 рази у порівнянні з 2014 р.). Проте частка даних обсягів фінансування у ВВП залишається мізерною та коливається на рівні 0,008-0,0087% від ВВП» [21].

Структура фінансування інноваційної діяльності за 7 –ма стратегічними пріоритетами у 2014-2017 рр. представлена на рис. 2. Аналіз даних рисунку 1.6 свідчить про явне превалювання 4-го напрямку «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу».

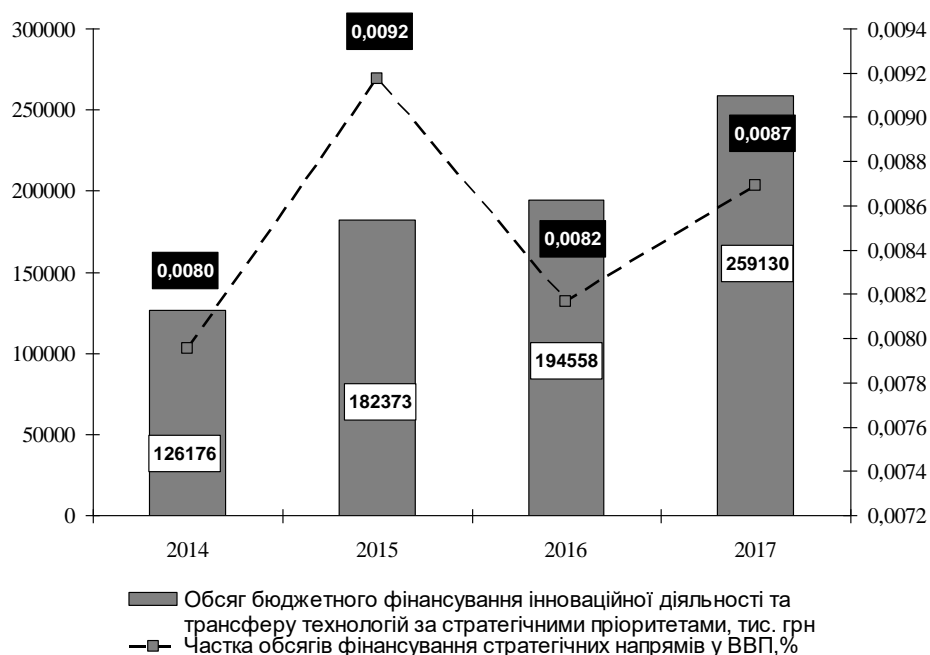
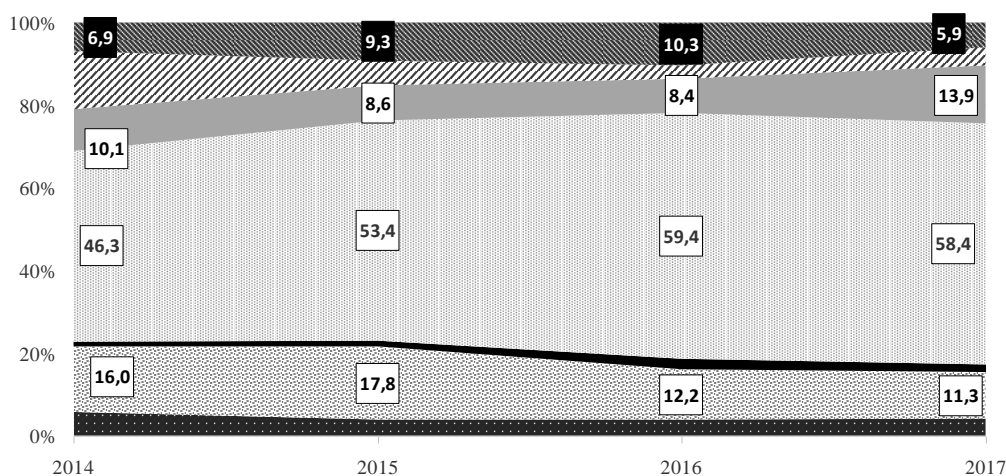

Рисунок 1.5 – Динаміка бюджетного фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетами, 2014-2017 рр.

(побудовано авторами за даними [26, с. 6; 27, с. 48; 28])

1. освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії
2. освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки
3. освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій
4. технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу
5. впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики
6. широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища
7. розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки

Рисунок 1.6 – Бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетами (побудовано авторами за даними

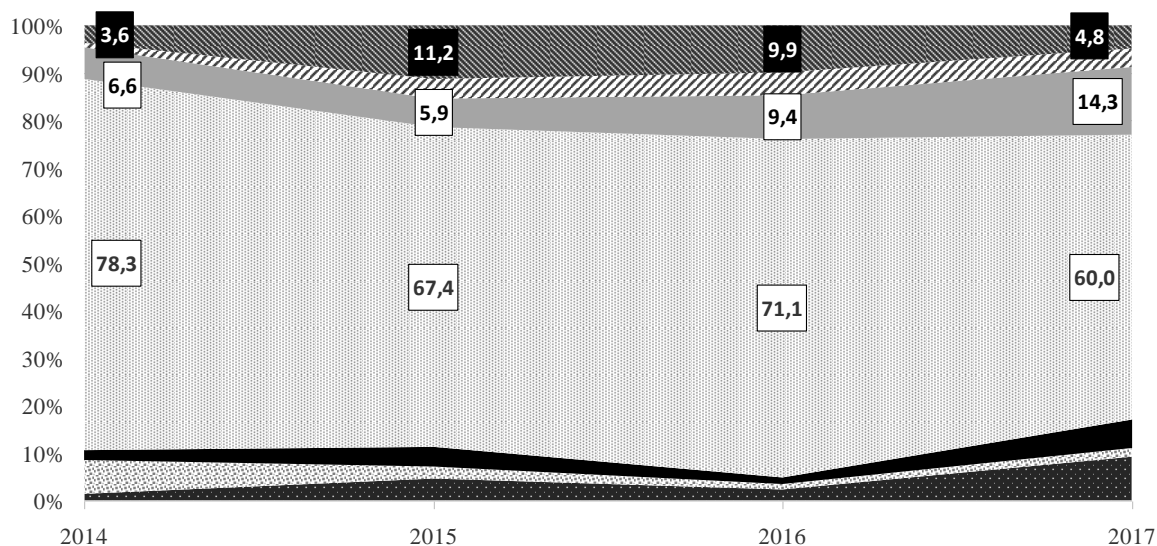
[26, с. 9; 27, с. 45])

«Це пояснюється значною питомою вагою агропромислового комплексу в структурі експортного потенціалу української економіки, що робить його привабливим для інвесторів, у ролі яких також виступає і держава. Разом з тим, більшість технологій агропромислового комплексу належать до низькотехнологічного та середньонизькотехнологічного виробництва з низьким рівнем доданої вартості, що робить кінцевих результат такого інвестування низькорентабельним. Тому, враховуючи досвід світових країн-лідерів інноваційного розвитку, перспективним є інвестування коштів у високотехнологічні та середньовисокотехнологічні сектори економіки, такі як індустрія наноматеріалів та нанотехнологій (пріоритет 3), сучасні інформаційні, комунікаційні технології, робототехніка (пріоритет 7), енергоефективні технології, альтернативні джерела енергії (пріоритет 1), високотехнологічний розвиток транспортної системи, військового комплексу ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки (пріоритет 2). На сьогодні бюджетне фінансове забезпечення цих пріоритетів знаходиться в межах 40% загального обсягу фінансування, що не дозволяє повноцінно розвинути їх інноваційний потенціал» [21].

Аналіз надходжень від передання нових технологій за сімома стратегічними пріоритетними напрямками (рис. 1.7) підтвердив тезу про те, що система прямого фінансування забезпечує зростання інноваційної діяльності відповідно обсягам вкладених коштів бюджету.

Так, з рис. 1.7 видно, що у структурі надходжень від передачі технологій за стратегічним напрямками переважає 4-й напрям «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу».

- 1. освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії
- ▨ 2. освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки
- 3. освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій
- ▨ 4. технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу
- 5. впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики
- ▨ 6. широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища
- 7. розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки

Рисунок 1.7 – Структура обсягів надходжень від передання нових технологій за стратегічними пріоритетними напрямками (побудовано авторами за даними [26, с. 29; 27, с. 75])

Таким чином, на сучасному етапі розвитку економіки України нагальною та доцільною є трансформація фінансово-забезпечувальної підсистеми державного управління інноваційного розвитку стратегічних секторів національної економіки у напрямку розширення переліку заходів, що забезпечують непряме фінансування інноваційної діяльності. Першочерговими напрямками, які мають бути реалізовані у даному контексті, варто визначити:

– розвиток системи оподаткування інноваційно-активних підприємств у стратегічних секторах національної економіки (введення податку на виведений капітал, надання податкового кредиту); розвиток пільгового оподаткування доходів від реалізації результатів інтелектуальної діяльності у стратегічних секторах національної економіки;

- коригування обмежень монопольного режиму (послаблення вимог у випадку, коли монополістом виступає інноваційно-активне підприємство, та посилення в умовах протилежної ситуації, що спрощує вихід на ринок нових компаній);
- активізація програм державно-приватного партнерства у стратегічних секторах національної економіки;
- розширення системи державних замовлень на продукцію інноваційно-активних підприємств у стратегічних секторах національної економіки, що сприятиме зниженню маркетингових витрат підприємств;
- надання державного кредиту на реалізацію стратегічно важливих інноваційних проєктів у стратегічних секторах національної економіки;
- спрощення систем державної реєстрації та ліцензування інноваційної продукції та інноваційно-орієнтованих фірм у стратегічних секторах національної економіки [29, с. 341].

Реалізація вищезазначених або хоча б деяких з переліку заходів дозволяє забезпечити зростання обсягів інноваційної діяльності у стратегічних секторах національної економіки у довгостроковій перспективі більш швидкими темпами, ніж збільшення її показників через механізм простого прямого вкладення додаткових бюджетних коштів.

Суттєве значення для зростання інноваційного потенціалу у стратегічних секторах національної економіки має рівень розвитку інноваційної інфраструктури, стан якого детермінує активізацію процесів створення та поширення інновацій.

«Відповідно до даних моніторингу реалізації напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня коштів на розвиток інноваційної інфраструктури не виділяли. А «Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки» профінансована не була. Було відсутнє й податкове стимулювання розбудови інноваційної інфраструктури суб'єктами господарювання, що провадять інноваційну діяльність» [30]. Стосовно ж наукової інфраструктури, то за

даними МОНУ та УкрІНТЕІ її фінансування за період 2015–2018 роки зросло більше ніж у двічі (рис. 1.8), хоча у 2018 році (порівняно з 2017 роком) відбулося й зниження показників [31].

Рисунок 1.8 – Фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури та матеріально-технічної бази (побудовано за даними [31])

Інфраструктурно-забезпечувальна підсистема державного управління розвитком інноваційного потенціалу у стратегічних секторах національної економіки складається з комплексу установ, які займаються розробкою та реалізацією інноваційних проєктів, орієнтовані на виробництво інноваційної продукції та створення нового бізнесу. До них належать технопарки, інноваційні кластери, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій тощо [29, с. 342]. Розглянемо детальніше діяльність деяких установ інфраструктурно-забезпечувальної підсистеми державного управління інноваційним розвитком.

Процес розвитку технопарків в Україні є складним та неоднозначним. Відмітимо, що протягом 2000-2005 рр. спостерігалися досить суттєві позитивні результати роботи вітчизняних технопарків, зокрема, було виконано значну кількість інноваційних проєктів та здійснено реалізацію інноваційної продукції, у тому числі на зовнішніх ринках. Варто звернути увагу на діючий у 2000-2005

рр. механізм державної підтримки діяльності технопарків шляхом застосування інструментів непрямого фінансування, що реалізується через надання наступних цільових податкових субсидій:

- звільнення від сплати ввізного мита при імпорті нового обладнання, устаткування та комплектуючих, а також матеріалів, виробництво яких в Україні не здійснюється, призначених для реалізації проєктів технопарків;
- звільнення від оподаткування податком на прибуток сум прибутку, отриманих від реалізації проєктів технопарків [29, 32, 33].

Причому, варто відзначити, що зазначені податки нараховувалися у загальному порядку, однак їх перерахування відбувалося не до бюджету, а на спеціальні рахунки технопарків чи їх учасників з метою використання у процесі розвитку діяльності технопарку, що мало суттєвий стимулюючий ефект, враховуючи той факт, що протягом аналізованого періоду цільові субсидії склали близько третини загальної суми нарахованих податків [29, 33].

У цілому, незважаючи на позитивні результати діяльності технологічних парків в Україні у 2001-2005 рр. продовження роботи у 2006-2007 рр., варто відзначити, що на сьогодні потрібні кардинальні заходи з відновлення їх функціонування та розширення їх мережі, оскільки світовим досвідом доведено стимулюючий ефект функціонування технологічних парків для зростання виробництва національною економікою обсягів конкурентоспроможної продукції.

У 2006 року в Україні розпочалася діяльність наукових парків, основною метою яких є впровадження результатів науково-технічної діяльності закладів вищої освіти/наукових установ у реальний сектор економіки. Станом на 2018 рік в Україні функціонує 26 наукових парків. Найбільш поширеними пріоритетами наукових парків в Україні є сфера інформаційно-комунікаційних технологій, нанотехнології, наноматеріали та ресурсозберігаючі технології, відновлювальні джерела енергетики, авіа- і ракетобудування. Найменш поширеними є такі напрями як технології сільського господарства та хімічна промисловість. [34, с. 72]. Діяльність наукових парків звичайно є позитивною,

проте вони так як і технопарки стикаються з проблемами відсутності системної державної підтримки їх діяльності. Так, наукові парків створені на базі закладу вищої освіти чи наукової установи, не мають відповідної інфраструктури (приміщень, обладнань тощо). При цьому вони діють на умовах загальної системи оподаткування, що не дає можливості створити необхідний фонд модернізації інноваційної інфраструктури. Для прикладу, «за 2014 рік «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка» виконав робіт, сплативши близько 500 тис. грн податків. Ці кошти могли б піти на закупівлю обладнання» [34, с. 73]. Аналогічні проблеми виникають при сплаті ЄСВ, котрий нараховується на фонд оплати праці. Також наукові парки стикаються з проблемою браку кваліфікованих фахівців у сфері трансферу технологій.

Розглянемо світовий досвід створення бізнес-інкубаторів. Так, у країнах Західної Європи функціонує більше 800 установ, США є лідером за кількістю бізнес-інкубаторів – близько 1000 одиниць. Позитивна роль зазначених установ для економіки доведена зарубіжним досвідом – протягом останніх 20 років функціонування бізнес-інкубаторів у сфері малого бізнесу забезпечило формування майже 80% новостворених робочих місць у європейських країнах та США [29, с. 345].

Основною метою діяльності бізнес-інкубаторів виступає підтримка у створенні бізнесу, який базується на новій ідеї, що у результаті забезпечує як соціальний ефект – нові робочі місця, так і економічний – виробництво та реалізація інноваційної продукції [29, с. 345].

Наразі у світі активно розвиваються інкубатори академічного підприємництва. Так, у Польщі діє понад 50 таких інкубаторів, які надають юридичну, бухгалтерську, консультаційну та іншу допомогу із розвитку бізнесу [35, с. 17]. В Україні такі проекти також починають реалізовуватися. Це, зокрема, передбачено Меморандумом про співробітництво та взаємодію між МОН та ГО «Платформа інноваційного партнерства» (УЕР) від 12.03.2018 р. Наразі такі бізнес-інкубатори працюють у 10 вишах в різних регіонах України [36].

Таким чином, подальше зростання кількості бізнес-інкубаторів в Україні є економічно виправданим як зі сторони активізації інноваційної діяльності, так зі сторони підвищення рівня розвитку бізнесу.

Позитивно потрібно відмітити в Україні діяльність Національної мережі трансферу технологій, функціонування якої розпочато у 2010 р., яка здійснює координацію вітчизняних центрів та забезпечує взаємодію з міжнародними мережами трансферу технологій. До того ж, серед завдань мережі визначено пошук вітчизняних та зарубіжних інвесторів та партнерів для провадження високотехнологічної наукової діяльності [29; 37].

Таким чином, державна політика інноваційного розвитку у стратегічних секторах національної економіки має бути зосереджена, перш за все, на розвитку інноваційної інфраструктури. У цьому контексті відмітимо наступні напрями розвитку інноваційної інфраструктури [29, с. 346-347]:

- розробка та удосконалення існуючої нормативно-правової бази (так як на сьогодні для більшості інститутів не розроблені/чи потребують удосконалення нормативно-правові акти, що регламентують їх діяльність);
- створення системи підготовки кадрів для установ, що спеціалізуються на інноваційній діяльності, зокрема, у сфері трансферу технологій;
- розширення ряду податкових інструментів фінансового стимулювання установ інноваційної інфраструктури, що забезпечуватиме додаткові умови покращення інвестиційного клімату;
- розвиток, активізація та розширення системи різноманітних грантів та державних замовлень на реалізацію інноваційних проєктів.

1.4 Сучасний стан державної підтримки інноваційного підприємництва в Україні

«Перевагами державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу державного регулювання економіки є можливість цілеспрямованого усунення проблем або сприяння діяльності конкретних підприємств, інших господарюючих суб'єктів, що забезпечує рівномірність розвитку національної економіки, оздоровлення важливих галузей господарства і, власне, тим самим досягнення позитивного ефекту від використання бюджетних ресурсів» [38].

Згідно з Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 1.07.2014 р. така допомога може реалізовуватися у формах надання субсидій, грантів, дотацій, податкових пільг, списання боргів, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання, надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами, зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування, надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових, продаж державного майна за цінами, нижче ринкових, збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів [39].

Державна допомога суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність може надаватися відповідно критеріїв, визначених відповідно постанови КМУ від 7 лютого 2018 р., де визначено норми максимального розміру такої допомоги [40].

Відсутність достовірних статистичних даних, щодо державної підтримки інноваційної діяльності не дозволяють зробити об'єктивний висновок про дієвість такої підтримки в галузевому чи регіональному розрізі. Разом з тим, за даними Антимонопольного комітету України щодо надання державної

допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2017 рік [41] «...субсидія видається найбільш поширеною формою надання державної підтримки, за інформацією центральних органів виконавчої влади, та становить 74% загальної суми наданої державної підтримки, з якої майже вся сума надавалась у добувній промисловості. Дотації (13%) надавались на мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (351,9 млн грн), переробну промисловість (25,8 млн грн), добувну промисловість і розроблення кар'єрів (24,1 млн грн) та інші сфери (54,2 млн грн). Фіскальні заходи (8 %) є менш представленими».

Протягом 2017 року, за інформацією, отриманою від місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, дотації, що становлять 36% загальної суми державної підтримки, надавались за такими видами економічної діяльності: мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (368,5 млн грн), адміністративне та допоміжне обслуговування (314,7 млн грн). Субсидіювання (22 %) та надання грантів (10 %) реалізовувалося переважно щодо діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (субсидії – 314,7 млн грн; грант – 178,8 млн грн) [41].

Таким чином, можна зробити висновок, що процедура державної підтримки інноваційної діяльності в Україні знаходиться в стадії становлення і потребує подальшого нормативного та методичного вдосконалення [42].

1.5 Державна підтримка інноваційних перетворень в сфері забезпечення енергетичної безпеки

«Стабільне та достатнє забезпечення енергетичними ресурсами є запорукою успішного та ефективного функціонування всіх секторів економіки, забезпечення добробуту населення. Разом з тим, значна енергоємність промисловості України, низька ефективність використання енергії в багатьох сферах життєдіяльності призводять до значних втрат енергоресурсів та відповідно фінансових втрат як на державному рівні так і на рівні суб'єктів

господарювання та домогосподарств. Це змушує до необхідності більш широкого використання відновлювальних та альтернативних джерел енергоресурсів, а також тотального впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій на усіх етапах транспортування, розподілу та використання різних видів енергії. Енергетична безпека є надзвичайно актуальною для України, адже військово-політичний конфлікт з Росією вимагає пошуку нових альтернативних енергетичних ресурсів. Ця проблема посилюється через високу енергомісткість української промисловості, житлово-комунального сектору, транспортної сфери, сільського господарства» [43, с. 54]. Наприклад, паливно-енергетична місткість вартості українських товарів становить від 10 до 80 % їх собівартості. Цей показник на кілька порядків вище, ніж у США й більшості країн Європи. [44].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» енергетична безпека полягає у: «...своєчасному, повному і безперервному забезпеченні якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів, запобігання шкідливому впливові на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [45]».

У методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України енергетична безпека трактується як: «...стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [46]».

За останнє десятиріччя в економіці України намітились позитивні тенденції щодо зменшення енергоспоживання в промисловості, домогосподарствах та в сфері неенергетичного використання енергії (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Кінцеве енергоспоживання за 2007 - 2017 роки¹ [47] (тис. т. н.е.)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальне кінцеве енергоспоживання	85955	83283	67555	74004	75852	73107	69557	61460	50831	51649	50086
із нього											
Промисловість	32852	30942	22629	25327	26253	24845	21864	20570	16409	14955	15103
у % до підсумку	38,2	37,2	33,5	34,2	34,6	34,0	31,4	33,5	32,3	29,0	30,2
Транспорт	15417	15141	12396	12627	12611	11448	11280	10327	8750	9165	9768
у % до підсумку	17,9	18,2	18,3	17,1	16,6	15,7	16,2	16,8	17,2	17,7	19,5
Домашні господарства	23001	22845	22084	23813	23604	23466	23495	20384	16554	17588	16435
у % до підсумку	26,8	27,4	32,7	32,2	31,1	32,1	33,8	33,2	32,6	34,1	32,8
Сектор послуг	4956	4952	4176	4643	4802	5037	5745	4663	3838	4856	4396
у % до підсумку	5,8	5,9	6,2	6,3	6,3	6,9	8,3	7,6	7,6	9,4	8,8
Сільське, лісове та рибне господарство	2018	2107	1994	2036	2246	2195	2242	2016	1961	2143	1870
у % до підсумку	2,3	2,5	3,0	2,8	3,0	3,0	3,2	3,3	3,9	4,1	3,7
Інші види діяльності	0	0	7	10	327	0	0	0	0	31	0
у % до підсумку	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Неенергетичне використання енергії	7712	7295	4269	5547	6008	6116	4932	3500	3318	2910	2515
у % до підсумку	9,0	8,8	6,3	7,5	7,9	8,4	7,1	5,7	6,5	5,6	5,0

¹ 2014-2017 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Звичайно, це частково пояснюється втратою виробничих потужностей та значної кількості домогосподарств внаслідок військового конфлікту. Разом з тим все більшого застосування в різних сферах знаходять нові енергоефективні інноваційні технології, що сприяє зменшенню споживання енергії.

Про позитивні зрушення в напрямку підвищення енергетичної безпеки свідчить поступове зменшення показника енергоємності ВВП (рис. 1.9). Це – макроекономічний показник, який демонструє рівень витрат паливно-енергетичних ресурсів в розрахунку на одиницю виготовленого валового внутрішнього продукту у тоннах нафтового еквіваленту. Разом з тим, порівняно з іншими європейськими країнами енергоємність ВВП України залишається найбільшою. Стратегічними планами українського уряду заплановано зниження цього індикатору у 2025 році до 0,18 т.н.е./\$1 тис., а до 2035 року до 0,13 т.н.е./\$1 тис.

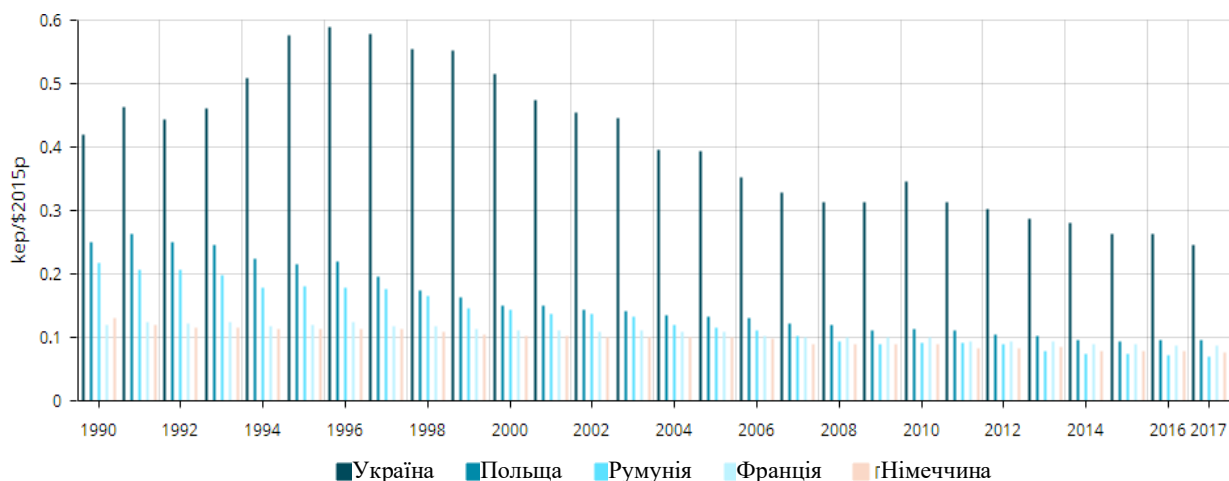

Рисунок 1.9 – Порівняльний аналіз енергоємності ВВП України та деяких європейських країн [48]

Постійне зниження показників енергоємності відбувається в першу чергу внаслідок інноваційних перетворень як в галузях генерування енергії так і її споживання. Згідно прогнозів відомої консалтингової компанії Bloomberg New Energy Finance, обсяг інвестицій у нові генеративні потужності в період 2016-2040 років становитиме на глобальному рівні \$10,2 трлн: де 72% (\$7,4 трлн) – відновлювані джерела енергії, з яких \$2,8 трлн – сонячна енергетика, \$3,3 трлн – вітрова енергія. Інвестиції у відновлювані джерела енергії досягнуть до 2040 року щорічної цифри у \$400 млрд. Також протягом 2017-2040 років Китай та Індія загалом інвестують в сектор енергетики \$4 трлн. На сонячну та вітрову енергію припаде 48% загальної потужності електростанцій у світі та 34% обсягів електроенергії (станом на 2040 рік). Потужність електростанцій на сонячній енергії збільшиться до 2040 року в 14 разів, а вітрових електростанцій – в 4 рази [49].

На сьогодні Україна за рівнем використання відновлювальних джерел енергії посідає одне з останніх місць у світі [50]. Так, у 2017 році питома вага відновлювальних джерел енергії склала 7,9%, що значно менше аналогічного показника більшості країн Європи та світу (рис. 1.10). Наприклад, у Норвегії цей показник становить – 97,9%, Новій Зеландії – 81,4%, Швеції – 57,5 %. При цьому, питома вага використання вітрової та сонячної енергії у виробництві

електроенергії в Україні складає 0,99%, що значно менше ніж наприклад у Іспанії – 22,8%, Німеччині – 22,3%, Португалії – 22,1% та інших країнах.

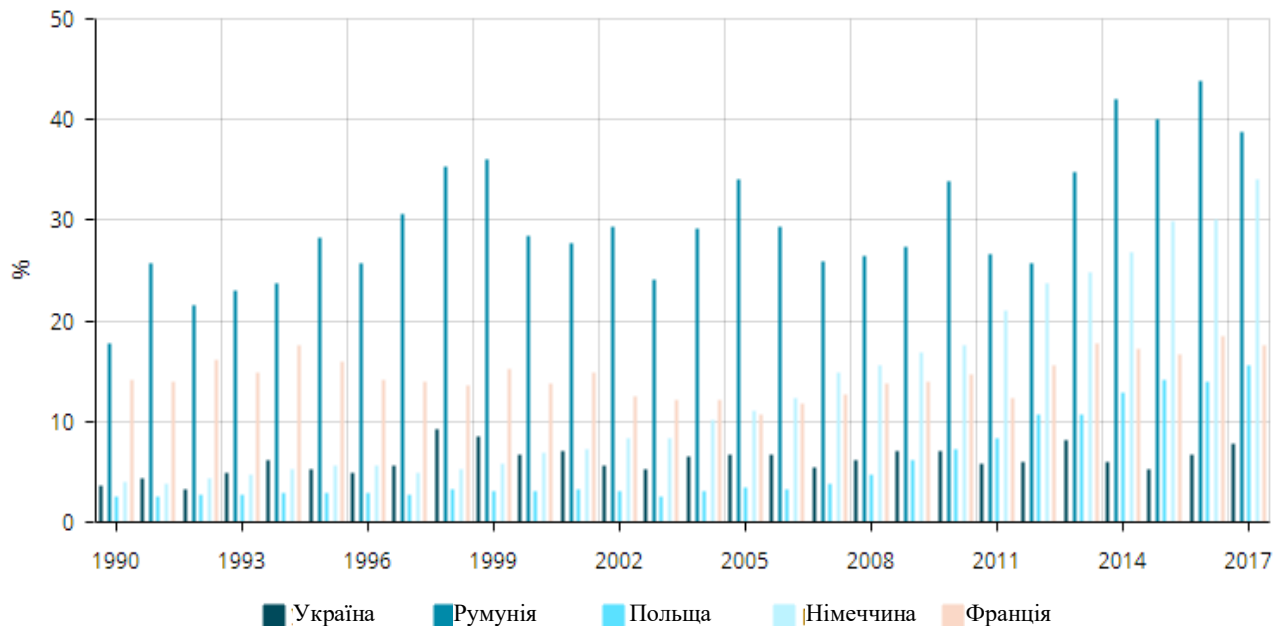

Рисунок 1.10 – Питома вага відновлювальних джерел енергії в Україні та деяких європейських країнах [51]

Таким чином, в Україні існує значний потенціал для здійснення інновацій в сфері відновлюваної енергетики. Ця можливість буде реалізована, в тому числі, через поширення батарей та інших засобів, що підвищують гнучкість енергетичних систем. Як прогнозується, вартість вироблення електроенергії до 2040 року зменшиться в сонячній енергогенерації на 66%, у материковій вітроенергетиці – на 47%, а у офшорній вітроенергетиці – на 71%. Ключова роль буде відводитися запровадженню інновацій у сфері малої розподіленої генерації, тобто впровадженню індивідуальних сонячних батарей. Так, за прогнозами, у 2040 році у Австралії малі покрівельні сонячні електростанції вироблятимуть 24% електроенергії, у Бразилії – 20%, у Німеччині – 15%, в Японії – 12%, в Індії та США – 5% [49].

Державне стимулювання впровадження відновлювальної енергетики в Україні, починаючи з 2008 року, реалізовувались у вигляді «зеленого тарифу», який прив'язувався до курсу євро. Більше того, було скасовано вимогу яка

стосувалась обов'язкового вмісту «місцевої» складової, замість якої введено надбавку за використання вітчизняного обладнання, а також запроваджено стимулюючий тариф щодо виробництва тепла з відновлюваних джерел, у т.ч. біомаси. Новий закон «Про ринок електроенергії» врегулює питання про відповідальність виробників «зеленої» електроенергії за небаланси [52].

Як зазначають фахівці наразі «зелений тариф» вже не задовольняє умови ринку відновлювальної енергетики, а в деякій мірі становить загрозу для цього ринку. Запроваджений для стимулювання енергоринку «зелений» тариф зробив свою справу, активізувавши інвестиційну діяльність та збільшивши привабливість «зелених» технологій. На сьогодні, така система стимулювання втратила свою дієвість через те, що вона не враховує існуючі в тенденції до здешевлення технологій що існують в світі та в Україні та збільшення конкурентоздатності на ринку відновлювальної енергетики [53].

Нові відносини виробників відновлювальної електроенергії її державою регулюються новим Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» від 25.04.2019р. №2712-VIII, що набрав чинності з 22 травня 2019 року [54]. Цим Законом передбачена підтримка проєктів у сфері відновлюваної енергетики через проведення «зелених» аукціонів, які на відміну від «зеленого» тарифу покликані зменшити навантаження на ціну електричної енергії.

Також, ключова перевага «зелених» аукціонів над «зеленим» тарифом полягає у створенні конкурентних умов для надання підтримки проєктам створення об'єктів відновлюваної енергетики, та умов для здорової конкуренції між учасниками ринку відновлювальної енергії за нижчу ціну. Це має зумовити досягнення балансу інтересів на енергетичному ринку, з одночасним забезпеченням подальшого розвитку відновлюваної енергетики та зменшенням навантаження на ціну електроенергії. [53].

Значний інноваційний потенціал в усьому світі має транспортна сфера. З позиції забезпечення енергетичної безпеки в цій сфері найбільшу перспективу

має поширення електромобілів [55]. За даними експертів, найближчим часом значно збільшиться роль електромобілів у енергетичній інфраструктурі. Їхня частка досягне 13% генерації в Європі та 12% – у США. Ефект масштабу сприятиме зниженню вартості автомобільних батарей на 73% у найближчі 10 років. Прогнозується десятиразове зростання річного обороту ринку акумуляторних накопичувачів енергії, який має складе \$20 млрд. Значна роль при цьому буде належати малим системам зберігання енергії на яку до 2040 року припадатиме 57% потужності світових енергонакопичувачів [49].

Світова практика розвитку електротранспорту має в арсеналі кілька видів державної підтримки формування розвитку ринку електромобілів. Серед них найбільш часто використовуються прямі субсидії, тобто разова виплата під час купівлі автомобіля (Німеччина, Франція, Великобританія, США, Швеція тощо), та фіскальні преференції, зокрема зниження податків при купівлі або користуванні електромобілем (Японія, Швеція, Норвегія, Данія, Китай, тощо) [55]. Наприклад у Німеччині виплата при купівлі електромобіля в Німеччині субсидія зараз складає 4000 євро, за гібридне авто виплачують 3000 євро. Ці гроші виділяють в рівних частинах держава і автовиробники. На сьогодні Федеральне управління економіки та експортного контролю одержало близько 118 000 заяв на отримання субсидій за придбання електромобілів [56].

Наразі в Україні застосовуються важелі фіскального методу регулювання ринку електромобілів. Так, скасовано ПДВ на ввезення електрокарів до 2022 року. Крім того, до 2028 року фізична особа – платник податку на доходи може витрати на придбання електромобіля або переобладнання до нього включити до податкової знижки, а фізичних осіб – покупців електрокарів передбачається звільнити від сплати збору на обов'язкове пенсійне страхування.

Однією з головних проблем сучасної енергетики України є втрати в мережах. Так, поточні втрати в електричних мережах становлять понад 12%. Натомість, у 2025 році їх планується скоротити до 9%, а до 2035 року такі втрати мають скласти не більше 7,5%. Аналогічні амбітні плани розроблені урядом і стосовно втрат у теплових мережах. На сьогодні тепло втрачається у

понад 20% випадків. За планом до 2025 року втрати тепла мають скоротитися до 13%. а у 2035-му передбачається, зменшення втрат до 10%. Також передбачена радикальна заміна аварійних мереж – із 20% до 1% [49].

Основні напрями реалізації нової енергетичної політики держави, закладені у новій Енергетичній стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”, що була схвалена Кабінетом Міністрів України 18 серпня 2018 року [57]. Серед ключових цілей та пріоритетів цієї стратегії можна виділити роль держави у формуванні сучасної системи управління енергоресурсами. До таких пріоритетів належать:

- «запровадження системи державно-приватного партнерства в резервуванні енергетичних ресурсів та системи стратегічних запасів енергоресурсів;

- усунення надмірних обмежень з метою ефективного та гнучкого функціонування енергетичної інфраструктури для постачання та транзиту вуглеводнів;

- формування базових засад державної галузевої політики на підставі взаємодії держави із суспільством, базуючись на принципах ефективного управління, делегуванні повноважень і розподілу обов’язків».

Сьогодні Україна поширює співпрацю та використання досвіду та практики європейських країн щодо запровадження відновлювальної енергетики. Так були підписані меморандуми щодо співробітництва з такими країнами як Фінляндія, Данія, Словенія, Словаччина. Позитивним є також досвід Великобританії, щодо розробки схем фінансування відновлюваної енергетики. Враховуючи це та існуючі європейські тенденції можна наголосити на необхідності внутрішніх реформ в сфері енергетики. Такі реформи мають передбачати впровадження нетарифних формам стимулювання енерговиробників, дерегуляцією у сфері дозвільної та регуляторної роботи, та інші кроки спрямовані на покращення бізнес-клімату [52].

Таким чином, можна зробити висновок, що державна підтримка інноваційних перетворень в енергетичному секторі, є ключовим фактором забезпечення ефективності таких перетворень. Як показує досвід більшості розвинених країн, комплексна державна підтримка в сфері впровадження сучасних енергоефективних технологій на усіх стадія виробництва, розподілу та споживання енергії є основною передумовою зниження енергоємності ВВП та підвищення енергетичної безпеки держави. Україна також не стоїть осторонь світових інноваційних перетворень в енергетиці. Проте, рівень державного стимулювання таких інновацій в Україні залишається доволі низьким, що вимагає кардинальних законодавчих зрушень в цьому напрямку, що має забезпечити високий рівень енергетичної безпеки України.

2 СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА МАКРО-ТА МІКРОРІВНЯХ ЯК НАПРЯМОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Моделювання впливу макроекономічних факторів на стимулювання інноваційної активності підприємств

«Вплив макроекономічного середовища на інноваційну активність підприємництва можна розглядати як п'ятивимірну структуру, яка репрезентована нормативно-правовими інструментами, фінансовими ресурсами, науково-виробничим співробітництвом, кадровим забезпеченням і ринковою динамікою» [58]. Описання зазначених державних інструментів впливу подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Державні інструменти впливу на інноваційну активність підприємництва (складено авторами)

Інструменти впливу	Дані для аналізу	Описання інструментів
Нормативно-правові	Дані з Рейтингу глобальної конкурентоспроможності (Pillar 1 Інститути): тягар державного регулювання; право власності; захист інтелектуальної власності; регулювання конфлікту інтересів та ін.	Нормативно-правові інструменти визначають якість політико-правового середовища та рамкових умов розроблення й впровадження інноваційної продукції/процесів (наприклад, державне регулювання конкуренції, якість законодавства у сфері інновацій, система захисту прав інтелектуальної власності, стабільність політичної ситуації та ін.)
Науково-виробниче співробітництво	Дані з Рейтингу глобальної конкурентоспроможності (Pillar 12 Інноваційні можливості): стан розвитку кластерів; міжнародні заявки на спільні винаходи; співпраця з мульти-стейкхолдерами; витрати на НДР; індекс якості науково-дослідних установ та ін.	Показники визначають рівень інтеграції учасників інноваційного процесу (науково-освітні установи, представники бізнес-спільноти, громадськість, органи влади та ін.)

Продовження таблиці 2.1

Інструменти впливу	Дані для аналізу	Описання інструментів
Кадрового забезпечення	Дані з Рейтингу глобальної конкурентоспроможності (Pillar 6 Навички, Pillar 8 Ринок праці): легкість пошуку кваліфікованих працівників; внутрішня мобільність праці; оплата та продуктивність працівників та ін. Дані Державної служби статистики України: кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок; економічна активність населення та ін.	Інструменти кадрового забезпечення визначають кількість і рівень підготовки кадрів для інноваційної діяльності (освітній рівень населення, рівень безробіття, вікова структура населення, рівень економічної активності населення та ін.)
Фінансові	Дані з Рейтингу глобальної конкурентоспроможності (Pillar 9 Фінансова система): наявність венчурного капіталу; ринкова капіталізація. Дані НБУ: облікова ставка; офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Дані Державної служби статистики України: витрати на виконання наукових досліджень і розробок. <i>Постанови КМУ: ставка податку на прибуток підприємства</i>	Фінансові інструменти визначають особливості фінансового стимулювання інноваційної діяльності (цільове фінансування з бюджету, компенсація відсотків за кредитами, пільгове оподаткування, стабільність обмінного курсу)
Ринкові	Показники з Рейтингу глобальної конкурентоспроможності (Pillar 10 Розмір ринку, Pillar 11 Динамічність бізнесу): валовий внутрішній продукт; імпорт; вартість відкриття бізнесу; ставлення до підприємницького ризику; зростання інноваційних компаній. Дані НБУ: рівень інфляції; рівень платоспроможності попиту населення. Дані Державної служби статистики України: валовий внутрішній продукт; доходи і витрати населення; обсяги експорту-імпорту товарів; прямі інвестиції в економіку	Ринкові інструменти визначають особливості формування заощаджень як головного джерела інвестицій (рівень платоспроможності попиту населення, динаміка міжнародної торгівлі та інтеграційних процесів)

Результуючим оцінюванням інноваційної активності підприємництва можуть бути показники [64]:

- частка промислових підприємств, що впроваджували інновації;
- впровадження інновацій на промислових підприємствах (упровадження інноваційних видів продукції, найменувань/ впровадження нових технологічних процесів);
- кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію;
- кількість впроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах.

Для аналізу впливу макроекономічних факторів на інноваційну активність підприємництва нами були відібрані такі показники: валові заощадження (відсоток ВВП); продуктивність праці (реальний ВВП на одну зайняту особу); загальна продуктивність факторів виробництва (відсоток); економічно активне населення (млн осіб); інфляція, дефлятор ВВП (щорічний відсоток); офіційний обмінний курс гривні до іноземних валют (\$US, середній за період); загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність (млн грн); кількість патентних заявок (резиденти); витрати на дослідження та розробки (відсоток ВВП); плата за використання інтелектуальної власності (BoP, \$US); кількість науковців (осіб). Визначені показники проаналізовані за 2000–2018 рр. на основі баз даних Світового банку, Національного банку України та Державної служби статистики України. Кореляційна матриця впливу макроекономічних факторів на інноваційну активність підприємництва відображена на рисунку 2.1.

Аналіз кореляційної матриці дозволяє зробити висновки про наявність значного позитивного взаємозв'язку між впровадженням виробництва інноваційних видів продукції та рівнем заощаджень в економіці країни, кількістю організації, які виконують НДР, та загальною кількістю науковців. Водночас існує негативний взаємозв'язок між кількістю виробництва інноваційних видів продукції та інфляцією, витратами за використання інтелектуальної власності та ін.

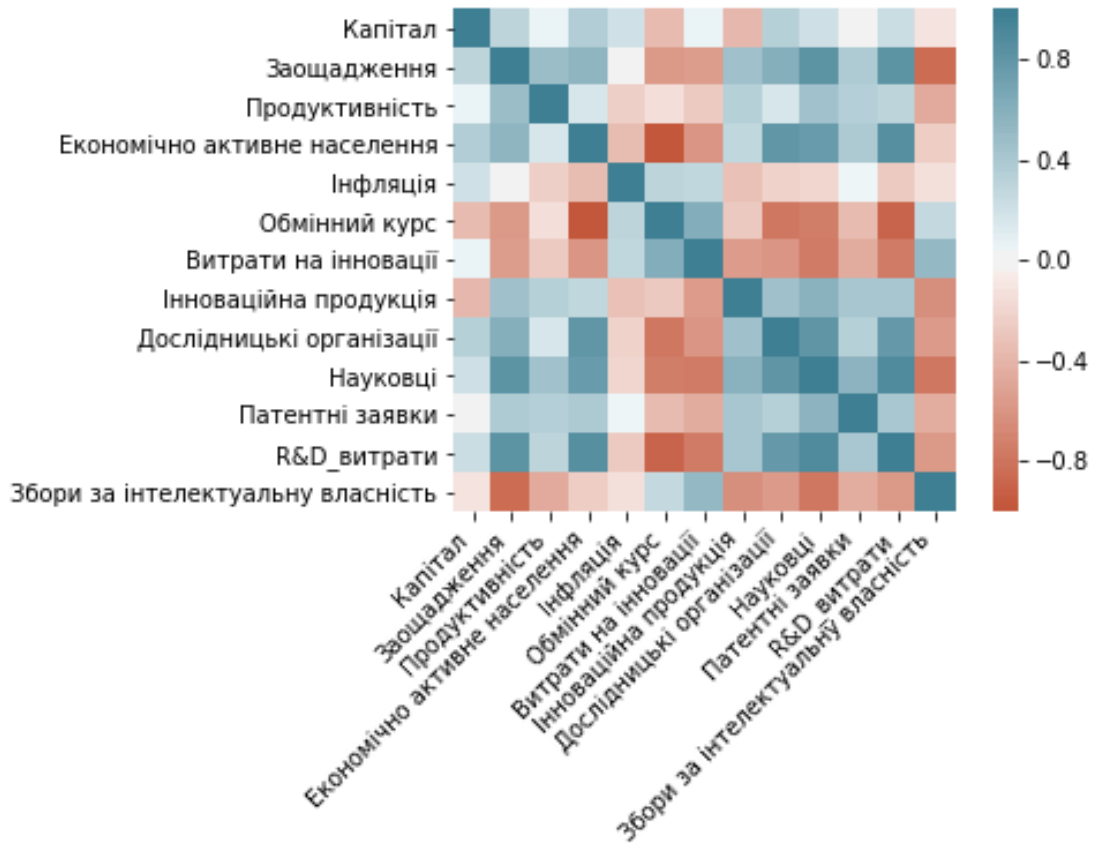

Рисунок 2.1 – Кореляційна матриця впливу макроекономічних факторів на інноваційну активність підприємництва

Для побудови регресійної моделі впливу макроекономічних факторів на впровадження виробництва інноваційних видів продукції (модель $\log(y_1)$) та кількість організацій, які виконують НДР (модель $\log(y_2)$) використаємо регресію моделі log-log.

$$\log(y) = \beta_0 + \beta_1 \log(x_1) + \beta_2 \log(x_2) + \dots + \beta_n \log(x_n) + u \quad (2.1)$$

Ця модель зручна, коли взаємозв'язок між параметрами є нелінійним, а log трансформація генерує потрібну лінійність параметрів. Коефіцієнти в моделі log-log визначають еластичність залежної змінної у щодо незалежних змінних x . Практична перевага регресійної моделі log-log полягає в тому, що інтерпретація коефіцієнтів регресії є простою (інтерпретація β_1 : $\% \Delta y = \beta_1 \% \Delta x$).

Залежними змінними вибрано такі показники: впроваджено виробництво інноваційних видів продукції (модель 1 – $\log(y_1)$) і кількість організації, які виконують НДР (модель 1 – $\log(y_2)$). Параметри регресійних моделей $\log\text{-}\log$ відображені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Параметри регресійних моделей $\log\text{-}\log$

Показники	Ввпроваджено виробництво інноваційних видів продукції (товарів, послуг)	Кількість організації, які виконують наукові дослідження й розробки
	Модель 1 – $\log(y_1)$	Модель – $\log(y_2)$
β	31,701 0	0,881 550
Валові заощадження	0,730 34	–0,150 825
Загальна продуктивність факторів виробництва	0,106 83	0,038 018
Економічно активне населення	2,979 88	2,152 862
Інфляція, дефлятор ВВП	–0,657 16	–0,039 442
Обмінний курс	–0,552 42	0,206 435
Загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність	0,297 66	0,121 231
Кількість науковців	3,817 32	0,247 198
Кількість патентних заявок (резиденти)	0,324 81	–0,053 762
R&D витрати	–0,521 01	0,447 411
Плата за використання інтелектуальної власності	–0,612 29	–0,145 811
Кількість організації, які виконують наукові дослідження й розробки	0,425 71	–
проваджено виробництво інноваційних видів продукції (товарів, послуг)	–	–0,058 59
<i>Множинний R</i>	0,972 359	0,934 404
<i>R-квадрат</i>	0,945 483	0,873 112
<i>Нормований R-квадрат</i>	0,836 448	0,619 336
<i>Кількість спостережень</i>	19	19

Результати моделі можна інтерпретувати так, наприклад, збільшення загальної продуктивності факторів виробництва на 1% приведе до збільшення впровадження виробництва інноваційних видів продукції (товарів, послуг) на 10 %; збільшення валових заощаджень на 1 % призведе до збільшення впровадження виробництва інноваційних видів продукції (товарів, послуг) на

73 %. Деякі параметри моделі є досить дискусійними. Це може бути пояснено якістю вхідних статистичних даних.

Показовим є значний рівень впливу кількості економічно активного населення та кількості науковців на рівень впровадження виробництва інноваційних видів продукції (товарів, послуг) і кількості організації, які виконують наукові дослідження й розробки. Отже, людський капітал і насиченість робочої сили висококваліфікованими кадрами є одними з найважливіших факторів формування інноваційно орієнтованого підприємництва.

Держава значною мірою має змогу впливати на розвиток і накопичення людського капіталу, а саме інтелектуального капіталу, який у свою чергу, є драйвером інновацій, економічного зростання країни та забезпечення її конкурентних переваг в умовах глобальних викликів. Інтелектуальний капітал формується за рахунок інвестицій в людину, серед яких можна назвати витрати на навчання, професійну підготовку, витрати на охорону здоров'я тощо. Він виконує ряд важливих функцій [59]:

- 1) «накопичувальну,
- 2) виробничу,
- 3) відтворювальну,
- 4) впливу на економічне зростання,
- 5) стимулюючу,
- 6) забезпечення продуктивності праці,
- 7) забезпечення конкурентоспроможності».

«Слід зауважити, що у формуванні інтелектуального капіталу підприємства беруть участь усі зацікавлені сторони: керівництво підприємства, працівники, споживачі, посередники, фінансово-кредитні установи, страхові компанії, держава, закордонні інвестори тощо» [59].

До факторів, що визначають ефективність формування інтелектуального капіталу, варто віднести ефективність державного регулювання у галузі науки, освіти, соціального захисту, економічного розвитку, збереження довкілля та ін.;

якість менеджменту окремих підприємств, їх місія та цілі; рівень інвестицій у інноваційні проєкти та інші сфери формування інтелектуального капіталу; рівень активності і внутрішньої вмотивованості працівників, їх зацікавленості у власному розвитку та досягненні цілей підприємства в загалі.

Процес формування і розвитку інтелектуального капіталу неможливий без його фінансування. Працівники фінансують розвиток власного інтелектуального капіталу за рахунок заробітної плати, премії, інших поточних доходів, заощаджень. Вони вкладають кошти у власну освіту, здоров'я, відпочинок, умови проживання. До коштів підприємства належать прибуток, амортизаційні відрахування, вивільнені матеріальні активи. Інвестиції зовнішніх стейкхолдерів включають кошти державного і місцевих бюджетів, які виділяються на поточне фінансування, державні цільові програми, виконання державних замовлень; позабюджетні кошти – кредити, зовнішні інвестиції, кошти замовника інтелектуальної продукції, кошти венчурних фондів та страхових компаній.

Ураховуючи це, одним із важливих завдань нині залишається пошук дієвих важелів державного регулювання і стимулювання накопичення інтелектуального капіталу та його використання в інноваційній діяльності. Серед таких інструментів, слід виділити такі [60, 61]:

- 1) соціальне страхування працівників, що залучені до інноваційної діяльності;
- 2) застосування спеціальних податкових пільг;
- 3) заходи організаційного характеру (проведення тематичних ярмарків та інших заходів, заохочення молодих спеціалістів).

- 4) стимулювання кооперації промислових корпорацій у сфері наукових досліджень, а також кооперацію університетів та дослідницьких інститутів із промисловим сектором. У роботі [62, с. 111] визначено, що «...в Україні університети повинні стати відповідними пунктами розвитку повноцінних стартапів, які зможуть комерціалізуватися, забезпечуючи розвиток молодого потенціалу нації, створюючи інформаційні, інфраструктурні та фінансові умови розвитку».

До основних завдань розвитку стартап-культури в Україні автори [62] відносять:

Рівень школи - створення у школах мейкерспейсів.

Рівень університету - збільшення кількості університетських майстерень типу Fab Lab, центрів R&D, впровадження в українських ЗВО Entrepreneurial Studies; проведення нетворкінгу із стартап-ком'юніті; створення інфраструктури для забезпечення ефективного бізнес-навчання та підтримання проєктів на ранніх стадіях розвитку.

Рівень суб'єктів господарювання – залучення до співпраці з підрозділами R&D великих корпорацій.

Інституціональний та міжінституційний рівні – створення державних, місцевих й університетських стипендіальних фондів для молодих стартаперів та впровадження нових механізмів фінансової підтримки пілотних проєктів.

Комплексно досліджуючи вплив макроекономічних факторів на стимулювання інноваційної активності підприємств додатково було проведено аналіз впливу факторів інституційного середовища на інноваційну активність підприємств в Україні [63].

Було проаналізовано вплив макроекономічного середовища на інноваційну активність підприємств. Для оцінки інноваційної активності підприємств були використаний показник: загальні витрати на інноваційну діяльність. Дані взяті з офіційного сайту Державна служба статистики України, розділ – Економічна статистика / Наука, технології та інновації [64]. За оцінку факторів зовнішнього середовища підприємств було прийнято шість широких аспектів управління з Світових показників управління (WGI) [65]:

- голос і підзвітність (відображають уявлення про те, наскільки українці можуть брати участь у виборі свого уряду, а також свободу вираження поглядів, свободу асоціацій та вільні ЗМІ);

- політична стабільність та відсутність насильства / тероризму (відображає уявлення про ймовірність політичної нестабільності та / або політично мотивованого насильства);

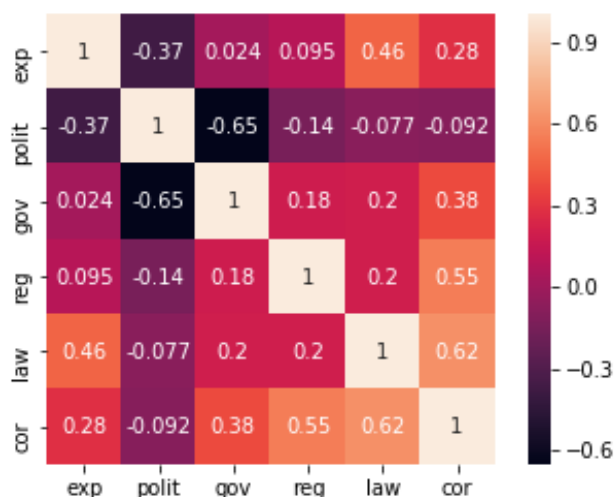
- ефективність уряду (відображає уявлення про якість публічних послуг, якість державної служби, якість розробки та реалізації політики тощо);

- регуляторна якість (відображає уявлення про здатність уряду формувати та застосовувати обґрунтовану політику та положення, які дозволяють та сприяють розвитку приватного сектору);

- верховенство права (відображає уявлення про те, наскільки агенти довіряють і дотримуються норм суспільства тощо)

- контроль над корупцією (відображає уявлення про те, наскільки державна влада здійснюється за приватною вигодою, включаючи всі форми корупції, "захоплення" державою елітами та приватними інтересами).

Шість сукупних показників ґрунтуються на понад 30 базових джерелах даних, що повідомляють про уявлення про управління великою кількістю респондентів опитування, підприємств, громадян та експертні оцінки в усьому світі [66].

Примітка: exp – загальні витрати на інноваційну діяльність; tech – нові технологічні процеси, введені в експлуатацію, процес; polit – політична стабільність та відсутність насильства / тероризму, gov – ефективність уряду; reg – регуляторна якість; law – верховенство права; cor – контроль і боротьба з корупцією.

Рисунок 2.2 – Оцінка впливу макроекономічного середовища на загальні витрати на інноваційну діяльність (побудовано авторами)

Аналіз парної кореляції (рис. 2.2) дозволяє зробити висновок про пряму залежність між загальними витратами на інноваційну діяльність та світовими показниками управління – верховенство закону та боротьба з корупцією. Багатовимірні розподіли розглянутих показників та їх (симетричні) дисперсійно-коваріаційні матриці представлені на рис. 2.3.

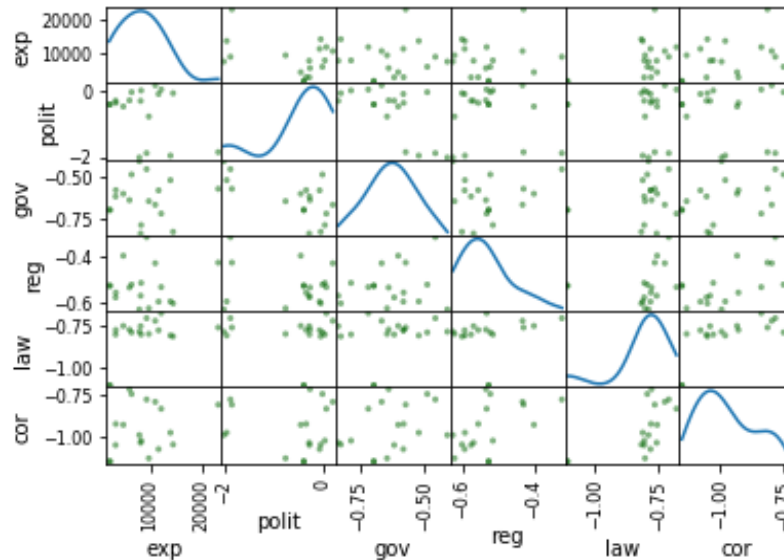

Рисунок 2.3 – Матриця розсіювання

У матрицях розсіювання діагональні елементи дають варіації змінних, а недіагональні елементи дають коваріації пар змінних.

2.2 Соціальна складова макроекономічних факторів впливу на економічну безпеку

«На сьогодні важливе питання – це питання економічної оцінки впливу сектору неприбуткових організацій на національну економіку (НЕ) в цілому, оскільки ці оцінки дозволяють створити базу даних для виявлення напрямів, за яким треба працювати, щоб покращити функціонування самого третього сектору, а також розуміти вплив останнього – агреговану соціальну цінність чи навіть economic performance, що створює соціальний сектор у макроекономічному вимірі» [67, 68].

«Розроблення методології оцінювання соціального впливу як для мікро-, так і для макрорівня є великим викликом. Щодо вимірювання впливу організації (мікрорівень) дискусії наразі зводяться до діаметрально протилежних рекомендацій – від потреби надавати чіткі кількісні оцінки соціального впливу, до обґрунтувань неможливості надати такі оцінки, оскільки діяльність у соціальному секторі є до певної міри унікальною чи надто залежною від контексту, тому неможливо сформувавши стандартну рамку оцінювання.

Адекватне оцінювання впливу на макроекономічному рівні ускладнюється місцем соціального сектор (СС) в економіці країни. Багато факторів впливають на масштаби соціального сектора. Це і державна політика та політика на міждержавному рівні, розвиток ринків капіталу, зміна регуляторних підходів, поява нових сфер в економіці, розвиток мереж для співробітництва, тощо. Так само і соціальний сектор (у широкому його розумінні) чинить вплив на національну економіку, створюючи соціальну цінність. На нашу думку, корінь соціальної цінності в агрегованому вимірі (макрорівні) лежить у функціонуванні інститутів. З одного боку активність організацій третього сектора, соціальної економіки залежить від рівня розвитку інститутів, їх якості, а з іншого – соціальний сектор, продукуючи соціальні ефекти (соціальна згуртованість, демократичність прийняття рішень, активність громадянського суспільства тощо) у сучасному світі чинить вагомий вплив на інституційні зміни. Причому відбуваються зміни як соціальних, політичних, так і фінансових інституцій, формуються нові ринкові механізми, що працюють на реалізацію соціальних потреб» [68].

Представлені дослідження [69] стосуються розвитку вимірювання та оцінювання впливу на рівні неприбуткових організацій, удосконалення їх управління, що є цікавими передусім менеджерам цих організацій, оскільки можуть створити підґрунтя для прийняття рішень та покращити управління.

Окремі дослідження спрямовані на розвиток довгострокових оцінок тобто пропонуються оцінки ефективності стратегії у доповнення до оцінок «видимих» outputs and outcomes [70].

Стратегічні аспекти оцінювання передбачають зосередження уваги саме на впливі. Проте виникає питання щодо доцільності його оцінювання, оскільки виміряти досить складно.

У Європейському Союзі реалізовано декілька проєктів, спрямованих на розроблення підходів до оцінювання соціального впливу в макроекономічному вимірі [71].

Enjolras В. [72] запропонував модель, що пояснює соціальний вплив на макрорівні, у якій він описав механізм впливу інституційних змін соціального сектора, що викликані залученням ширшого кола індивідів до соціального сектора. Автор встановив, що розвиток даного сектора, оцінений за допомогою частки робочої сили, що залучена у нього, має суттєвий зв'язок із обраними макроекономічними впливами (соціальна довіра, політичне, включення у політичне життя, суб'єктивне оцінювання (самооцінювання) добробуту та здоров'я).

Наявність прямого зв'язку між рівнем розвиненості інститутів та макроекономічними результатами на рівні країни сьогодні є доведеним фактом. Дійсно, країни, для яких характерна висока якість внутрішніх інститутів, таких як захист прав власності, боротьба з корупцією, дотримання законів, доступ до участі у суспільно-політичному та економічному житті сьогодні є економічно розвинутими країнами. Висока якість інститутів також прямо впливає на індикатори благополуччя, стану здоров'я, довіри у суспільстві тощо. (рис. 2.4)

Сьогодні ґрунтовний агрегований аналіз цього аспекту розвитку соціального сектора ускладнюється через брак аналізу галузевих показників. Зокрема недостатня участь інституційних інвесторів (пенсійних фондів, банків тощо) у соціальному інвестуванні пояснюється відсутністю бенчмаркінгу та рейтингових оцінок.

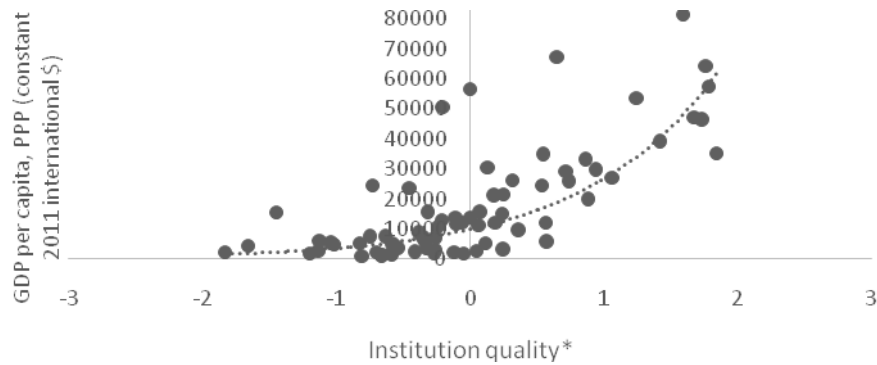

Рисунок 2.4 – Залежність між якістю (розвиненістю) інститутів та економічними результатами країн (визначено на підставі [65])

Так, згідно з оцінками Monitor Institute обсяг інвестицій соціального та екологічного впливу може зрости до 500 млрд. дол. США за 10 років (починаючи з 2008 р.). Розпочався процес створення некомерційних рейтингових агенцій, які почали надавати свої оцінки, - Charity Navigator, Better Business Bureau's Wise Giving Alliance, які наприкінці 2009 р. приступили до розробки пакета комплексних (не лише фінансових, а й соціальних) заходів.

Отже, через розвиток оцінювання агрегованого впливу соціального сектора на економіку країни можуть бути удосконалені принципи та процедури регулювання розвитку соціального сектора на державному та глобальному рівнях, що буде сприяти розвитку ринкових інститутів для задоволення. Тому ми поставили завдання провести емпіричний аналіз впливу економічного розвитку країни та рівня якості надання соціальних послуг на агреговану соціальну цінність, яку оцінено, базуючись на результатах суб'єктивних оцінок громадян таких параметрів як: суспільна активність і довіра, добробут та здоров'я. Введення у процес оцінювання та прийняття рішень суб'єктивних оцінок зумовлене необхідністю розширення інформаційно аналітичного інструментарію для досягнення інклюзивного зростання.

Питання, у якій мірі інституційні трансформації сприяють зростанню позитивних соціальних ефектів таких як вищий рівень довіри, здоров'я, добробуту та включення у політичне життя на індивідуальному рівні, також

викликають науковий інтерес. Усвідомлюючи, що в межах однієї праці не буде отримано вичерпних відповідей на усі поставлені питання, що обумовлено складністю ідентифікації усього комплексу причинно-наслідкових зав'язків у процесах інституційних трансформацій, а також проблемами з наявністю статистичних даних для оцінки впливів. Виокремлені індикатори дозволять тільки у першому наближенні оцінити наявний вплив соціального сектора на економіку та суспільство, та можливо досягти прогресу у регулюванні соціального сектора.

У оцінюванні впливу (impact) ми керуємося його визначенням як «суттєві чи тривалі зміни в житті людей, викликані певною діяльністю чи серією дій» [73] тому у якості індикаторів впливу на макрорівні використовуємо такі рівень довіри, здоров'я, добробуту та включення у політичне життя, оцінених суб'єктивно громадянами 11 (Австрія, Бельгія, Великобританія, Естонія, Нідерланди, Польща, Фінляндія, Чеська республіка, Швеція). Такий перелік країн зумовлений наявністю даних, отриманих European Social Survey лише для цих країн. Це міжнародне опитування, яке проводиться академічним шляхом, яке проводилось по всій Європі з моменту створення в 2001 році. Збір даних для European Social Survey у всіх країнах проводиться за стандартною для усіх методикою – методом масового вибіркового опитування за допомогою особистих інтерв'ю респондентів.

Попри відсутність у наведеному переліку України цей аспект включено до переліку завдань дослідження, оскільки його результати є важливими для розроблення концептуальних засад ДР інституційних змін соціального сектору національної економіки (СС НЕ) в умовах глобалізації та євроінтеграції України.

Кількісне вираження індикаторів, розраховане як сума відсотків респондентів, що надали позитивні відповіді на такі питання:

- самооцінювання якості здоров'я в цілому (Сума категорій: 1. «Дуже добре», 2 «Добре», 3 «Непогано» з 9);
- самооцінювання добробуту (наскільки Ви щасливі?) – Сума категорій від 10 до 1, 10 – максимальна оцінка і т.д.);

– соціальна довіра та включення у політичне життя, питання «Політична система дозволяє людям впливати на політику?» (Сума категорій від 1 до 10 – максимальна оцінка і т.д.).

Для подальшого аналізу між країнами, порівняння та оброблення даних вихідні результати були нормовані для урахування різниці у кількості опитаних та кількості населення країн. Таким чином, зроблені коригування, щоб забезпечити представлення кожної країни пропорційно чисельності її населення. Якість інститутів соціальної сфери ми оцінюємо за допомог Індексу інституційної якості соціального сектора – ІЯСС.

В процесі специфікації моделі ми оцінили наявність кореляційного зв'язку між індексом інституційної якості соціальної сфери, як незалежною змінною, та трьома обраними макро імпактами, як залежними змінними. Розраховані значення коефіцієнтів кореляції між змінними становить для якості здоров'я – 0,6396; добробуту - 0,3774; соціальній довірі та включенню у політичне життя -0,3776. Отже, за результатами попереднього аналізу встановлено наявність стійкої прямої залежності між інституційною якістю та аналізованими трьома індикаторами.

З метою запобігання втрати суттєвих змінних і як наслідок зростання проблеми ендогенності, ми ввели до моделі значення ВВП на душу населення на основі паритету купівельної спроможності, а також індекс людського розвитку, як додаткові змінні, що можуть впливати на досліджуваний вплив. З метою отримання більш якісних оцінок, всі змінні в моделі ми використали у формі логарифму.

Отже, загальний перелік змінних у моделі представлений у таблиці 2.3. Доцільність введення у модель зазначених змінних підтверджується високими значеннями коефіцієнтів кореляції.

Таблиця 2.3 – Перелік змінних для побудови регресії

Змінні	Джерело даних	Позначення
Залежна 1. Соціальна довіра та включення у політичне життя	European Social Survey, «Political system allows people to have influence on politics? «	Y1politic
Залежна 2. Самооцінювання якості здоров'я	European Social Survey, «How is your health in general?»	Y2health
Залежна 3. Самооцінювання добробуту	European Social Survey, «How happy are you?»	Y3Happy
Незалежна 1. ВВП країни на душу населення	World Bank, GDP, PPP (constant 2011 international \$)	X1GDP
Незалежна 2. Індекс людського розвитку	World Bank, Human Development Index	X2HDI
Незалежна 2. Індекс інституційної якості соціального сектора	Author's Social Sector Institutional Quality Index. (SSIQI)*	X3Index

Результати лінійної регресії трьох оцінок впливу при розгляді взаємодії з якістю інститутів соціальної сфери та додатковими контрольними змінними представлені у наступних таблицях 2.4, 2.5. 2.6.

Таблиця 2.4 - Параметри лінійної регресії of Social trust and political engagement

	Coef.	Std. Err.	t	p-value
Constant	-0,53417	28,20592	-0,018938219	0,9854189
X1GDP	-0,12851	2,398998	-0,053569115	0,9587752
X2HDI	1,660277	2,299392	0,722050439	0,4936719
X3Index	12,99344	20,48555	0,634273757	0,5460636
R-squared	0,316944			

Отримані результати не дають можливості достатньо обґрунтовано стверджувати про зв'язок якості інститутів соціальної сфери та соціальної довіри та включення у політичне життя без проведення додаткових досліджень. Значення коефіцієнта детермінації свідчить, що модель дозволяє пояснити біля 32% варіативності. Однак, у першому наближенні, ми можемо стверджувати, що рівень соціальної довіри та бажання приймати участь у суспільно-політичному житті напряму залежить від рівня економічного розвитку держави.

Коефіцієнти при решті змінних маємо ігнорувати, через перевищення граничного значення p-value.

Таблиця 2.5 - Параметри лінійної регресії за якістю здоров'я

	Coef.	Std. Err.	t	o	p-value
Constant	6,957075	5,173076	1,344862485		0,2206102
X1GDP	-0,0441	0,439986	-0,100235856		0,9229675
X2HDI	-0,99904	0,421718	-2,368983992		0,0496804
X3Index	7,259412	3,75713	1,932169727		0,0946196
R-squared	0,733563				

Коефіцієнт детермінації регресії за якістю здоров'я свідчить про високу якість моделі. Запропоновані незалежні змінні описують 73% варіативності залежної змінної. P-value характеризують статистичну значимість та дозволяють відкинути нульову гіпотезу для двох змінних. Вказані у таблиці коефіцієнти є значеннями натурального логарифму і тому не мають фізичного визначення. Експонування показників та аналіз отриманих значень дозволяє зробити висновок, що люди позитивно оцінюють стан власного здоров'я у країнах із високими показниками рівня життя, освіченості та інших факторів, що характеризують розвиток людського капіталу. Одним із основних чинників, що зумовлюють такий стан ми вважаємо якість інститутів соціальної сфери. Отже, зростання їх якості матиме позитивний вплив щодо покращання здоров'я людей. Також цікавий той факт, що оцінки індивідуумів щодо власного здоров'я не залежить від розміру ВВП країни.

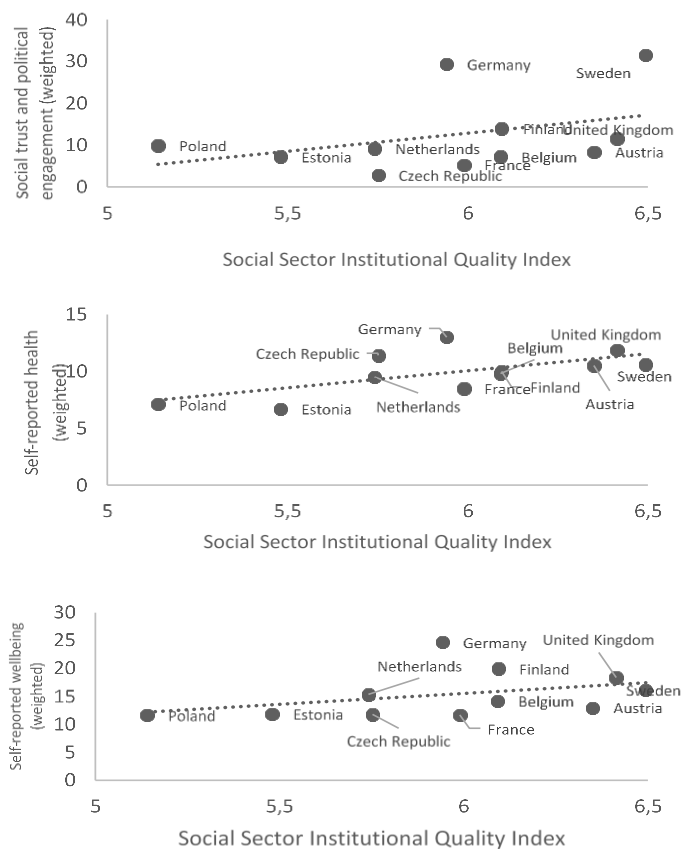
Таблиця 2.6 – Параметри лінійної регресії за самооцінюванням добробуту

	Coef.	Std. Err.	t	p-value
Constant	11,29206	7,76973	1,45333956	0,1894434
X1GDP	-0,50393	0,660839	-0,762554677	0,4706392
X2HDI	-0,58102	0,633401	-0,917302978	0,3894942
X3Index	11,64754	5,643042	2,064053008	0,0778976
R-squared	0,603225			

Остання регресія свідчить про зростання ролі якості інститутів соціальної сфери у оцінках власного добробуту людей, причому тільки ця незалежна змінна демонструє статистичну значимість. Такі висновки пояснюють результати опитування дослідження World Values Survey [74], де відсоток дуже щасливих та щасливих людей приблизно однаковий для країн, що кардинально різняться за показниками економічного розвитку (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7 – Відчуття щастя за World Values Survey Wave 6: 2010-2014 [74]

	Germany	Libya	New Zealand	Pakistan	Qatar	Zimbabwe	Trinidad and Tobago	United States
Very happy	23,1	38,5	33,7	45,6	56,4	39,4	54,2	36,1
Rather happy	60,9	49	58,7	39,1	41,6	39,5	33,8	53,5
Not very happy	13,4	8,7	4,3	10,9	1,7	18,7	11,1	8,8
Not at all happy	1,5	2,9	0,7	4,2	0,3	2,5	0,9	1,2
No answer	0,2	0,2	1,8	0,2	0	0	0	0,5
Don't know	1	0,7	0,8	0	0	0	0	0
(N)	2,046	2,131	841	1,2	1,06	1,499	999	2,232

Рисунк. 2.4 – Кореляція між індексом інституційної якості соціального сектора і індикаторами впливу на макрорівні

Узагальнено методологію та результати оцінювання наведено на рисунку 2.5

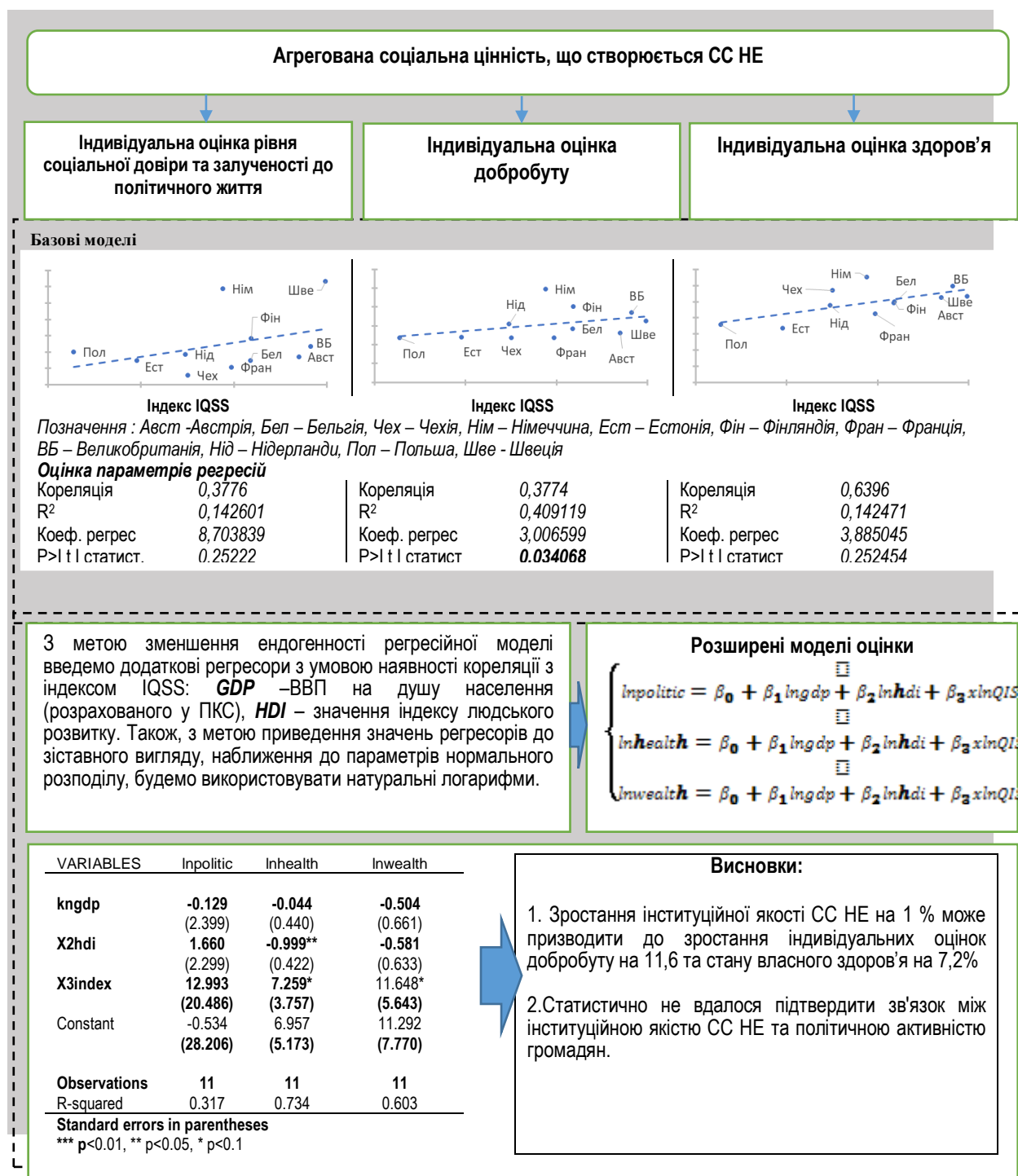

Рисунок 2.5 – Методологія та результати оцінювання впливу інституційної якості соціального сектора на агреговані суб'єктивні оцінки соціальної цінності

Оцінювання впливу соціального сектора, проведене на основі трьох складових: якість здоров'я, добробут, соціальна довіра та включення у політичне життя засвідчило прямий істотний зв'язок між якістю інститутів

соціального сектора та якість здоров'я і добробуту. Тобто можна говорити в країнах, для яких проведено аналіз, соціальний сектор створює соціальну цінність. соціальна довіра та включення у політичне життя навпаки – не залежить від розвитку соціального сектора, але демонструє залежність від розміру ВВП країни на душу населення.

Отже, урядам, які наразі обирають модель соціального сектора необхідно спрямовувати зусилля на створення якісних інститутів.

«З метою забезпечення науково-аналітичного підґрунтя державного регулювання соціального сектора національної економіки пропонуємо оцінювання збалансованості розвитку соціального сектора національної економіки здійснювати за двома напрямками: – за потенційно можливими втратами національної економіки внаслідок неповного використання людського капіталу через незбалансованість розвитку соціального сектора; – за комплементарністю інститутів соціального сектора національної економіки, тобто їх відповідністю загальній інституційній структурі, зокрема базовим інститутам, оціненим на основі індикаторів ефективності державного регулювання (WGI)» [68].

Отже, вартісною характеристикою потенційно можливих втрат національної економіки через незбалансованість розвитку соціального сектора пропонуємо індикативне значення ВВП-розриву на душу населення, що визначається як [68]:

$$GAP_{GDP}^{ind} = \frac{GDP_{per\ cap}}{(1-GAP_{SS})} \cdot GAP_{SS}, \quad (2.2)$$

де GAP_{GDP}^{ind} – індикативне значення ВВП-розриву на душу населення, грош. од.;

$GAP_{per\ cap}$ – фактичне значення ВВП на душу населення, грош. од.;

GAP_{SS} – відносний рівень втрати потенціалу розвитку соціального сектора національної економіки ($0 < GAP_{SS} < 1$).

Відносний рівень втрати потенціалу розвитку соціального сектора національної економіки ми вважаємо за доцільне використовувати як індикатор

результативності державного регулювання соціального сектора національної економіки як самостійно для кожної країни, так і у порівнянні з іншими країнами. Індикативне значення ВВП-розриву на душу населення як абсолютний показник ми пропонуємо використовувати у макроекономічному плануванні та прогнозуванні, зокрема в частині оцінювання впливу соціального сектора на розвиток національної економіки. Результати розрахунку значення ВВП-розриву наведені на рис. 2.6

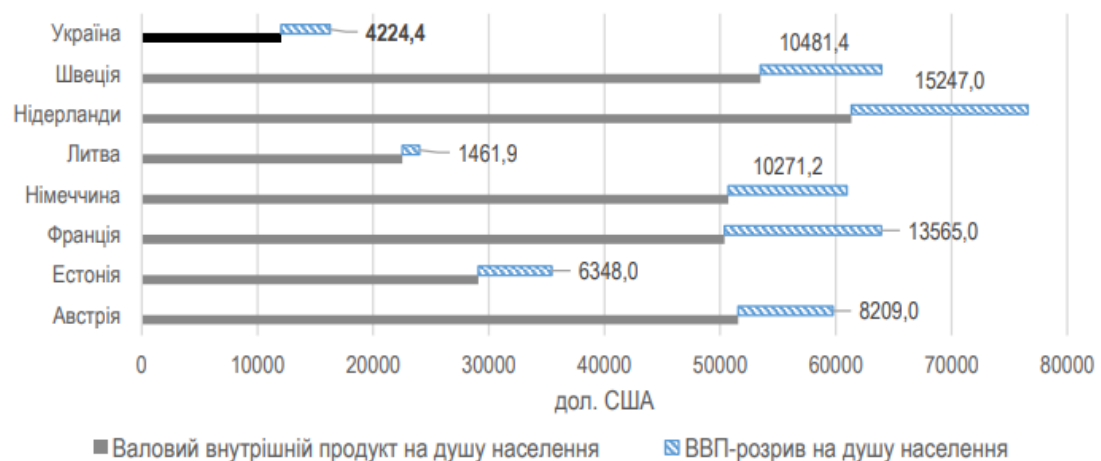

Рисунок 2.6 – Результати розрахунку індикативного значення ВВП-розриву (побудовано автором на основі власних розрахунків [68])

Отже, за результатами дослідження можна зробити такі висновки:

«1. Для країн першої групи середнє значення відносного рівня втрат потенціалу розвитку соціального сектора склало 0,206. Показник стандартного відхилення в межах групи складає 0,06, що свідчить про приблизно однаковий рівень розвитку соціального сектору цих країн. Аналіз складових, що формують показник GAPSS, свідчить, що для цієї групи країн основним чинником, що зумовлює індикативне значення ВВП-розриву, є ефективна система соціального захисту на ринку праці.

2. Країни другої групи мають розбіжність у значеннях субіндексів, які використовуються у розрахунку відносного рівня втрат потенціалу розвитку соціального сектора склало, між країнами Північної та Південної Європи (значення SSI у скандинавських країнах знаходиться на рівні 0,85-0,91, а в

Португалії – на рівні 0,65), що свідчить про різні пріоритети державного регулювання соціального сектора у цих країнах. Це означає, що для зменшення індикативного значення індикативного ВВП-розриву у Португалії 8209,0 6348,0 13565,0 10271,2 1461,9 15247,0 10481,4 4224,4 0 10000 20000 30000 40000 50000 60000 70000 80000 Австрія Естонія Франція Німеччина Литва Нідерланди Швеція Україна дол. США Валовий внутрішній продукт на душу населення ВВП-розрив на душу населення пріоритетним напрямом державного регулювання соціального сектора має стати розбудова системи соціального захисту на ринку праці, тоді як у скандинавських країнах – розвиток соціальної інфраструктури. Рівень розвитку соціального капіталу у країнах першої та другої групи є приблизно однаковим, що пояснюється їх членством у Європейському Союзі.

3. Для третьої групи країн значення GAPSS склало 0,1962, що є несуттєво більшим порівняно з другою групою. Прибалтійські країни мають приблизно однакові розрахункові значення відносного рівня втрат потенціалу розвитку соціального сектора склало, що пояснюється єдиними історичними та суспільно-економічними умовами їх розвитку. Румунія демонструє суттєво менші значення субіндексів та GAPSS в цілому. Найбільш вагомим чинником впливу на індикативне значення індикативного ВВП-розриву для цієї країни є удосконалення соціальної інфраструктури, що і має стати пріоритетом державного регулювання соціального сектора національної економіки. 4. Країни четвертої групи демонструють суттєву різницю у значеннях субіндексів. Для Вірменії та Грузії характерні відносно високі показники розвитку соціальної інфраструктури, але при цьому значення субіндексу соціального захисту на ринку праці є найнижчими з усіх країн, для України та Російської Федерації навпаки – субіндекс розвитку соціальної інфраструктури є найнижчим. Середнє значення GAPSS по четвертій групі країн (0,37) є майже удвічі більшим, ніж для інших груп країн» [68].

2.3 Пріоритетні напрями інноваційного розвитку підприємств промислового комплексу

«З урахуванням світових ринкових тенденції, для забезпечення економічної безпеки країни необхідне створення принципово нового інституційного середовища, орієнтованого на збільшення конкурентоспроможності економіки шляхом інновацій, технологічної модернізації, розвитку нанотехнологій та удосконалення структури виробництва, що відповідає четвертій промисловій революції. Економічна безпека країни може бути досягнута за рахунок виробничих підприємств, які відіграють важливу роль для суспільства, сприяючи його розвитку, збільшенню робочих місць та поліпшенню якості життя [63]».

«Країни, що розвиваються, наприклад, Індія, основними завданнями національної виробничої політики 2011 року визначила збільшення до 2022 року секторальної частки виробництва у валовому внутрішньому продукті (ВВП) до 25% та розвиток виробничих зон для створення 100 мільйонів робочих місць з метою підвищення глобальної конкурентоспроможності та збільшення частки доданої вартості. Філіппіни розробили міжвідомчий документ «Дорожня карта розвитку промислового виробництва», де визначили, що внесок виробничого сектору у економіку має становити 30% від загальної доданої вартості та має забезпечити 15% загальної зайнятості населення. Промислова політика буде зосереджена на горизонтальних та вертикальних механізмах координації, інноваціях і технологіях та буде спрямована на посилення ланцюгів постачання, взаємозв'язок вітчизняних підприємств з багатонаціональними компаніями для досягнення інклюзивного та сталого зростання. Варто зазначити, що передчасна деіндустріалізація для країн, що розвиваються, зменшує потенціал економічного зростання та можливості конвергенції з рівнями доходів розвинених країн. Виробництво у даному випадку заміщується послугами, які не пов'язані з підвищенням ефективності виробництва, – торгівля, оренда, ремонт тощо» [63].

Загалом, промислові підприємства повинні мати можливість розвивати виробничі системи та ланцюги постачання, адаптуватися до потреб споживачів на ринках, стратегічно зосереджуючи свою діяльність. Такі умови будуть сприяти збільшенню рівня модернізації виробничих процесів та розширенню технологічних можливостей у багатьох країнах / регіонах світу, де виробнича діяльність була не такою виразною.

В Україні існує складна ситуація в промисловому секторі країни, в зв'язку з відносно низькою якістю продукції, застарілим обладнанням і технологією, та відсутністю належного фінансування. Дешева сировина і досить слабка корпоративна культура в Україні призводять до недостатнього притоку інвестицій [75] та, відповідно, до низької конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринках. Важка промисловість України багато в чому успадкована від Радянського Союзу з притаманною державною власністю, недотримувала іноземні інвестиції. !!!Виробничий сектор в Україні з детально було проаналізовано у звіті 2018 року [76].

Визначення структуроутворюючого та пріоритетного галузевого вектору розвитку для України розглядалося у звіті [76]. Так, було визначено, що «селективний підхід до визначення пріоритетних підгалузей виробничого сектору має враховувати не тільки економічну і правову основу, але і ґрунтуватися на сучасних світових принципах розвитку (концепції розвитку економіки та суспільства "Індустрія 4.0", соціально-інклюзивного підходу до генерації економічного зростання та впровадженню ідей циркулярної економіки) для збільшення конкурентоспроможності українських виробників та зниження їх уразливості через коливання на ринках [76]. Заходи за кожним з напрямів наведено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8 - Інноваційний розвиток підприємств промислового комплексу

	Концепція розвитку економіки та суспільства "Індустрія 4.0"	Соціально-інклюзивний підхід	Принципи циркулярної економіки
<p>Напрямки впровадження в промисловий комплекс України</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ реструктуризація та спрощення бізнес процесів; ▪ побудова ланцюжка створення додаткової вартості із використанням кіберфізичних систем, цифрових даних, Інтернету речей, Інтернету послуг та створення Розумних підприємств; ▪ автоматизація замовлення, контролю поставки та налаштування можливості відслідковування готового продукту від складу на підприємстві до кінцевого клієнта; ▪ запровадження випуску персоналізованої масової продукції; ▪ генерування потоку нових знань і розширення трансферу технологій; ▪ запровадження виробництва високотехнологічних зразків машинобудівної продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ створення інклюзивних моделей розвитку бізнесу та створення нових робочих місць для справедливого розподілу в суспільстві товарів, послуг та дивідендів в грошовій та негрошових формах від зростаючого добробуту; ▪ підтримка інклюзивної та стабільної ділової практики; ▪ створення інклюзивних інноваційних моделей започаткування бізнесу для різних верств населення (у т.ч. молоді, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та учасників АТО, людей з обмеженими можливостями); ▪ адаптація товарів і послуг в депресивних регіонах країни із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій; ▪ впровадження в менеджмент діяльність промислових підприємств принципу відмінності між ростом та розвитком; ▪ залучення інвестицій для подолання бар'єрів інклюзивного розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ створення замкнених ланцюгів постачання зі максимізацію доданої вартості протягом всього життєвого циклу продукту (технічне обслуговування, повторне використання продукції, рециркулювання - відновлення, переробка); ▪ оптимізація процесів споживання шляхом розробки і поширення продукції, комплектуючих і матеріалів, що відповідають найвищому рівню їх повторного використання; ▪ посилення контролю за запасами природних ресурсів та дотримання сталого балансу поновлюваних ресурсів; ▪ виявлення і запобігання негативних зовнішніх ефектів поточної виробничої діяльності.

2.4 Галузеві пріоритети державного стимулювання забезпечення національної економічної безпеки на засадах інноваційного розвитку

«Суттєвим фактором забезпечення економічної безпеки як окремих суб'єктів господарювання, так і галузі в цілому є достатнє ресурсне забезпечення. При цьому йдеться, як про наявність матеріальних так фінансових ресурсів у вигляді власного та позикового капіталу» [77].

За даними ДССУ [64] розмір власного капіталу суттєво різниться за видами економічної діяльності (рис. 2.7). Як видно з рисунку 1 найбільш стабільним та завжди додатним є власний капітал підприємств у промисловості, сільському господарстві, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування. До галузей, де величина власного капіталу є найменшою, або навіть досягає від'ємних значень належать будівництво, тимчасове розміщування й організація харчування.

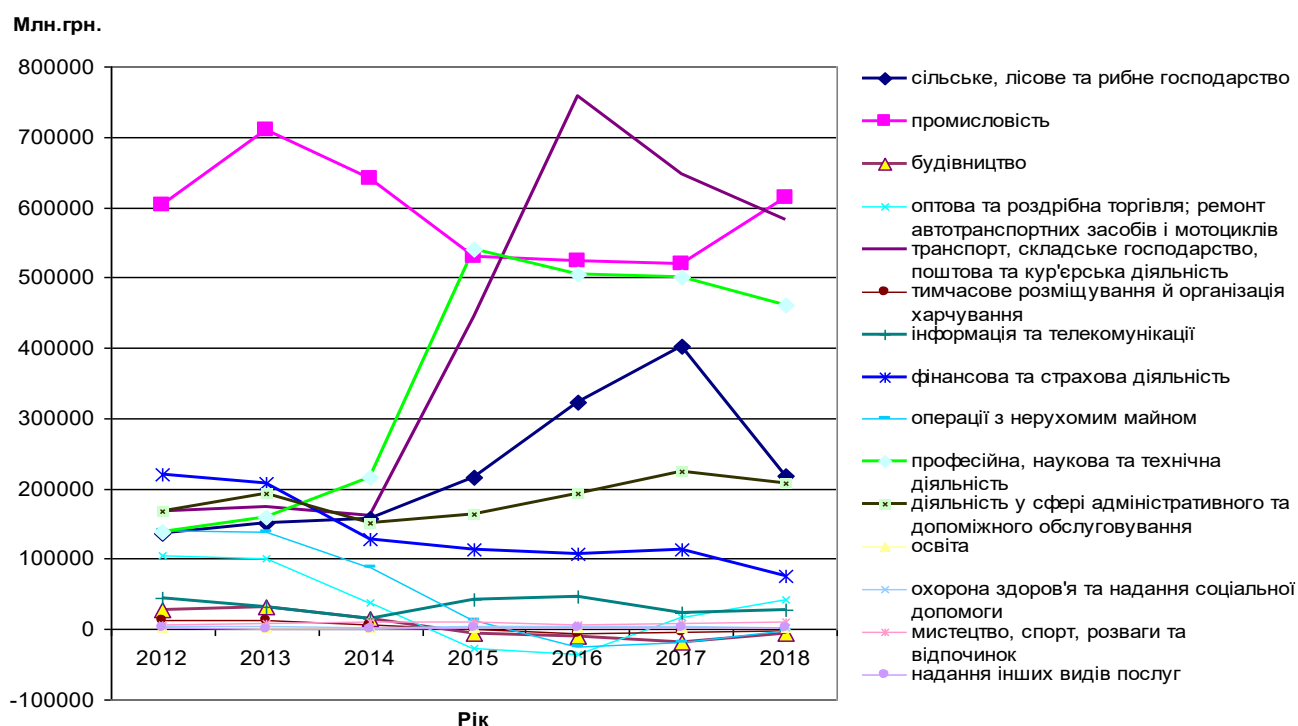

Рисунок 2.7 – Динаміка величини власного капіталу підприємств за видами економічної діяльності за 2012-18 рр. [64]

Дещо інша ситуація спостерігається із забезпеченням позиковими коштами, які як видно з рисунку 2.8 значно перевищують величину власного капіталу.

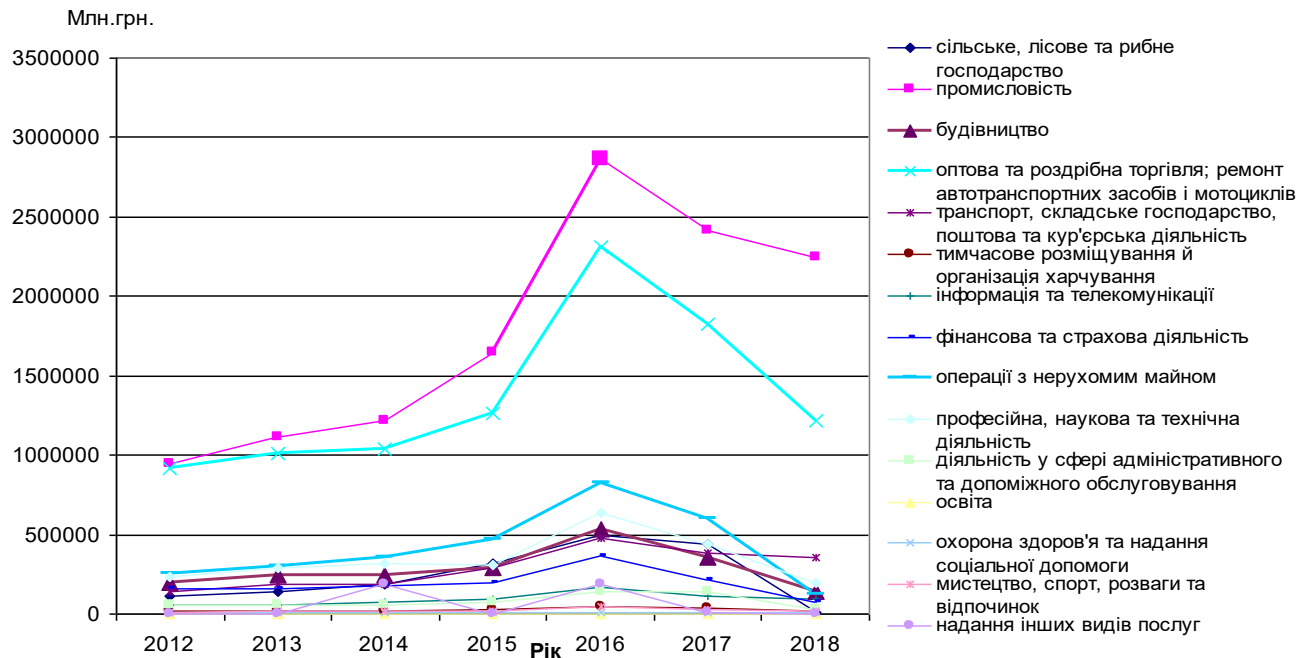

Рисунок 2.8 – Динаміка величини позикового капіталу підприємств за видами економічної діяльності за 2012-18 рр. [64]

Особливо це характерно для таких видів економічної діяльності як промисловість, оптова та роздрібна торгівля, операції з нерухомим майном. Такий дисбаланс значно зменшує фінансову стійкість і відповідно економічну безпеку української економіки. *Тому з боку держави необхідно реалізовувати політику залучення інвесторів у вигляді участі у корпоративних правах. Це дозволить збільшити обсяг власних фінансових ресурсів, які мають бути спрямовані, в першу чергу, на реалізацію інноваційних рішень.*

2.5. Розроблення механізму державного стимулювання інноваційних процесів на прикладі енергоефективних технологій у контексті державного економічного забезпечення

«Розв’язання проблеми своєчасного залучення необхідного обсягу інвестицій на визначених умовах полягає в розробленні та застосуванні ефективного механізму стимулювання розвитку провідних галузей економіки, що сприятиме економічному зростанню країни» [76].

Під механізмом залучення інвестицій у цій роботі будемо мати на увазі взаємодію підприємства та інвестора в процесі залучення інвестицій у визначеній формі та визначеним методом. Будь-яку роботу механізму можна характеризувати як перетворення ресурсів на «вході» на необхідний результат на «виході».

Головною метою розроблення та впровадження механізму стимулювання економіки України, розробленого авторами (рис. 2.9), є досягнення цілей економічного зростання економіки загалом та економічної безпеки.

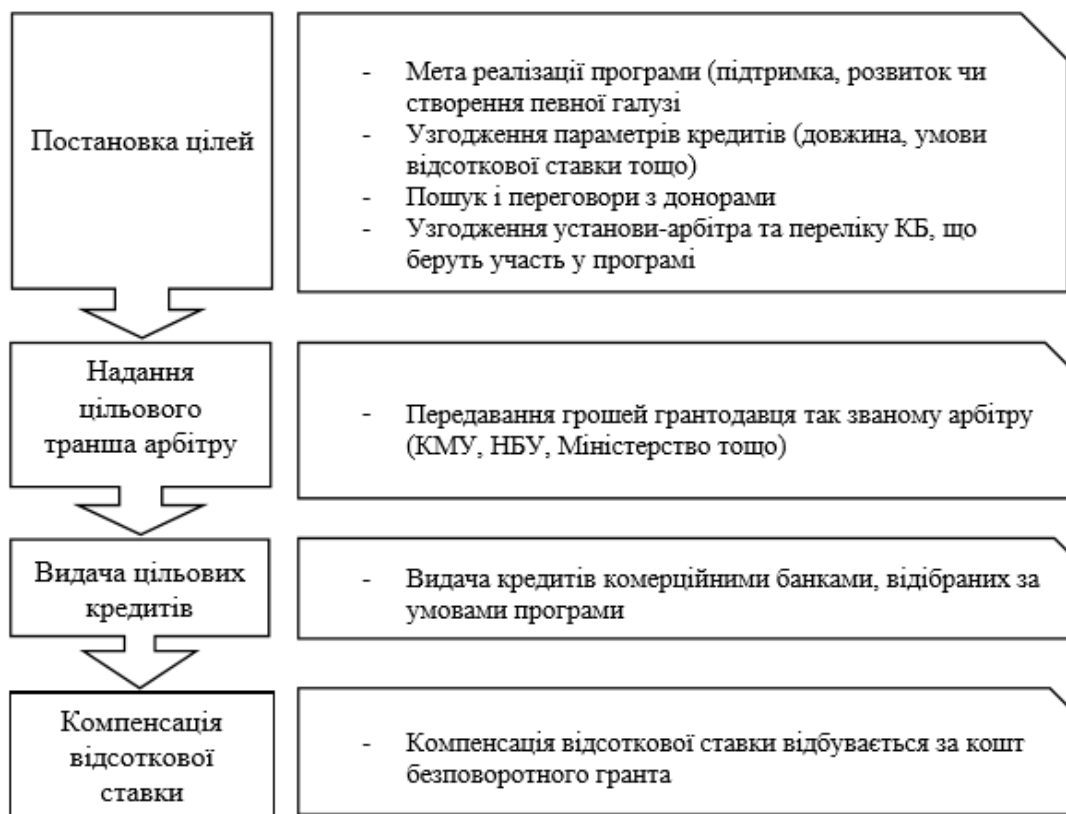

Рисунок 2.9 – Послідовність етапів механізму

Розглянемо механізм стимулювання економіки України поетапно.

Етап 1. Етап постановки цілей і розроблення програми стимулювання економіки України. На цьому етапі повинна бути розроблена програма, узгоджені її параметри (наприклад, параметри розвитку галузі, регіону, сектору), її цілі (на які об'єкти спрямована програма (галузь, регіон тощо), цільові сегменти (виробничі підприємства, розвиток інфраструктури), параметри кредитів (довжина кредитів, обмеження за відсотковими ставками тощо)).

Програма також має передбачати умови співпраці з донорською установою чи фондом. Гранти є найбільш поширеною формою фінансування проєктів донорськими організаціями. У методичній і довідковій літературі є багато визначень і понять, що таке донорські організації, фонди, гранти, програми. Деякі з них значною мірою інтерпретуються як одне і те саме (або тотожні).

Донори – це міжнародні організації, державні установи, комерційні структури, громадські некомерційні організації (релігійні, наукові тощо), приватні благодійні фонди або приватні особи, що надають громадянам та організаціям на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси різного виду на цілі, спрямовані загалом на благо усього суспільства.

За джерелом капіталу можна виділити такі основні групи міжнародних донорів, доступні для здобувачів з України:

- міждержавні організації (установи Організації Об'єднаних Націй - ПРООН, ЮНІСЕФ, Світовий банк, Проєкт «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду (СВА), та Європейського Союзу – Європейська комісія, Рада Європи, ОБСЄ);

- урядові (наприклад, грантові програми окремих закордонних органів влади, такі як Агенство США з міжнародного розвитку (USAID), Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA), Шведське агентство з

питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA) та ін., або посольств іноземних держав в Україні;

- суспільні (можуть бути як національними (наприклад, німецькі фонди політичних партій – Фонд К. Аденаура, Фонд Ф. Наумана та ін.), так і міжнародними (наприклад, PHARE – Програма демократії, Міжнародний вишеградський фонд));

- приватні донори (від таких великих міжнародних організацій, як міжнародний фонд «Відродження» Дж. Сороса та Фонд Рокфеллера до невеликих сімейних фондів, таких як Фонд Кнута і Аліси Валенбергів, Фонд Раскоба заохочення католицької діяльності);

- **корпоративні донори, що** реалізують програми соціальної відповідальності великих компаній (Компанія «Монсанто», Інститут нетрадиційного газу компанії «Шелл» тощо).

За умови підтримки механізму стимулювання економіки урядом України донором міг би бути Міжнародний валютний фонд (МВФ), оскільки Україна є його членом. Основними цілями МВФ серед іншого є «сприяти міжнародній співпраці у валютно-фінансовій сфері»; «сприяти розширенню і збалансованому зростанню міжнародної торгівлі» в інтересах розвитку виробничих ресурсів, досягнення високого рівня зайнятості і реальних доходів держав-членів; «забезпечити стабільність валют, підтримувати упорядковані співвідношення валютної системи серед держав-членів» і не допускати «знецінення валют із метою отримання конкурентних переваг»; надавати допомогу у створенні багатосторонньої системи розрахунків між державами-членами, а також у ліквідації валютних обмежень; тимчасово надавати державам-членам кошти в іноземній валюті з метою «виправлення порушення рівноваги їх платіжного балансу» [79]

Донором, але на основі поворотного довгострокового кредиту може бути також Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Свою діяльність банк будує за стратегією керованого зростання на основі суворого дотримання здорових банківських принципів. ЄБРР працює лише на комерційних засадах. На відміну від

МВФ надає лише цільові кредити під конкретні проекти приватним і державним структурам на потреби розвитку економіки; 60 % позичкових засобів спрямовуються у приватний і 40 % – державний сектори. Крім цільових кредитів, ЄБРР здійснює прямі інвестиції, а також надає технічну допомогу (консультації, курси навчання банкірів і менеджерів, допомога в організації систем розподілу продовольства). Спеціальних коштів для надання технічної допомоги ЄБРР не має, а залучає інші ресурси, зокрема зі створених у країнах ЄС спеціальних фондів, міжнародних організацій [80]. Уряд України в такому разі може укласти з ЄБРР кредитний договір для розвитку запропонованого авторами проекту.

Етап 2. Етап надання цільового безповоротного транша ліцензіату (арбітру) яким може виступали НБУ, КМУ, профільне міністерство тощо. На думку авторів, введення НБУ як арбітра є найбільш прийнятним, оскільки НБУ має свої встановлені та робочі канали зв'язку з комерційними банками і може в найбільш короткі терміни і без залучення додаткових коштів на розвиток механізму передавання вливатися в схему програми. Арбітр не є розпорядником коштів, а лише організацією, що репрезентує економіку України та бере на себе функцію контролера спрямування коштів. Транш є безповоротним і спрямовується на компенсацію відсоткових ставок згідно з розробленою програмою.

Етап 3. Етап видачі цільових кредитів із компенсацією відсоткової ставки підприємствам, що відповідають умовам програми. Комерційним банкам, що відібрані за спеціальним критерієм, наприклад, мають представництва в усіх областях України, надається право брати участь у програмі кредитування. Комерційні банки видають кредити на певних умовах, що попередньо описані.

Етап 4. Етап компенсації відсоткової ставки. Протягом цього етапу відбувається передавання коштів для компенсації відсоткової ставки за цільовими кредитами. Щомісяця після нарахування відсотків за кредитами комерційні банки отримують обсяг компенсації, передбачений умовами програми.

Отже, у процесі реалізації механізму задіюється так зване «кредитне плече». Термін початково використовувався в біржовій торгівлі. Торгівля з використанням кредитного плеча або, як її ще називають, маржинальна торгівля, – це система, яка дозволяє укласти угоди в тих випадках, коли сума операції в багато разів перевищує загальний капітал трейдера. Отже, трейдер інвестує в угоду лише невеликий відсоток коштів; точне значення цього відсотка залежить від багатьох факторів, зокрема від брокера, платформи і активу. Сьогодні система маржинальної торгівлі користується великою популярністю. Кредитним плечем зазвичай позначають відношення власних коштів трейдера до загальної суми, а маржею – те саме відношення, виражене у відсотках [81]. Для цілей механізму, розробленого авторами, кредитним плечем називається відношення отриманих донорських коштів до суми кредитних коштів, що можуть бути залучені завдяки такому траншу.

Суму компенсації R_i у кожному періоді (місяці) можна розрахувати за формулою

$$R_i = q_i \left(\frac{r}{j} \right), \quad (2.3)$$

де R_i – обсяг компенсації в i -му періоді, грош. од.;

q_i – обсяг відсотків за кредитом, грош.од.;

i – номер періоду, зазвичай місяць;

r – відсоток компенсації, обумовлюється програмою, %;

j – відсоткова ставка за кредитом, обумовлюється політикою банку, %.

Коефіцієнт залучення, або *кредитне плече*, за яким можна прогнозувати інвестиційну ефективність проєкту, можна розрахувати за формулою:

$$k = \frac{N}{Q_1}, \quad (2.4)$$

де Q_1 – тіло кредиту на початок програми кредитування ($n = 1$), грош. од.,

n – кількість періодів кредитування, місяці;

N – загальна сума компенсації, сума компенсації за n періодів, грош. од., що дорівнює сумі отриманих донорських коштів, які визначають за формулою

$$N = \sum_{i=1}^n R_i \quad (2.5)$$

Коефіцієнт залучення показує ефективність залучених інвестиційних коштів (траншу від донора), а саме, в скільки разів тіло кредиту є більшим за загальну суму компенсації за ним.

Схема руху грошових потоків механізму репрезентована на рисунку 2.10.

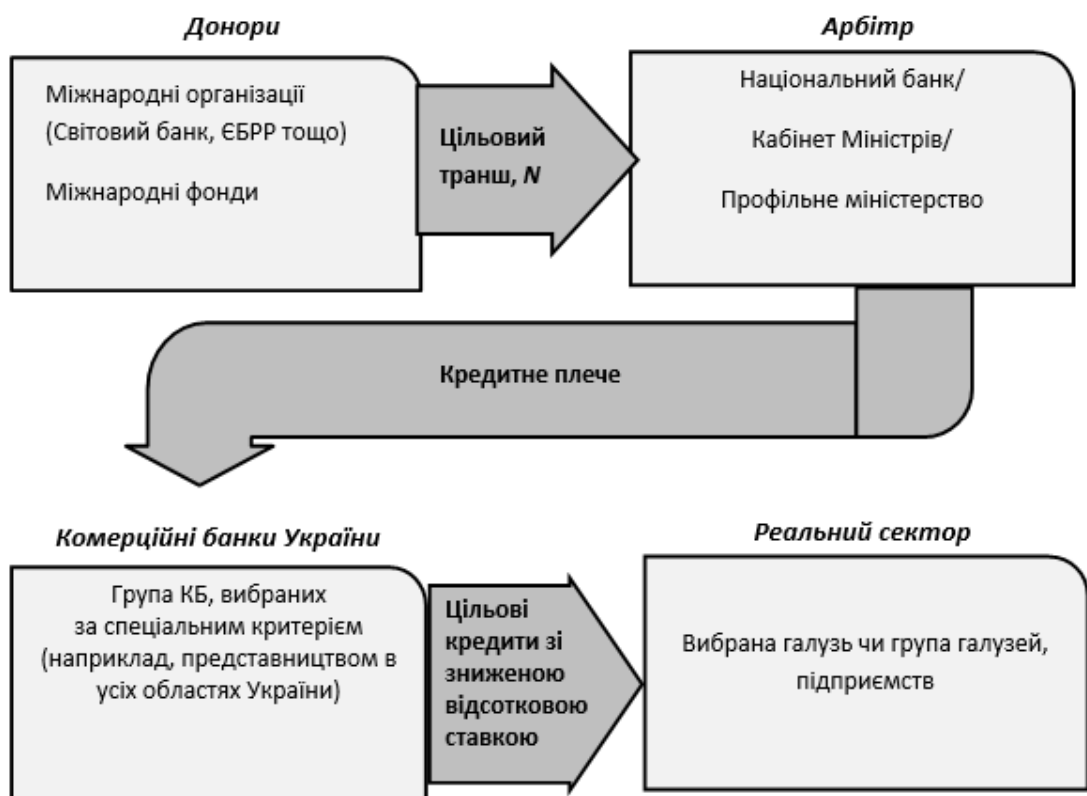

Рисунок 2.10 – Схема руху грошових потоків механізму на основі кредитного плеча (авторська розробка)

У результаті такого використання коштів через кредитне плече з'являється впевненість щодо залучення великої кількості інвестицій для

розбудови економіки галузі. Оскільки за допомогою загальної суми компенсації N , яка дорівнює траншу від донора, в економіку можна залучити Q_1 інвестиційних коштів, що дорівнює тілу кредиту на початок програми кредитування й згідно з формулою (2.3) в $1/k$ разів більше за загальну суму компенсації N та відповідно дає в $1/k$ разів більше можливостей для розвитку економіки України.

Реалізація запропонованого авторами механізму можлива за умови політичної волі держави та її політики, спрямованої на залучення ефективних інвестицій в розбудову економіки країни. Але впровадження механізму стимулювання економіки дасть більш вагомий результат для цілей економічного зростання в разі виконання таких умов:

- **галузь** (сектор) економіки, в яку будуть залученими кошти для стимулювання розвитку повинна бути перспективною та високотехнологічною, що забезпечить в результаті додаткові результати і на ринку праці, і в інших галузях економіки,
- для додаткового ефекту держава може застосувати **фіскальні преференції** за програмою реалізації запропонованого механізму.

Механізм стимулювання розвитку економіки з урахуванням фіскальної підтримки держави спрямований на стимулювання розвитку ринку електрокарів, репрезентований на рисунку 2.11.

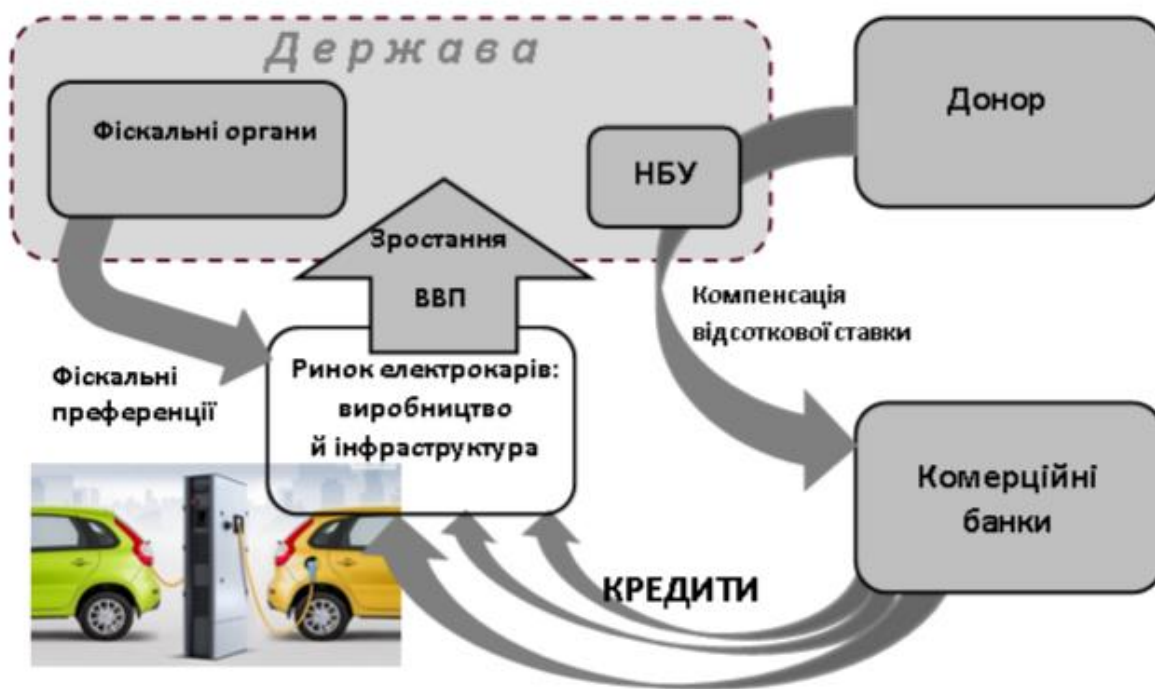

Рисунок 2.11 – Механізм стимулювання економічного зростання з урахуванням фіскальної підтримки держави

Запропоновано використовувати як галузь застосування механізму ринок електрокарів і його інфраструктури, що є одним з найперспективніших та швидко зростаючих.

Звернемося до статистики. За оцінками фахівців Федерації роботодавців автомобільної галузі, скасування мита в Україні збільшило продажі електромобілів у 3,4 раза (до 1 600 одиниць і дозволило увійти в ТОП-15 країн у Європі за абсолютними показниками та очолити цей список за темпами збільшення кількості електрокарів, порівнюючи з 2015 роком [82]

На жаль, вартість електромобілів для пересічного українця досі залишається високою. Проте, не лише ціна відіграє ключову роль у популярності електромобілів. На неї впливає і кількість зарядних станцій, і довжина пробігу від однієї зарядки, і час експлуатації акумуляторних батарей, що формують левову частку від вартості ТЗ. Якщо в розробленні способів збільшення пробігу екологічних автівок Україна участі не бере, то вплинути на розвиток електромобільної інфраструктури є всі можливості. Прогресу в цьому напрямі не

помітити неможливо. Протягом 2016 року по Україні кількість зарядних станцій зросла майже в 4 рази – зі 153 до 577 станцій. Загалом упродовж 2016 року по Україні кількість зарядних станцій зросла на 277 % – зі 153 до 577 станцій, а кількість швидкісних сягнула за рік із нуля до 44 станцій. [82].

Політика стимулювання розвитку галузі електрокарів (виробництва, розповсюдження, розвитку інфраструктури) має додаткові переваги для екології [83-86]. Станом на грудень 2014 року у світі було зареєстровано 712 тисяч авто на електротязі: пасажирських, комерційних та вантажних, це лише 0,06 % від загального авторинку планети, але ця цифра була б недосяжною без урядового стимулювання галузі. У 2011 році було реалізовано 45 000 електрокарів, в 2013 – більше ніж 200 тисяч. [87]

Уже в 2016 році було продано близько 775 000 електричних автомобілів, а в 2017 році – 1,22 мільйона, що на 57 % більше, ніж у 2016 році. Світові продажі легкових автомобілів, що функціонують на електротязі, подолали 3-мільйонну позначку в листопаді 2017 року та 5-мільйонну наприкінці 2018 року. Загальний обсяг продажів у 2018 році становив 2 018 247 легкових автомобілів, що на 72 % більше, ніж у 2017 році, за частки ринку 2,1 % [88]

Чому громадяни розвинутих країн масово пересідають на електромобілі, незважаючи на їх високу вартість? Тому що уряди цих країн підтримують їх податковими пільгами, разовими виплатами, звільненням від різних постійних витрат (на паркування, проїзд платними автобанами, дорожнього збору тощо).

Розроблено два способи державного стимулювання продажів електрокарів. Перший – **прямі субсидії** або разові виплати під час купівлі автомобіля. Яким авто давати бонуси, кожний уряд вирішує по-своєму, проте більшість базується на рівні викидів CO₂.

Другий шлях підтримки електромобільної галузі – **фіскальне стимулювання**. За нього уряди також діють по-різному залежно від системи оподаткування транспортних засобів. Певні країни не стягують ПДВ, що становить іноді до 25 %. Поширеним способом стимулювання ринку електромобілів також є звільнення від податку під час першої реєстрації,

вираховуваного залежно від потужності двигуна, маси авто, рівня викидів CO₂ тощо. У певних країнах він може сягати 20–25 % вартості авто. Ще один варіант підтримки галузі – звільнення від щорічних дорожніх зборів. Нарешті, електрокари та під'єднані гібриди часто підтримують різними пільгами: безкоштовним паркуванням та проїздом автобанами, дозволом на пересування виділеними смугами для громадського транспорту тощо. До фіскального стимулювання вдаються Нідерланди, Франція, Японія, Швеція, Німеччина, Великобританія та інші країни [87].

Щодо України, то за даними Міністерства екології та природних ресурсів у середині 2018 року кількість зареєстрованих електромобілів в Україні досягла 7 439 одиниць. Це майже на 1 тисячу більше ніж на 1 березня 2018 року, й удвічі більше ніж торік. Уже зараз дозволено ввозити електромобілі на територію країни без сплати ПДВ та акцизу, а у Верховній Раді було зареєстровано законопроект № 7 177, покликаний стимулювати розвиток електромобілів та спорідненої їм інфраструктури, що на жаль наприкінці серпня 2019 року було відкликано) [89].

Відсутність корупції на шляху реалізації механізму також є необхідною умовою реалізації механізму. Особливістю й перевагою запропонованого авторами механізму є відсутність єдиного «вікна» чиновницького місця, через яке проходять грошові потоки та ухвалюють рішення, тому можна з упевненістю стверджувати, що ефективність такого механізму зростає в рази.

У результаті застосування механізму стимулювання створено модель розрахунку показників за кредитом та коефіцієнта залучення для інвестиційної програми за багатьма параметрами й проведені розрахунки для певних з них.

Параметри кредитування:

- кількість періодів $i = 60$ місяців = 5 років;
- тіло кредиту $Q = 1000000$ грош. од.;
- ставка за кредитом $r = 15$ %;
- відсоток компенсації $j = 13$ %;
- загальна сума компенсації за 60 місяців $N = 325\,890$ грош. од.

Відповідно до параметрів розробленої авторами програми коефіцієнт залучення (кредитне плече) $k = 0,325$, або маржа становить 32.5 %.

Отже, для визначених параметрів програми кредитування отримання як донорського траншу 325 890 грош. од. – 32,5 % від суми кредитних засобів, що можна залучити з його допомоги, а саме 1 000 000 грош. од.

Результати розрахунку параметрів моделі для різних початкових умов, що дозволяють залучити 1 млн грош. од. кредитних коштів на 5 років, репрезентовані в таблиці 2.9.

Таблиця – 2.9 Результати розрахунків параметрів моделі для різних початкових умов (що дозволяють залучити 1 млн грош. од. кредитних коштів на 5 років) (за розрахунком авторів)

№ пор.	Кількість періодів, i , місяці	Тіло кредиту Q , грош. од.	Ставка за кредитом, r , %	Відсоток компенсації, j , %	Загальна сума компенсації за i місяців, грош. од.	Коефіцієнт залучення (кредитне плече) k	Маржа, %
1	60	1 000 000	15	13	325 890,41	0,33	33
2	60	1 000 000	15	12	300 821,92	0,3	30
3	60	1 000 000	15	11	275 753,42	0,28	28
4	60	1 000 000	15	10	250 684,93	0,25	25
5	60	1 000 000	15	9	225 616,44	0,23	23
6	60	1 000 000	15	8	200 547,95	0,2	20
7	60	1 000 000	15	7	175 479,45	0,18	18
8	60	1 000 000	14	13	325 890,41	0,33	33
9	60	1 000 000	14	12	300 821,92	0,3	30
10	60	1 000 000	14	11	275 753,42	0,28	28
11	60	1 000 000	14	10	250 684,93	0,25	25
12	60	1 000 000	14	9	225 616,44	0,23	23
13	60	1 000 000	14	8	200 547,9	0,2	20
14	60	1 000 000	14	7	175 479,45	0,18	18

Як можна помітити з таблиці 2.9, за ставок за кредитом 14–15 % кредитне плече, становить 0,18–0,33 (18–33 %) за ставок компенсації від 7 % до 13 %, що є досить ефективним і для держави, і для виробників.

Отже, впровадження й реалізація запропонованого механізму має позитивні результати в багатьох сферах розвитку економіки.

1. **Економічне зростання.** Розвиток галузі з високою доданою вартістю й інфраструктури для використання електромобілів в Україні, сервісу подібної техніки, стрімке зростання перспективного ринку електромобілів, що приведуть до прогнозного зростання ВВП завдяки збільшенню споживання та інвестицій.

2. **Екологія.** Зниження негативного впливу на довкілля завдяки зменшенню споживання традиційних видів палива та витіснення більш екологічним електротранспортом традиційного.

3. **Ринок праці.** Створення великої кількості високотехнологічних робочих місць, що приведе до зменшення безробіття, соціальної нерівності, зростання обсягу споживання, заробітної плати, сприятиме позитивному настрою суспільства тощо.

4. **Ринок позичкових коштів.** Пожвавлення кредитного ринку України, залучення комерційних банків до програми кредитування, що приведуть до пожвавлення економіки загалом, залучення розгалуженої банківської системи до стимулювання економічного зростання.

5. **Боротьба з корупцією.** Викорінення корупційної складової від керування грошовими потоками завдяки усунення механізму чиновника, який ухвалює рішення. У запропонованому механізмі немає жодної точки залучення чиновників до керування грантовими грошима. Єдина урядова організація, що бере участь у механізмі, – НБУ (варіантом є КМУ або профільне міністерство), що не є розпорядником коштів і не має впливу на вибирання банків, які отримають цільові трансші для компенсації відсоткових ставок за кредитами.

6. **Енергетика.** Збільшення споживання електроенергії (вироблення якої в Україні є надлишковим).

7. **Торговий і валютний баланс.** Зміна структури торговельного балансу України шляхом витіснення сировинних позицій високотехнологічними продуктами, що, у свою чергу, додатково приводить до зростання ВВП та економічного зростання країни.

2.6 Інновації у виробничому забезпеченні розвитку малих підприємств: чинники впливу, сучасний стан, перспективи

Стрімкий розвиток інноваційної виробничої техніки, високих інформаційних та комунікаційних технологій стимулює малі підприємства до активного пошуку нових шляхів, ідей, експериментів і творчих рішень у вдосконаленні свого поточного продукту, процесу, системи. Водночас у використанні інноваційних технік і технологій виробництва малі підприємства мають значну перевагу над великими - це здатність швидко адаптуватися й оновлювати своє виробниче устаткування та обладнання до більш інноваційного. На відміну від малих великі підприємства повинні приділяти більше часу та виділяти більше коштів на оновлення та вдосконалення своїх технологій. Інновації малих підприємств формуються під впливом інших факторів, аніж на великих підприємствах (табл. 2.10). Фактори, що стимулюють інновації, сприяють реалізації нових ідей та практик, тоді як обмежувальні фактори можуть зупинити інновації, затримати або підвищити їх вартість.

Таблиця 2.10 – Стимулювальні та стримувальні фактори впливу на залучення інновацій у діяльність малих підприємств (складено автором)

Фактор, що стимулює інновації	Фактор, що стримує інновації
Гнучкість системи менеджменту: спрощена система управління малих підприємств дає можливість пришвидшити ухвалення рішень щодо впровадження інновацій на підприємство та скоротити час щодо узгодження заходів інноваційної діяльності	Обмеженість власних фінансових ресурсів: малі підприємства мають більші ресурсні обмеження, а тому процес вивільнення коштів для вкладання в інвестиції є більш складним
	Консервативний погляд на негативні наслідки впровадження інновацій через високий ризик некупності: малі підприємства в ухваленні рішень щодо інновацій мають більше сумнівів щодо отримання майбутніх вигод
Підтримання робочої групи та співробітників щодо залучення інновацій: сприятливий клімат та мотивація працівників щодо впровадження нових ідей, технік, технологій тощо	Відсутність знань, умінь та навичок, необхідних для інновацій: обмеженість кваліфікованого та досвідченого персоналу, який здатний забезпечити ефективність інноваційних процесів

Продовження таблиці 2.10

Фактор, що стимулює інновації	Фактор, що стримує інновації
Розкриття інформації про інновації: використання ефективних каналів комунікації для впровадження інновацій	Важкодоступність кредитних ресурсів для вкладання в інновації: кредитні установи з великою обережністю надають кредити для впровадження малих інноваційних бізнес-проектів через високий ризик зазнання невдачі
Спрощені процедури планування дій, необхідних для впровадження інновації: економія часу на масштабі планування; швидкотривалість експериментів для тестування нових ідей та практик	Відсутність та важкодоступність необхідного технічного обладнання та комп'ютерних систем Перешкоди, що виникають у зовнішньому середовищі та не можуть бути контрольованими малим підприємством: конкуренція з іншими фірмами, політична система, урядові норми тощо
Спрямованість державної допомоги малим підприємствам на підтримку інноваційності малого бізнесу: ключовим критерієм надання фінансової допомоги через українські державні програми підтримки є висока інноваційність та новітність діяльності	Пріоритетність короткотермінових заходів: наголос на загальних заходах, більше пов'язаних із короткостроковою діяльністю; уникнення труднощів та ризиків розроблення довгострокових проектів; страх перед наслідками інновацій, спричинений невизначеностями інноваційного процесу

Здебільшого інновації для малих підприємств – це вкладення капітальних інвестицій у придбання нової техніки та обладнання. В цілому у сфері малого бізнесу інновації можна визначити як запуск нового продукту, застосування нових методів, відкриття нових ринків, придбання нових ресурсів, що дозволяють малим підприємствам реалізувати конкурентні переваги та економічні вигоди.

У цілому інвестиції в інновації малих підприємств не мають позитивної динаміки в Україні [90], незважаючи на те що саме матеріально-технологічні інновації є імперативом виробничого забезпечення розвитку малих підприємств. Щоб залишатися конкурентоспроможними порівняно з країнами з низькими витратами на робочу силу, українські малі підприємства повинні підтримувати і підвищувати високий рівень інновацій. Використання інноваційних технологій є визначальним критерієм успіху малих підприємств. Суб'єкти малого підприємництва, що практикують інновації, показують зростання та стійку продуктивність порівняно з тими, які не використовують новітні технології [91].

Для оцінки рівня впливу інноваційної діяльності на виробниче забезпечення розвитку малих підприємств, запропоновано систему показників аналізу інвестицій в інноваційність виробничих потужностей, методика розрахунку яких визначена у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11 – Методика розрахунку показників оцінювання інноваційності виробничого забезпечення розвитку малих підприємств (складено автором)

Показник	Формула	Умовні позначення
Показники зношення виробничих потужностей, %	$K_{zn} = \frac{Зн}{Озн}$	Зн – сума зношення основних засобів; Озн – первісна вартість основних засобів
Капітальні інвестиції на 1 грн основних засобів та нематеріальних активів	$K_{ki} = \frac{КІ}{ОЗ\&НА}$	КІ – капітальні інвестиції; ОЗ&НА – величина основних засобів та нематеріальних активів (залишкова вартість)
Частка доданої вартості на 1 грн капітальних інвестицій	$K_{дв} = \frac{ДВ}{КІ}$	ДВ – додана вартість за витратами виробництва; КІ – капітальні інвестиції
Обсяг виручки на 1 грн капітальних інвестицій	$K_{qki} = \frac{Q}{КІ}$	Q – обсяг реалізованої продукції; КІ – капітальні інвестиції
Частка інвестиційної нерухомості в основних активах, %	$K_{дин} = \frac{ІН}{ОК}$	ІН – інвестиційна нерухомість
Співвідношення капітальних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи	$K_{н\backslash м} = \frac{КІм}{КІн}$	КІм – капітальні інвестиції в матеріальні активи КІ – капітальні інвестиції в нематеріальні активи

Дослідження часткових показників (табл. 2.12) засвідчило, що спостерігаються негативні тенденції до зростання зношеності виробничих потужностей малих підприємств, зменшення обсягу виручки на одну гривню капітальних інвестицій та зменшення частки інвестиційної нерухомості в основних активах малих підприємств.

Таблиця 2.12 – Часткові показники оцінювання виробничого забезпечення розвитку малих підприємств та вихідні дані для їх розрахунку за 2012–2017 роки (обчислено автором на основі даних [64], [92])

Показник	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Вихідні дані для розрахунку показників						
Обсяг реалізованої продукції	672 653,4	670 258,5	705 000,5	937 112,8	1 177 385	1 482 001
Зношення основних засобів	X	178 052	173 396,7	428 166,2	494 255,2	445 751,7
Величина основних засобів та нематеріальних активів (залишкова вартість)	X	301 604,5	380 259,7	483 662,6	392 127,3	470 800,2
Додана вартість за витратами виробництва	108 327,8	150 376,5	216 750,2	206 176,7	284 139	389 209,9
Капітальні інвестиції	36 814,2	38 767,1	27 933,8	35 906,5	59 937,7	80 497,7
Інвестиційна нерухомість	X	10 305,3	11 489	11 603,7	10 882,9	13 244,9
Капітальні інвестиції в матеріальні активи	36 135,5	38 115,1	27 448,9	35 222,9	59 195,6	78 925,9
Капітальні інвестиції в нематеріальні активи	678,7	652	484,9	683,6	742,1	1571,8
Основний капітал	X	44 947,2	41 209	46 920,7	49 532,1	60 647,3
Показники зношення виробничих потужностей, %	X	59,03	45,60	88,53	86,04	94,68
Капітальні інвестиції на 1 грн основних засобів та нематеріальних активів	X	0,13	0,07	0,07	0,15	0,17
Частка доданої вартості на 1 грн капітальних інвестицій	2,94	3,88	7,76	5,74	4,74	4,84
Обсяг виручки на 1 грн капітальних інвестицій	18,27	17,29	25,24	26,10	19,64	18,41
Частка інвестиційної нерухомості в основних активах, %	X	22,93	27,88	24,73	21,97	21,84
Співвідношення капітальних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи	53,24	58,46	56,61	51,53	79,77	50,21

У цілому можемо стверджувати, що за обмеженості досвіду та ресурсів малих підприємств ключовим інструментом забезпечення інноваційності їх виробничої діяльності повинна стати державна програма підтримання інноваційного розвитку бізнесу.

3 ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Факторний аналіз фінансової стабільності як передумови забезпечення економічної безпеки України

«Спираючись на реалії останніх років, питання фінансової стабільності в Україні прийняло досить нагальний характер. Значна заборгованість перед міжнародними кредиторами, спад національного виробництва, відтік робочої сили, інфляційні процеси, нестабільність грошової одиниці, недовіра населення до фінансово-кредитних установ, слабкий приплив іноземного капіталу через значну корумпованість - це те, що провокує фінансову дестабілізацію в економіці країни. Якщо не зменшити диспропорції у структурі різноманітних галузей економіки та розходжень у ступенях розвитку певних сегментів фінансово-кредитної системи, то, скоріш за все, може відбутися збільшення дисбалансу як фінансово-кредитної системи так і економіки в цілому [88]».

У даному дослідженні сформовано модель фінансової стабільності для України. Для цього було обрано показників, що, на нашу думку, є показовими в оцінці фінансової стабільності. Під фінансовою стабільністю ми будемо розуміти оптимальне значення облікової ставки НБУ. Кожен з показників взятий на часовому проміжку з 2009-2018 рр. Усі дані для наочності були сформовані в табличному форматі (табл. 3.1). За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було простежено, які з обраних чинників мають найменший вплив на фінансову стабільність, отже, не потребують значної уваги, а які мають великий вплив, тому спостереження за їх зміною повинні бути дуже пильними та постійними.

Таблиця 3.1 – Показники монетарної сфери економіки України у 2009–2018 рр. (розраховано на основі [94])

Роки	Показники (на кінець періоду)					
	Офіційні резервні активи, млрд. дол. США (x ₁)	Офіційний курс, грн./дол. США (x ₅)	Зовнішній борг, млрд дол. США (x ₂)	Облікова ставка НБУ, % (y)	Індекс споживчих цін, % (x ₃)	Рівень безробіття населення, у % до економічно активного населення у віці 15-70 років (x ₄)
2009	26,51	7,79	103,43	10,25	112,30%	8,80
2010	34,58	7,94	117,45	7,75	109,10%	8,10
2011	31,79	7,97	126,24	7,75	104,60%	7,90
2012	24,55	7,99	134,63	7,50	99,80%	7,50
2013	20,42	7,99	142,08	6,50	100,50%	7,20
2014	7,53	11,89	125,30	14,00	124,90%	9,30
2015	13,30	21,84	117,67	22,00	143,30%	9,10
2016	15,54	25,55	112,53	14,00	112,40%	9,30
2017	18,81	26,60	115,45	14,50	113,70%	9,50
2018	20,82	27,20	114,71	18,00	109,80%	8,80

На етапі специфікації економетричної моделі за допомогою редактора MS Excel було проведено кореляційно-регресійний аналіз факторів та було доведено існування кореляційного зв'язку між взятими факторами і зроблено такий висновок, що облікова ставка НБУ має тісний зв'язок зі всіма показниками.

Побудова та оцінка регресійної моделі буде здійснюватися в Excel за допомогою модуля регресії пакета аналізу даних (рис. 3.1). Буде використано алгоритм покрокового регресійного аналізу з поступовим відкиданням не значимих факторів, допоки всі вхідні показники не будуть мати значимі коефіцієнти. Відібрані основні показники (табл. 3.1) будуть використані в моделі визначення регресійного рівняння:

$$Y = a_0 + b_1 \times x_1 + b_2 \times x_2 + b_3 \times x_3 + b_4 \times x_4 + b_5 \times x_5 + \varepsilon_t;$$

де ε_t – стохастична складова моделі.

Регрессионная статистика								
Множественный R		0,999900944						
R-квадрат		0,999801898						
Нормированный R-квадрат		0,999306641						
Стандартная ошибка		0,140880769						
Наблюдения		8						
Дисперсионный анализ								
	df	SS	MS	F	Значимость F			
Регрессия	5	200,3353052	40,06706104	2018,757066	0,000495183			
Остаток	2	0,039694782	0,019847391					
Итого	7	200,375						
	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
Y-пересечение	-34,03609624	2,071082587	-16,43396379	0,003682234	-42,94724538	-25,12494709	-42,94724538	-25,12494709
Переменная X 1	-0,058574548	0,008118362	-7,215069547	0,018673259	-0,093505041	-0,023644055	-0,093505041	-0,023644055
Переменная X 2	0,100676609	0,010699978	9,409048576	0,011107729	0,054638321	0,146714897	0,054638321	0,146714897
Переменная X 3	29,82109701	0,588766682	50,65010967	0,00038957	27,28783843	32,35435558	27,28783843	32,35435558
Переменная X 4	-0,487556255	0,129633336	-3,761040717	0,063984019	-1,045323481	0,070210972	-1,045323481	0,070210972
Переменная X 5	0,329054485	0,012425776	26,48160385	0,001422931	0,275590684	0,382518285	0,275590684	0,382518285

Рисунок 3.1 – Результати пакету «Аналіз даних» регресійної моделі

Після проведення дослідження маємо таку економіко-математичну модель:

$$Y = -34,04 - 0,06 \times x_1 + 0,1 \times x_2 + 29,82 \times x_3 - 0,49 \times x_4 + 0,33 \times x_5 + \varepsilon.$$

Тобто офіційні резервні активи та рівень безробіття мають обернений вплив на облікову ставку НБУ, а зовнішній борг, ІСЦ, курс національної валюти має прямий вплив.

На основі запропонованої економетричної моделі створюються умови для регулювання облікової ставки НБУ, задля її зменшення та покращення фінансової стабільності. Завдяки цьому стає можливим, регулюючи обсяг показників, що досліджувалися, впливати на результуючий показник, що характеризує діяльність економіки країни.

Для забезпечення економічної безпеки через фінансову стабільність необхідно вирішити протиріччя між стимулюванням зростання економіки та макро- стабілізацією. Щоб здійснити структурне вдосконалення фінансово-кредитної системи потрібно переорієнтувати всі інституції на зберігання та використання акумульованих ресурсів згідно визначених пріоритетів розвитку економіки країни. Цей процес може бути запущений лише за умови злагодженого та одночасного розвитку всіх відділів фінансово-кредитної системи, а саме: банківського, інвестиційного, фондового, страхового, та

вдосконалення інфраструктури фінансового ринку. Ці дії зможуть дати змогу відбудувати та зміцнити систему шляхом: створення потужного національного капіталу, що є надійним гарантом фінансової стабільності; посилення довіри населення до фінансово-кредитних установ, шляхом формування ефективної та гнучкої системи кредитування реального сектору; заохочення до розміщення ресурсів на інноваційні цілі; збудування раціональної та не обтяжливої податкової системи для національного виробника та інвесторів, задля стимулювання до економічного зростання та процвітання підприємництва; законодавчого визначення межі боргового навантаження для держави; мінімізації валютних коливань через перезавантаження та оновлення валютної політики та інші.

3.2 Чутливість фінансової безпеки України до змін ринку глобального фінансового капіталу

«Однією з особливостей української економіки, яку необхідно враховувати при розробленні заходів щодо усунення загроз фінансової безпеки держави, є достатньо низький рівень розвитку фондового ринку та контролю за ним, а особливо ринку похідних фінансових інструментів. Незважаючи на невисокий рівень розвитку фондового ринку, фінансова безпека України є чутливою до змін ринку глобального фінансового капіталу. Але така чутливість не є на разі суттєвою загрозою фінансової безпеки України, оскільки навпаки стримує ситуацію погіршення фінансової стабільності держави [95-97]».

Водночас, в умовах посилення процесів глобалізації та фінансіалізації стан фінансової безпеки держави стає залежним від рівня розвитку фондового ринку фінансових гегемонів. Фінансіалізацію розраховують декількома способами. Найбільш розповсюдженим та узагальненим є спосіб представлення цього показника наступним чином:

$$\text{Фінансіалізація} = \text{Загальний обсяг фінансових активів} / \text{ВВП країни} \quad (3.1)$$

У високорозвинутих країнах загальні фінансові активи зростають швидше, ніж ВВП. В Україні така тенденція прослідковується рідко, оскільки ринок цінних паперів не настільки розвинутий. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 2013 році обсяг торгів на ринку цінних паперів перевищував обсяг ВВП на 12,6 % і становив відповідно 1676,97 млрд. грн. У 2014 та 2015 роках перевищення спостерігалось на рівні 32 % та 12,5 % відповідно. Вже з 2016 року почалась зворотна тенденція, при якій ВВП перевищував обсяги торгів на 10,8%. У 2017 році обсяг торгів на ринку цінних паперів знизився аж на 72,23%, порівняно з минулим роком, та становив 468,69 млрд. грн. Це відбулось через те, що депозитні сертифікати більше не враховуються у розрахунках обсягу торгів (для порівняння у 2016 році обсяг торгів депозитними сертифікатами на ринку цінних паперів становив 1153,15 млрд. грн). Протягом періоду з 2013 по 2017 рр. переважають торги на позабіржовому ринку. У 2015 році обсяг торгів на біржовому ринку становив – 13 % від загального обсягу торгів на ринку цінних паперів, у 2016 та 2017 рр. – 11 % та 44% відповідно. Щодо 2018 року, то загальний обсяг торгів цінними паперами на фондовому ринку становив 260,866 млрд. грн [98, 99]. Це досить маленький показник на рівні глобального фінансового капіталу, адже лише на одній із найбільш розвинутих бірж Америки NASDAQ обсяг торгів у 2017 році становив 11336,3 млрд. дол. [100].

Фінансіалізація проявляється більшою мірою саме через високий розвиток ринку деривативів. Зробити висновки щодо розвиненості українського ринку деривативів допоможе представлення обсягу глобального ринку ф'ючерсів та опціонів, який за період з 2015 по 2017 рр. був приблизно на рівні – 25 млрд. контрактів, а у 2018 році перевищив позначку 30 млрд. контрактів. Якщо розглядати цей обсяг по континентам, то, наприклад, у 2017 році за Північною Америкою та Азією було закріплено приблизно по 9 млрд., Європою – близько 6 млрд., Латинською Америкою – близько 3 млрд., та 1 млрд. контрактів припадав на інші регіони [101]. В Україні ж НКЦПФР зареєстровано 2 випуски опціонних сертифікатів на загальну суму

32,5 млн. грн. та 249 шт. випусків деривативів, що перебували в обігу на фондових біржах [98]. Отже, щодо розвитку ринку деривативів, то в Україні він зовсім слабкий: частка обсягу торгів деривативами (на біржовому та позабіржовому ринках разом) у загальному обсязі торгів на фондовому ринку досягає свого найбільшого значення у 2017 році і становить 1,2%, що еквівалентно 5,62 млрд. грн [98].

Таким чином, фондовий ринок України на сьогодні не є суттєвим джерелом залучення коштів для розвитку бізнесу та реального сектору економіки. Серед проблем можна виділити низьку ліквідність фондового ринку та низький відсоток акцій блакитних фішок, що вільно торгуються на біржі, тому на ньому неможливо реалізовувати довготривалі інвестиційні стратегії.

Однак, це не говорить про те, що Україна не чутлива до змін ринку глобального фінансового капіталу. Національна економіка є досить відкритою, а це свідчить про те, що зміни американських фондових індексів одразу відображаються на фінансовому ринку України. Вплив індексу Доу-Джонса на економіку України та її фінансову безпеку можна прослідкувати за допомогою порівняння динаміки цього показника з Індексом ПФТС та Індексом української біржі у цілому та в 2018 році зокрема (рис. 3.2, 3.3): фондовий ринок України одразу реагує на зміни глобального фондового ринку. У цілому у 2018 році за Індексом Доу-Джонса спостерігаються 2 різкі падіння показника донизу: це лютий та грудень. Відповідну тенденцію демонструє і динаміка Індeksu ПФТС та Індeksu Української біржі, які є основними показниками стану фінансового ринку в Україні [102-104]. З 2015 р. до початку 2018 р. індекс ПФТС постійно зростав і у 2018 році становив приблизно 470 п. У липні відбулось перше різке падіння до 440 п. – потім знову нормалізація до рівня 610 п. і через декілька місяців друге падіння до 550 п. Тобто відбулось ті ж самі 2 стрибки, які точно за періодами відображають реакцію на стрибки Індeksu Доу-Джонса. Якщо аналізувати Індекс Української біржі, то в його динаміці прослідковуються такі ж тенденції (рис. 3.4) [102-104].

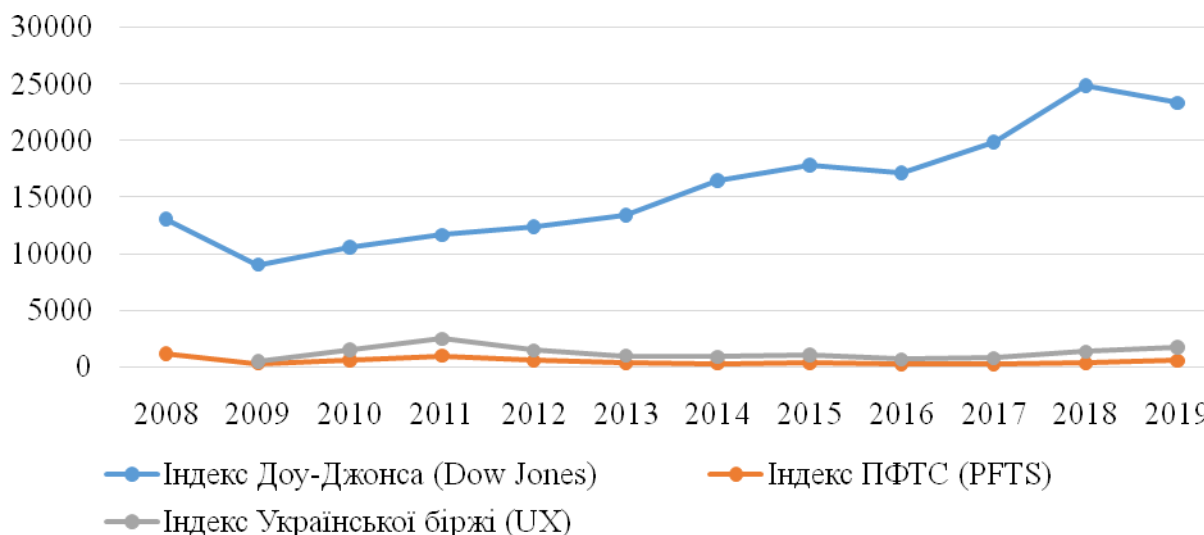

Рисунок 3.2 – Динаміка Індексу Доу-Джонса та основних індексів фондового ринку України з 2008 по 2019 рр. (побудовано на основі даних [102, 104, 105])

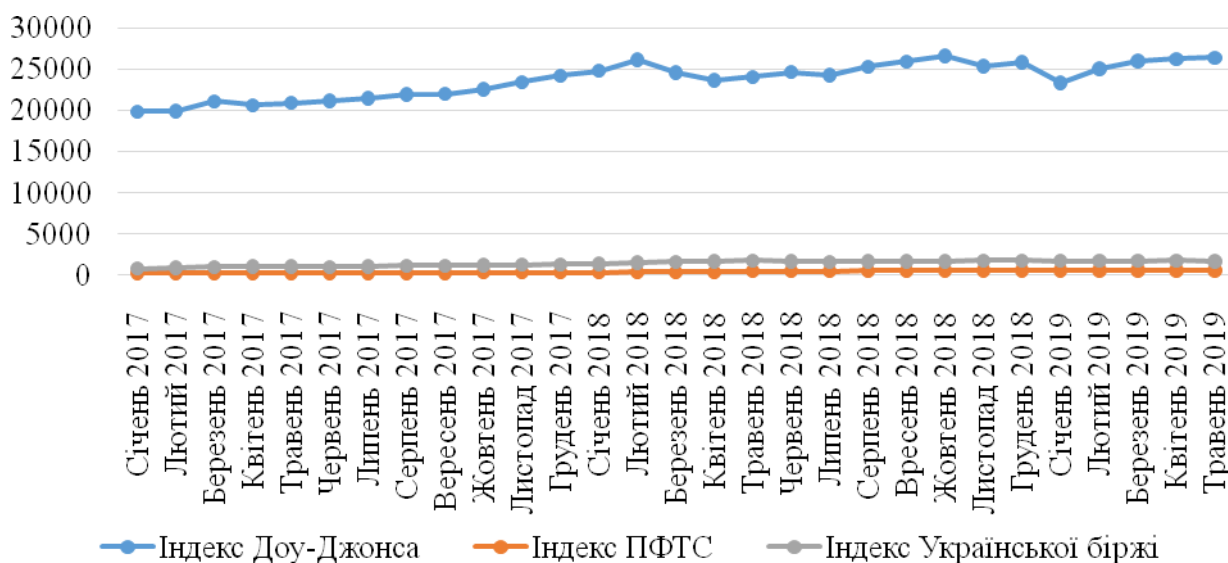

Рисунок 3.3 – Зміна основних фондових індексів України відповідно до коливань Індексу Доу-Джонса за період з 2017 по 2019 рр. (побудовано на основі даних [102, 104])

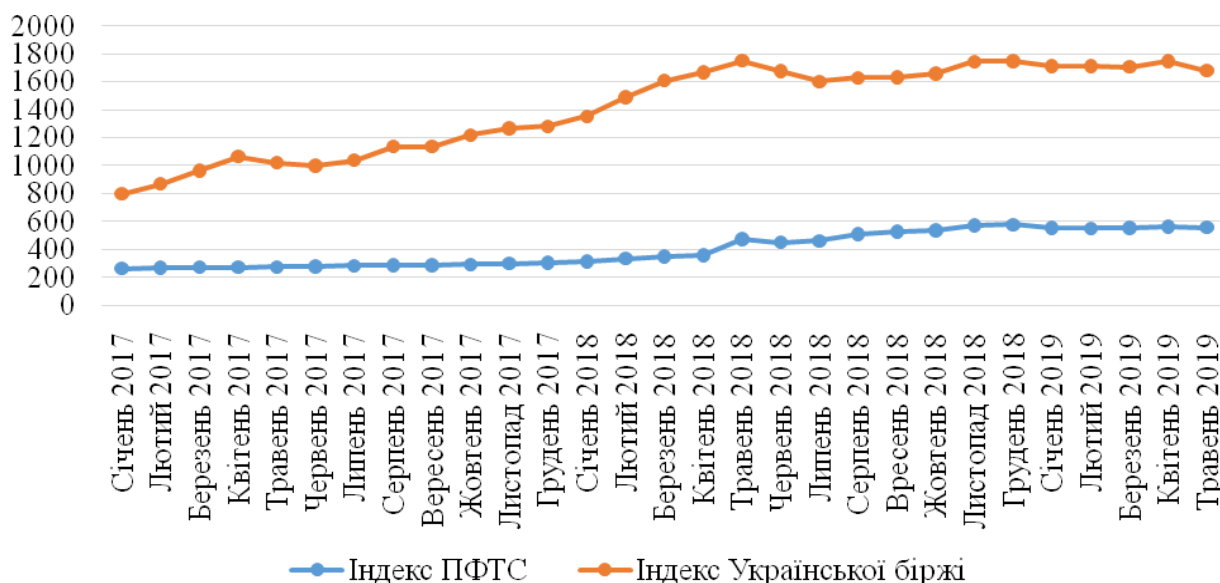

Рисунок 3.4 – Динаміка основних індексів фондового ринку України помісячно за період з 2017 по 2019 рр. (побудовано авторами на основі даних [102, 104])

На сайті американської компанії Bloomberg також можна оцінити динаміку розглянутих індексів і прослідкувати відповідні зміни українського фондового ринку від різких коливань Індексу Доу-Джонса з 2018 р. до середини 2019 р. (рис. 3.5).

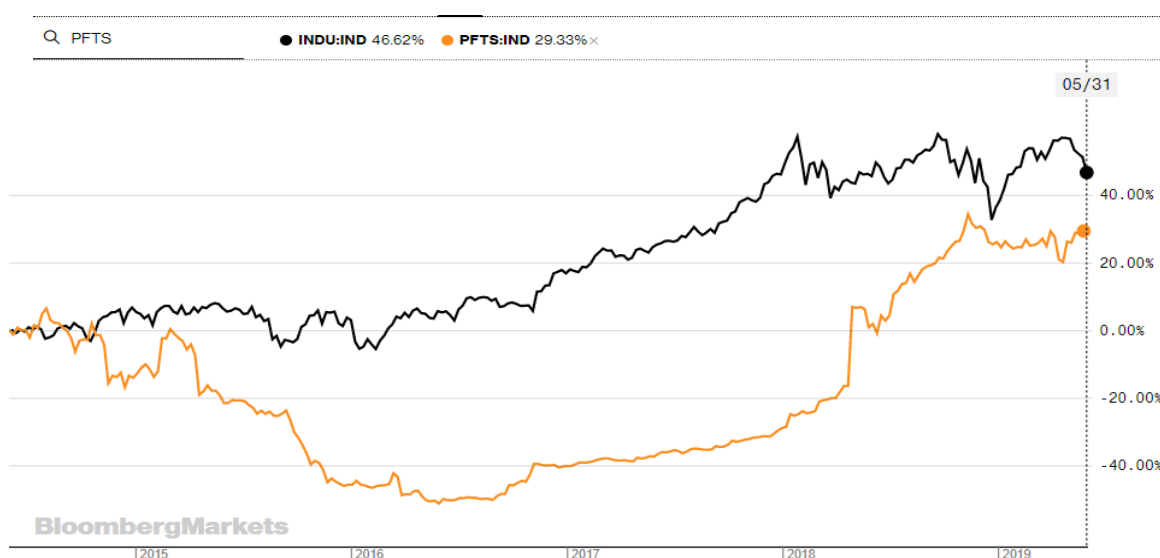

Рисунок 3.5 – Порівняння динаміки Індексу Доу-Джонса та Індексу ПФТС за останніх 5 років [105]

Отже, з аналізу, який наведений, можна переконатися, що Україна з

достатньо відкритою економікою реагує на зміни глобального фінансового ринку і існує зв'язок між ринком глобального фінансового капіталу та українським фондовим ринком, котрий зосереджений на впливі першого на останній. Однак національна фінансова система не відчуває їх настільки як високорозвинуті країни у зв'язку з тим, що український фондовий ринок ще недостатньо розвинутий. Це дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день фінансіалізація не є суттєвою загрозою фінансової безпеки України, але є одним із факторів впливу на неї.

У зв'язку з можливим майбутнім розвитком фінансового сектору надмірна фінансіалізація може призвести до фінансової нестабільності, появи мильних бульбашок та ризику неправильного оцінювання великих класів активів (наприклад, неправильне визначення цін на іпотечні цінні папери під час фінансової кризи 2008 року). С. А. Циганов стверджує, що позитивний зв'язок між фінансовою відкритістю країни та її економічним розвитком може проявитись тільки за умови розвинутого інституційного та правового середовища, що, на жаль, також не притаманне для нашої країни [106, с. 108].

Отже, недостатній розвиток вітчизняного фондового ринку на сьогодні, як не дивно, є ключовим фактором підтримання фінансової безпеки України. З іншого боку, ми втрачаємо потенційні фінансові інвестиції, не отримуючи додаткового прибутку та виключаємо можливість хеджування ризиків, які виникають у реальному секторі економіки. Але стрімкий розвиток фінансового сектору може призвести до ще більшого погіршення фінансової ситуації в країні, вразливості й повної залежності від глобалізації.

На даний час Україна не є чутливою до волатильності глобального фінансового капіталу і є відносно захищеною від його неконтрольованого росту, що дає привід на сьогодні позиціонувати недорозвиненість фондового ринку України як особливість фінансової безпеки держави, а не як недолік чи потенційну загрозу.

3.3 Порівняльний аналіз волатильності фондового ринку з урахуванням часового горизонту інноваційних перетворень

«Сучасний фондовий ринок характеризується циклічним розвитком та значною мінливістю, тому виникає необхідність у систематичному дослідженні його волатильності, яка має різний характер на різних горизонтах інвестування. Таке дослідження раціонально проводити за допомогою статистичного оцінювання рівня коливань показників ділової активності ринку цінних паперів. В якості індикаторів, що відображають динаміку змін котирувань акцій емітентів на фондових біржах виступають фондові індекси. У світовій практиці вони є найбільш застосовуваними інструментами аналізу фондового ринку так як досить чітко і адекватно відображають характер коливань попиту та пропозиції на цінні папери що проявляється в постійному коливанні цін на них» [107].

У дослідженні було використано індекс ПФТС, який є загальноновизнаним показником ринку цінних паперів в Україні та за її межами. Він розраховується з 1 жовтня 1997 року на базі цін найбільш ліквідних акцій ПФТС [108]. Другим є Індекс Доу-Джонса – найстаріший, найпростіший та загальноновживаний фондовий індекс-показник стану економіки США. Зараз для розрахунку даного індексу застосовують масштабне середнє значення для збереження порівнянності індексу з урахуванням змін у внутрішній структурі акцій, що входять до нього [109]. Третім порівнюваним індексом у дослідженні, який вважають барометром американської економіки є індекс S&P 500, що публікується з 4 березня 1957 року [110].

Для отримання об'єктивних результатів, показники значень індексів були взяті за п'ятирічний проміжок часу з місячним інтервалом. Для порівнянності розрахунки проводились починаючи з 1 січня 2013 року. Дослідження зміни волатильності цих показників проводилося на різних інтервалах інвестування починаючи від 1 місяця і до 5 років із проміжком у 3 місяці. При аналізі дохідності в інтервалах інвестування була використана експоненціальна ковзна

середня з послідовним її зміщенням на 1 місяць. Така модель дослідження дохідності була обрана на основі аналогічного підходу в наукових працях Н. Берзона [111], О. Сьомченкова [112].

Розрахунок місячної дохідності здійснювався за формулою:

$$r_i = \frac{(I_i - I_0)}{I_0 \cdot t} \times 100, \quad (3.2)$$

де r_i – місячна дохідність за i -й період;

I_i – значення вартості відповідного фінансового активу (фондового індексу) на початок періоду інвестування;

I_0 – значення відповідного фінансового активу (фондового індексу) на кінець періоду інвестування;

t – кількість місяців, що складає період інвестування.

При оцінці ризику інвестування використовувався загальноприйнятий показник стандартного відхилення (σ), що визначається на основі показників дисперсії. Дані показники розраховуються за формулами [111]:

$$\sigma_r^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(r_i - \bar{r})^2}{n-1}, \quad \sigma = \sqrt{\sigma_r^2}, \quad (3.3)$$

де $\bar{r}$ – середньомісячна дохідність за i -й період;

n – кількість спостережень у виборці.

Розраховані показники середньомісячної дохідності та ризику інвестування в активи індексу ПФТС, Доу-Джонса та S&P 500 наведено на рисунках 3.6–3.9.

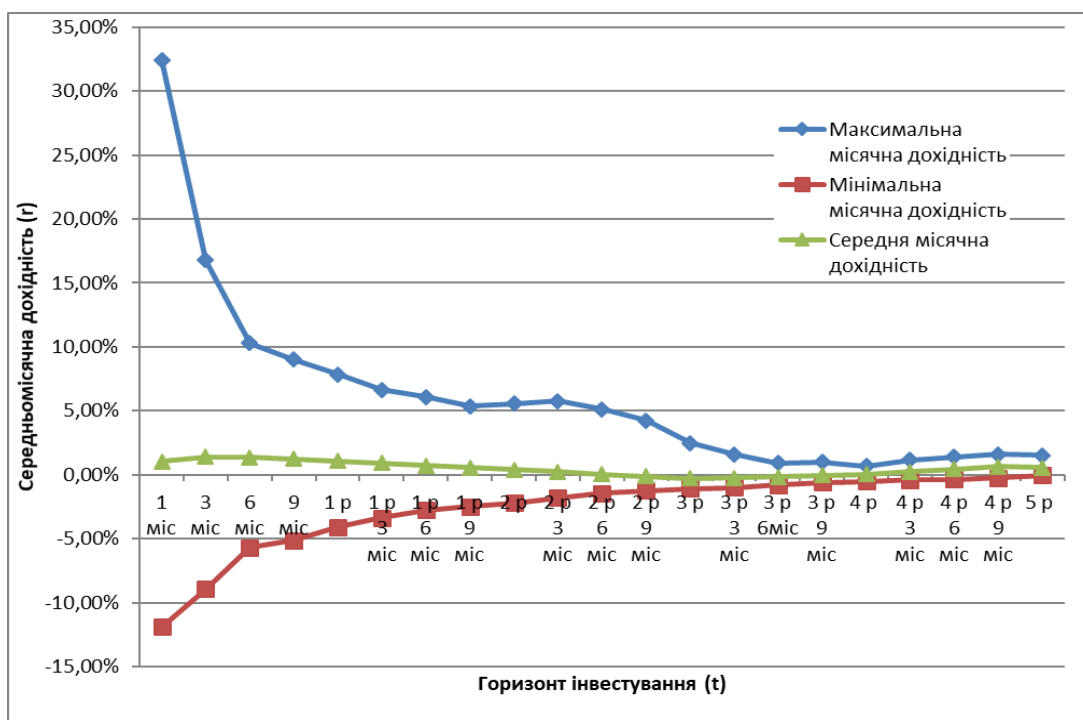

Рисунок 3.6 – Показники місячної дохідності українського фондового ринку(індекс ПФТС) в залежності від горизонту інвестування (складено авторами на основі даних [108])

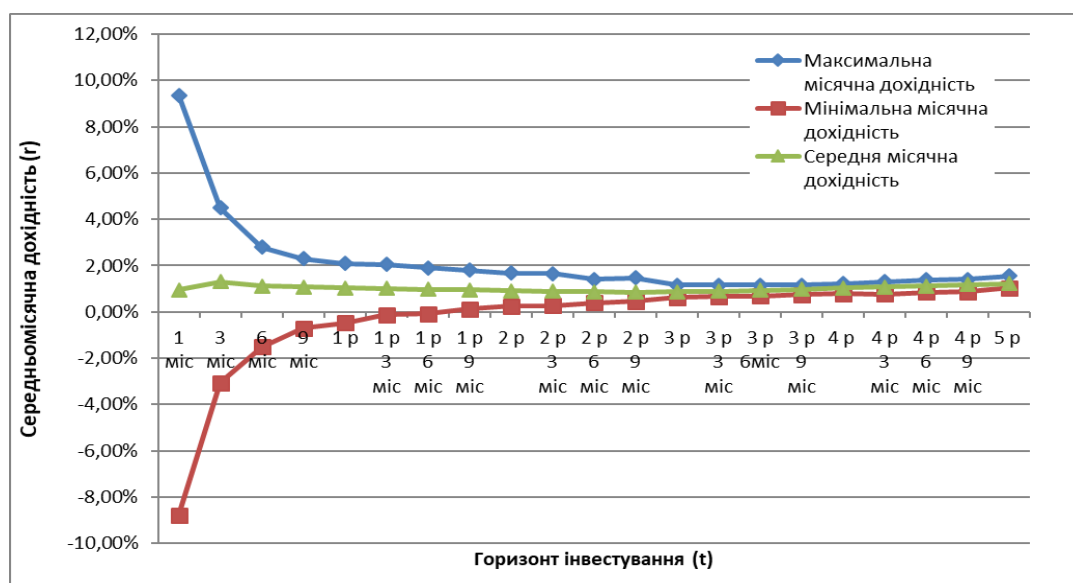

Рисунок 3.7 – Показники місячної дохідності американського фондового ринку (індекс Доу-Джонса) в залежності від горизонту інвестування (складено авторами на основі даних [109])

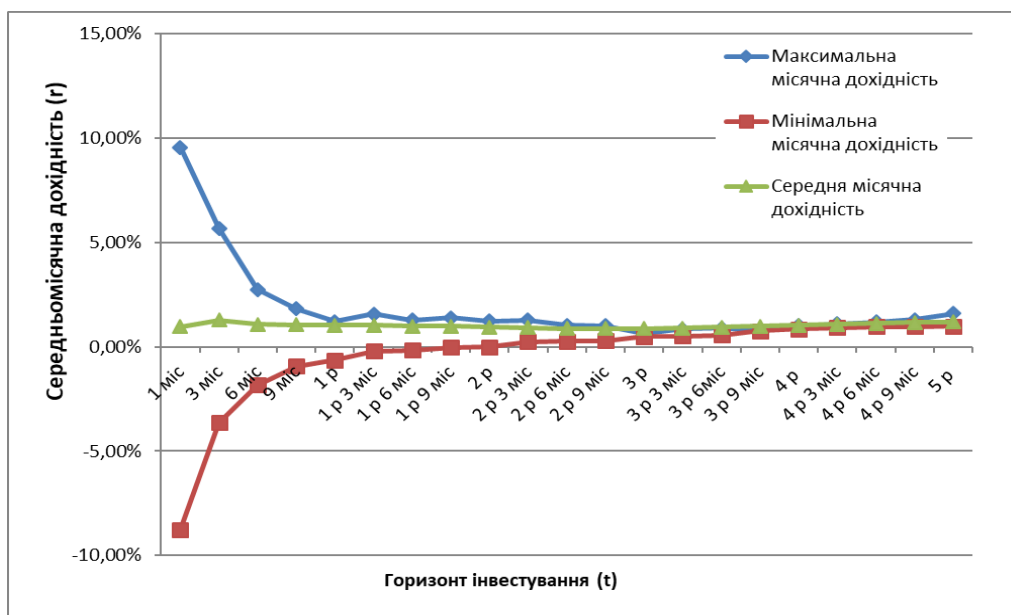

Рисунок 3.8 – Показники місячної дохідності американського фондового ринку (індекс S&P 500) в залежності від горизонту інвестування (побудовано авторами на основі даних [110])

Порівнявши показники динаміки дохідності українського та американського фондового ринків, можна виявити як їх спільні риси так і певні розбіжності. Так для всіх індексів зі збільшенням горизонту інвестування характерно скорочення спреду між максимальною та мінімальною дохідністю. При цьому для американських індексів Доу-Джонса та S&P 500 таке скорочення має стійкий та симетричний характер на відміну від українського фондового ринку.

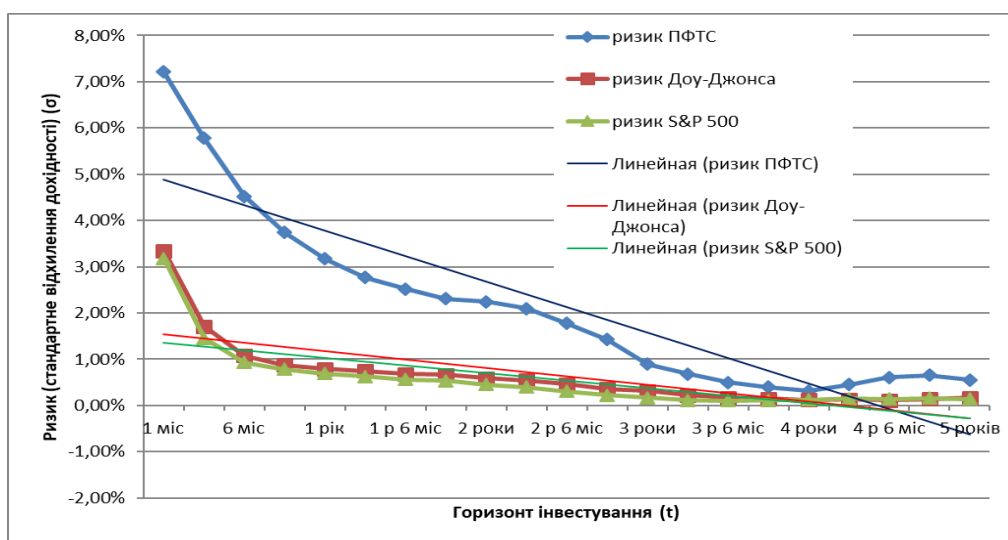

Рисунок 3.9 – Показники ризику фондового ринку в залежності від горизонту інвестування (складено авторами)

За результатами дослідження можна спостерігати, що максимальна дохідність всіх трьох індексів є завжди позитивною, при цьому для українського індексу ПФТС характерна значно більша максимальна дохідність на інтервалах інвестування до трьох років, що робить досить привабливим короткострокове інвестування в українські цінні папери. Надалі показники максимальної дохідності всіх індексів мають зіставні значення.

Аналізуючи мінімальну дохідність, можна відзначити, що за останні 5 років на українському фондовому ринку індекс ПФТС має від'ємну мінімальну дохідність на будь-якому горизонті інвестування. В той самий час, мінімальна дохідність індексів Доу-Джонса та S&P 500 стає позитивною уже на дворічному інвестиційному горизонті і надалі має тенденцію до зростання. Це означає, що довгостроковий інвестор не матиме збитків на американському фондовому ринку, тобто він матиме невеликий, але стабільний дохід.

Показник рівня ризику всіх індексів має тенденцію до зниження із збільшенням горизонту інвестування. Разом з тим, для українського фондового ринку на короткому періоді інвестування до трьох років показник ризику значно перевищує аналогічні значення американського фондового ринку. Також для українського фондового ринку характерний мінімальний ризик інвестування на 3-4 річному періоді. В подальшому цей показник незначно зростає. Все це говорить про доцільність інвестування саме на такий період.

Результати дослідження показують, що український фондовий ринок, індикатором якого виступає індекс ПФТС, є досить мінливим і більш волатильним у порівнянні із американським фондовим ринком (індекси Доу-Джонса та S&P 500), що робить його більш ризиковим і одночасно привабливим для агресивних інвесторів. В свою чергу слід зазначити, що фондові ринки є показником стану реального сектору економіки. Висока та циклічна волатильність фондового ринку обумовлена неефективністю ринків, та значним рівнем спекулятивних операцій на ньому.

3.4 Аналіз впливу податкових нововведень на бізнес-середовище країни та розвиток інноваційно активних галузей

Податкові інструменти є одними з базових, котрі використовуються у державному регулюванні інноваційного розвитку країн. При цьому податкова політика держави будується з орієнтацією на оптимізацію її фіскальної та стимулювальної функцій одночасно [113, 114].

Основними прямими податковими інструментами стимулювання інноваційного розвитку є: 1) використання зниженої ставки податку; 2) зменшення обсягу об'єкту оподаткування; 3) повне звільнення від оподаткування певним податком (наприклад, прибутку, отриманого від інноваційної діяльності тощо); 4) податкові канікули (звільнення/відтермінування на певний час від сплати певного податку) [114].

Непрямими податковими інструментами стимулювання інноваційного розвитку є створення сприятливого податкового клімату для ведення суб'єктами господарювання інноваційної діяльності за рахунок зменшення кількості податкових платежів, спрощення їх адміністрування тощо.

В Україні відсутня як така пряма податкова підтримка інноваційної діяльності. Тому для проведення аналізу ефективності використання податкових інструментів у системі державного регулювання інноваційного розвитку України дослідимо зміни в податковому кліматі України. Для цього, в першу чергу, проаналізуємо місце України в рейтингу Total Tax Rate, котрий дозволяє порівнювати податкові системи світу між собою. З даних, наведених на рис. 3.10 можемо зробити висновок про значне покращення усіх показників України у рейтингу Total Tax Rate протягом 2010 – 2018 років. Так, податкова система Україна у даному рейтингу піднялася зі 181 місця серед усіх країн світу до 43 – у 2018 р. При цьому загальна ставка податків зменшилася на 19,4 % (з 57,2 % у 2010 р. до 37,8 % у 2018 р.).

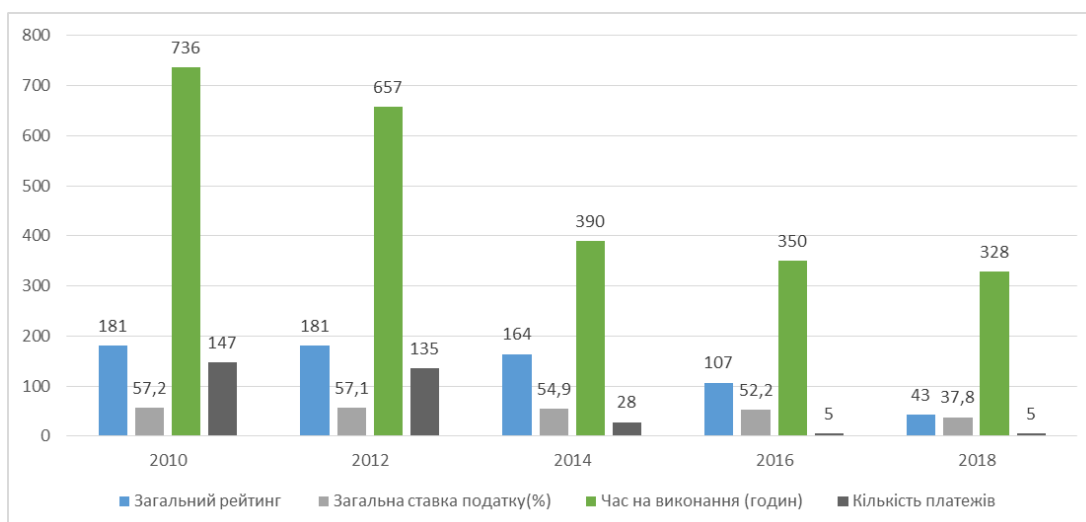

Рисунок 3.10 – Рейтинг Total Tax Rate [115]

Проте у рейтингу на 2020 р. податкова система України посідає вже не 43-тє, а 65 місце (рис. 3.11).

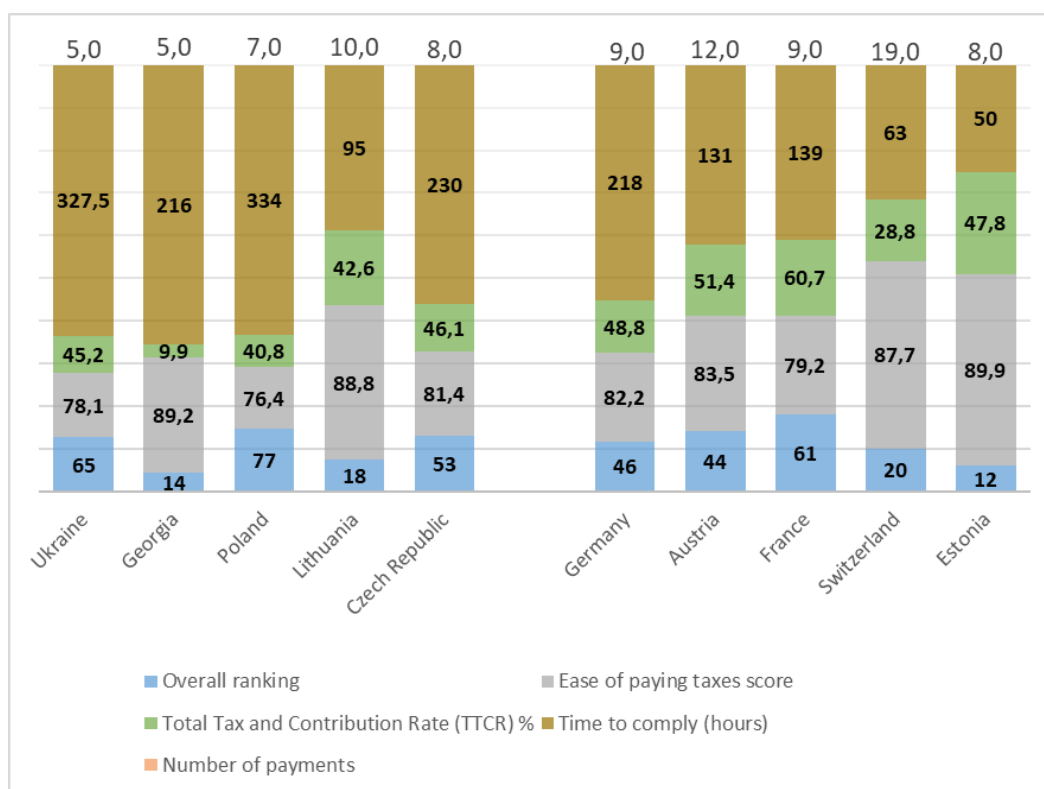

Рисунок 3.11 – Рейтинг Total Tax Rate на 2020 рік [115]

Таке розташування у рейтингу є на 12 пунктів кращим, ніж у Польщі, проте на 51 пункт менше, ніж у Грузії та на 53 пункти менше, ніж у Естонії. Щодо рівня легкості сплати податків, то показник України складає 78,1 зі 100

балів, що краще, ніж у Польщі на 1,7 балів та гірше на 11,8 балів, ніж в Естонії. Щодо показників часу сплати податків, в Україні витрачають 327,5 годин, трохи більше у Польщі на 6,5 годин, проте більше на 322,5 годин, ніж в Естонії. Показник кількості платежів в Україні є одним з найменших, проте ставка податків залишається достатньо високою – 45,2%. При цьому у Грузії цей показник складає – 9,9%; у Польщі – 40,8 %.

Наступним рейтингом, на який варто звернути увагу, є дані рейтингового агентства «The Heritage Foundation» [116]. Показник пропонує оцінити рівень економічної свободи країни з урахуванням 12 показників, серед яких є рівень податкового навантаження та фіскального здоров'я. За рівнем фіскального здоров'я за останні три роки Україна значно покращила свої позиції на 13,9%: 67,9% у 2004 до 81,8% у 2019. На рис. 3.12. наведено градацію податкового навантаження в Україні з 1995 по 2019 роки. Як бачимо з графіку, рівень обтяження системи оподаткування поступово зменшується.

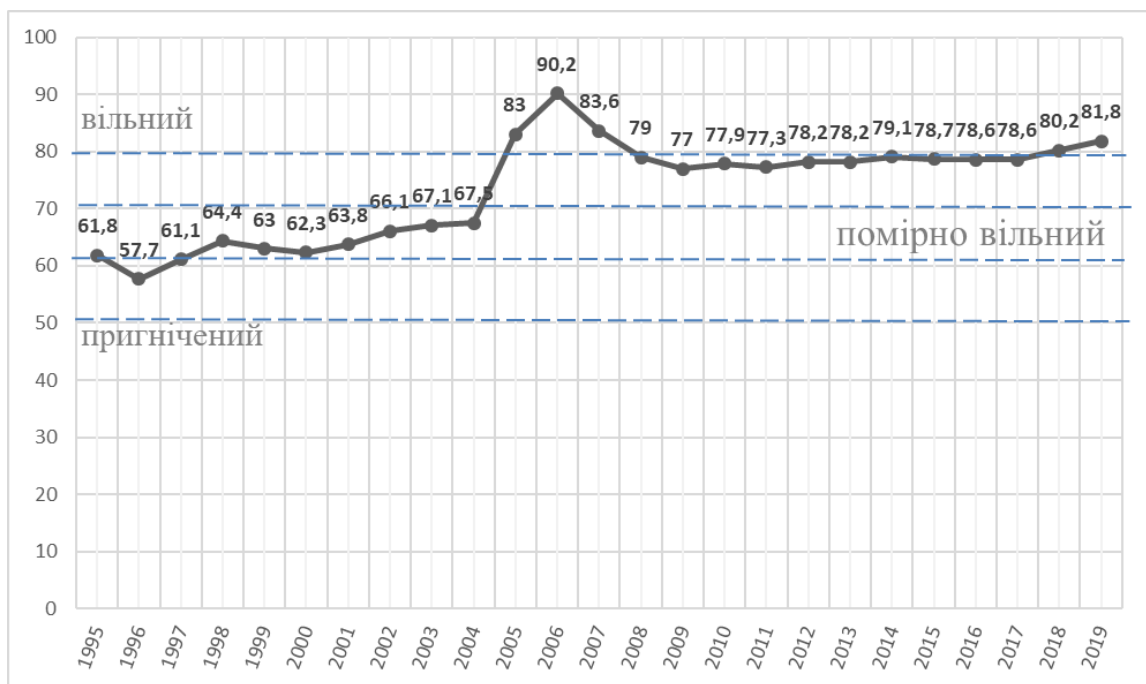

Рисунок 3.12 - Градація рейтингу податкового навантаження [116]

На рисунку 3.13. зображено місце України в рейтингу Doing Business (дає оцінки щодо впливу податкового регулювання по відношенню до бізнес-середовища, дозволяє визначити стан бізнес-клімату). Так з кожним роком

місце в Україні в рейтингу збільшується, що свідчить про успішні проведені реформи та підтверджує дані попередніх рейтингів. Україна стає все більш привабливою для іноземних інвесторів, покращуючи свої позиції у світовому просторі, тому варто продовжувати активно проводити дієві реформи.

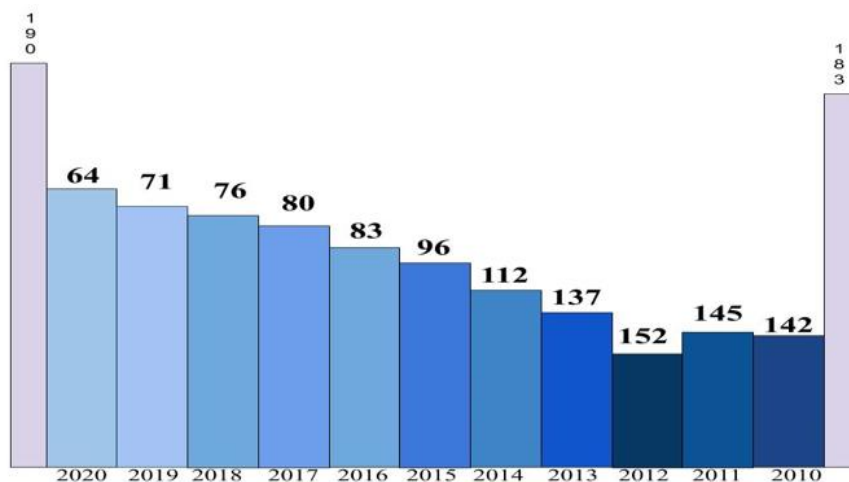

Рисунок 3.13 - Градація рейтингу України за даними Doing Business [117]

Проаналізуємо рейтинг ведення бізнесу у регіонах України (Regional doing business ranking) [118]. А саме пункти «створення підприємництва» та «сплату місцевих податків». Як бачимо з рис. 3.14 найбільш привабливою областю для заснування бізнесу є Житомирська, Вінницька та Чернігівська області. Найменш привабливими є Донецька та Луганська області через війсьний конфлікт та з ним пов'язані ризики, а також Закарпатська область.

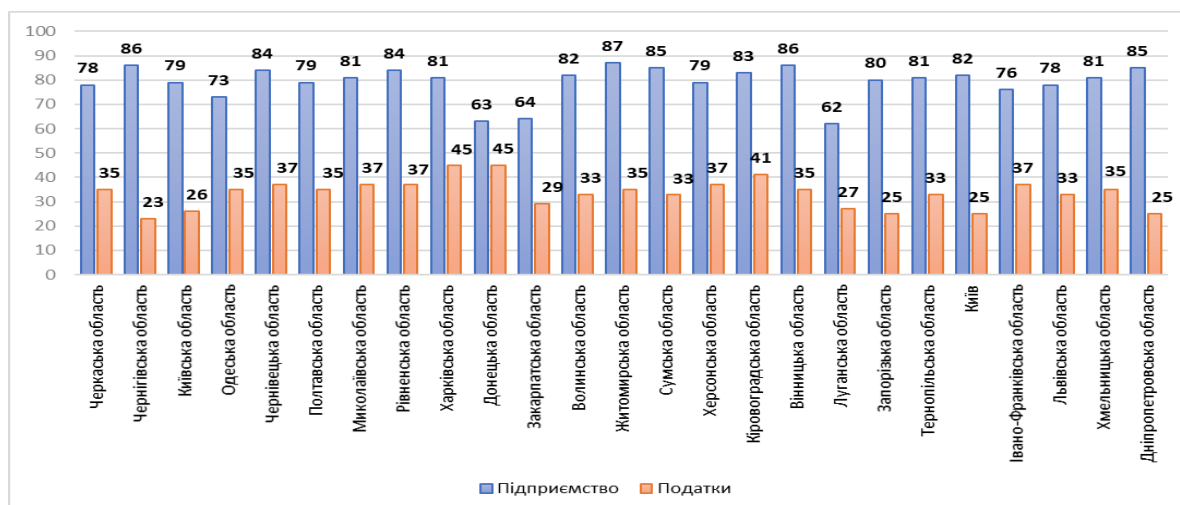

Рисунок 3.14. - Градація областей України за показниками легкості створення бізнесу та сплати місцевих податків. [118]

Оцінка доцільності впровадження податку на виведений капітал

Законопроект № 8557 [119] був запропонований для зміни існуючого податку на прибуток іншим податком – податком на виведений капітал, так як автори нововведення вважають, що податок на прибуток вже не відіграє ключової ролі у податкових надходженнях до бюджету країни, не впливає на покращення стану технологічної та екологічної безпеки, є перешкодою покращення конкурентоспроможності економіки. Для аналізу необхідності введення податку на виведений капітал розглянемо статистику податкових надходжень від податку на прибуток та його характеристики.

Як ми можемо спостерігати, в таблиці 3.2. розглянуто кількість надходжень від податку на прибуток у податкових надходженнях та у доходах бюджету в цілому. За даними таблиці можемо чітко побачити, що не зважаючи на збільшення обсягу надходжень від податку на прибуток, його надходження до загальної кількості податків з кожним роком мають тенденцію до більшого зниження, що вказує на зниження фіскальної функції, що спричинено збитковістю підприємств. Однією з причин є податкові збитки, які переносяться на майбутні періоди.

Таблиця 3.2. - Податкові надходження за 2009 – 2019 роки. [120]

Рік	Доходи бюджету, млн.грн	Податкові надходження, млн.грн	Податок на прибуток, млн.грн	Частка у доходах бюджету, %	Частка у податкових надходженнях, %
09.09.2019	740 042,63	578 375,63	75 781,88	13,10%	10,24%
01.01.2019	928 114,94	753 815,65	96 882,31	12,85%	10,44%
01.01.2018	793 441,85	627 153,69	66 911,94	10,67%	8,43%
01.01.2017	616 283,22	503 879,43	54 344,13	10,79%	8,82%
01.01.2016	534 694,81	409 417,54	34 776,33	8,49%	6,50%
01.01.2015	357 084,24	280 178,26	39 941,95	14,26%	11,19%
01.01.2014	339 226,90	262 777,05	54 318,42	20,67%	16,01%
01.01.2013	346 053,96	274 715,19	55 349,75	20,15%	15,99%
01.01.2012	314 616,87	261 604,99	54 739,44	20,92%	17,40%
01.01.2011	240 615,24	166 872,19	39 969,21	23,95%	16,61%
01.01.2010	209 700,33	148 915,64	32 569,80	21,87%	15,53%

Недоліки моделі податок на прибуток:

- уникнення оподаткування шляхом приховування прибутку;
- сплата податку кожен звітний період;
- перекладання на ціну, скорочення споживання;
- складність нарахування і обліку податкових платежів (специфіка нарахування);
- реалізація лише при позитивних результатах діяльності підприємства;
- проблеми з накопиченням збитків (наприклад, курсові різниці);
- відмінності від розрахунку амортизації та її податкового обліку;
- уникнення оподаткування, за допомогою агресивних схем податкового планування. [121-124].

Спостерігаючи негативну динаміку надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету та думки науковців щодо неефективності податку, розглянемо думки науковців щодо доцільності впровадження податку на виведений капітал.

Переваги впровадження податку на виведений капітал:

- Для держави:
  - сприяння зменшення рівня тінізації;
  - підвищення інвестиційної привабливості економіки;
  - прискорення економічного розвитку;
  - легкість адміністрування податку;
  - сприятиме покращенню бізнес-клімату;
  - збільшення інвестицій;
- Для підприємництва:
  - зниження податкового навантаження;
  - розширить можливість для вкладання коштів;

- можливість направити кошти на модернізацію, інноваційне переоснащення виробництва;
- простий механізм нарахування;
- сплата податку тільки при виведенні капіталу;

Недоліки впровадження податку на виведений капітал:

- Для держави:
  - можливість недофінансування бюджету;
  - приховування реального фінансового результату;
- Для підприємництва:
  - відсутнє регулювання спрощеної системи оподаткування;
  - можливе збільшення штрафів. [121-124].

Доцільність впровадження податку на виведений капітал можемо розглянути на прикладі інших країнах світу. Такій підхід до оподаткування застосовується в Естонії з 2000 року, у Грузії з 2017 року та Латвії з 2018 року. У кожній з країн наслідки нововведень були сприйняті по різному [125].

Найбільш позитивні зміни відбулись у Естонії, оподаткування розповсюджується на підприємців-резидентів та постійних представників нерезидентів, сплата відбувається у разі розподілу прибутку у вигляді дивідендів, розмір сплати податку – 20%. У 2018 році ставку для постійно прибуткових підприємств знизили до 14%. Успіх реформи спричинений одночасними змінами у сплаті інших, не менш важливих податків (податок на додану вартість, податок на майно), змогли збільшити ефективність адміністрування податків за рахунок створення електронних сервісів.

Шляхом впровадження цього податку Естонія покращила діловий клімат, значно покращились результати міжнародних рейтингів. Надходження до бюджету за перший рік після реформи скоротились у два рази, компенсували дефіцит скасуванням пільг з податку на додану вартість і підвищення штрафів. Єдиним негативним наслідком науковці виділяють падіння доходів на 0,5-1% ВВП, що не є суттєвим недоліком нововведення в Естонії

Інші науковці взагалі вважають, що існуюча податкова система вже не ефективна і пропонують абсолютно нові види оподаткування. Так, наприклад, Кендюхов О.В [126] пропонує ввести єдиний податок – податок на рух грошей. Він пропонує стягувати податок у розмірі 2% при будь-якому русі коштів фізичних та юридичних осіб.

Розрахуємо можливий обсяг податкових надходжень від цього податку. За I півріччя 2019 року обсяг безготівкових операцій з використанням платіжних карток фізичних осіб становив 823,2 млрд грн, операцій зі зняття готівки – 843,7 млрд грн. [114]. Виходячи з даних сума можливих податкових надходжень від безготівкових операцій 16,46 млрд грн та операцій, які б виконувались від коштів у готівці – 16,87 млрд грн. Тобто загальна сума податку становила 33,33 млрд грн, що становить 65,06% від суми сплаченого податку на доходи фізичних осіб за аналогічний період та за умови досить високого рівня тінізації економіки.

Слід зауважити, що саме податкове регулювання є одним із найбільш ефективних методів впливу держави на розвиток інновацій. Для стимулювання інноваційної діяльності в різних країнах застосовують різні податкові преференції або їх поєднання, а саме [127]: надання дослідницького та інвестиційного податкового кредиту, тобто відтермінування податкових платежів у частині витрат з прибутку на інноваційні цілі; зменшення податку на приріст інноваційних витрат; «податкові канікули» протягом кількох років на прибуток, отриманий від реалізації інноваційних проєктів; пільгове оподаткування дивідендів юридичних і фізичних осіб, одержаних на частки корпоративних прав у інноваційних підприємствах; зниження ставок податку на прибуток для НДДКР; пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання інновацій; зменшення оподатковуваного прибутку на суму вартості приладів і обладнання, які передаються ВНЗ, НДІ та іншим інноваційним організаціям; – зарахування частини прибутку інноваційної організації на спеціальні рахунки з подальшим пільговим оподаткуванням у разі використання на інноваційні цілі.

3.5 Фінансова інклюзія як драйвер забезпечення фінансової безпеки України

«Як показує практика розвинених країн, одним з основних драйверів забезпечення фінансової безпеки є реалізація принципів фінансової інклюзії» [128-130], яка представляє собою «...розширення доступу звичайних громадян, бізнесу до фінансових продуктів і сервісів, незалежно від доходу, віку, місця проживання чи виду діяльності [131]». Адже фінансова інклюзія, у поєднанні з довірою до фінансово-кредитної системи з боку населення та бізнесу, є саме тим стимулюючим фактором спрямування заощаджень в інвестиційну сферу, зменшення рівня тінізації економіки, зростання фінансової стійкості суб'єктів господарювання, і, як наслідок, збільшення рівня державних надходжень та забезпечення фінансової безпеки.

«За даними Світового банку, більше 100 країн світу мають або вже розроблену національну стратегію з фінансової інклюзії. Нажаль в Україні рівень фінансової інклюзії залишається на доволі низькому рівні [131]».

Ріст рівня фінансової інклюзії є важливим для усіх стейкхолдерів: для держави та регуляторів у цілому, оскільки залучає усі верстви населення до економічної системи [130], результатом чого є «...зростання економіки через мобілізацію заощаджень населення, інвестування у розвиток економіки держави, диверсифікацію фінансової системи; для провайдерів фінансових послуг, оскільки збільшує кількість споживачів фінансових послуг; для споживачів, оскільки вони можуть ефективніше та зручніше використовувати сучасні фінансові послуги, підвищуючи таким чином особистий добробут. Фінансова інклюзія сприяє підвищенню доходів, ефективнішому управлінню активами, зменшенню вразливості від економічних криз [132]».

Впровадження фінансової інклюзії в країні забезпечує: прибуткові іноземні інвестиції, розвиток експорту та імпорту, продовольчу безпеку, зростання туризму, підвищення рівня доходів, зростання підприємництва та

розвиток малого та середнього бізнесу, зростання середнього класу, зменшення корупції, шахрайства та розкрадання [133].

Реалізація стратегії НБУ у напрямі запровадження фінансової інклюзії реалізується в наступних напрямках:

розвиток платіжної інфраструктури шляхом: переведення транзакцій в електронні канали (розвиток електронних платежів, у тому числі за комунальні послуги, електронних грошей (які випускає Національний банк), платежів з використанням пристроїв мобільного зв'язку), поширення використання міжнародних та національних платіжних систем, ознайомлення населення з перевагами та прогресивними видами безготівкових розрахунків;

запровадження віддаленої ідентифікації клієнтів для отримання ними фінансових послуг;

укладення договорів у безпаперовій формі, у тому числі з використанням електронного цифрового підпису [134].

В Україні стрімко зростає популярність безготівкових платежів, адже вони є зручними та безпечними. Після кризи розширюється платіжна інфраструктура – зростає кількість активних карток в обігу, збільшується насиченість платіжними терміналами роздрібною торговою мережі. НБУ здійснює оверсайт платіжних систем, щоб забезпечити надійність безготівкових платежів. Постійно удосконалюються підходи до моніторингу операційних ризиків платіжних систем для недопущення їх реалізації. Підвищення надійності фінансової, зокрема платіжної, інфраструктури – одна із ключових цілей НБУ в контексті забезпечення фінансової стабільності [135].

Для розвитку фінансової інклюзії необхідно розвивати розгалужену фінансову інфраструктуру. Зростання обсягів безготівкових операцій можливе лише за умови достатньої розгалуженості інфраструктури для здійснення карткових платежів. Мережа торговельних платіжних терміналів (POS терміналів) зросла з початку 2018 року на 13.6%. Близько 79% мережі торговельних терміналів країни дають змогу здійснювати безконтактні розрахунки. Проте, незважаючи на зростання їхньої кількості, у деяких

областях насиченість терміналами є критично низькою. У Києві кількість терміналів становить 17.8 од./1000 жителів, а в окремих областях цей показник становить менше 4од./1000 жителів (рис. 1). У середньому в країні функціонує 6.7 терміналів на тисячу населення, тоді як у Польщі – 12.5, а у Великій Британії – понад 50 [135]

Фінансова стабільність і фінансові ринки також залежні від рівня фінансової грамотності: розуміння можливостей фінансових продуктів населенням дозволяє ринкам працювати більш успішно і прибутково та знижує загрози для стабільності всієї системи, адже невдалі фінансові рішення не набувають катастрофічну масу [136].

Проведені дослідження показали, що рівень самооцінки фінансової грамотності виявився суттєво завищеним у порівнянні з результатами реальних тестів фінансової математики та фінансової термінології (рис. 3.14) [137].

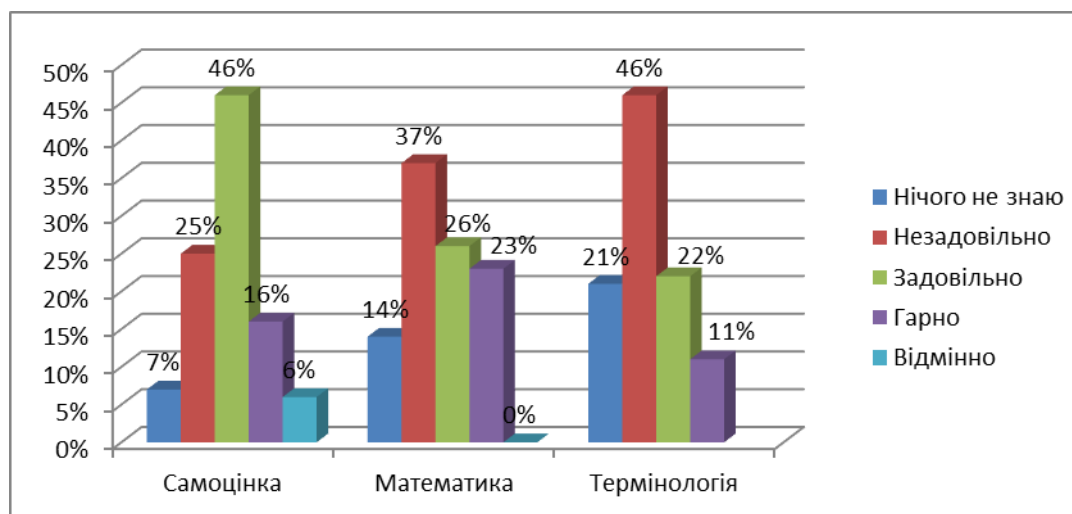

Рисунок 3.14 – Самооцінка фінансової грамотності та результати реальних тестів [137]

Такі результати (рис. 3.14) свідчать про слабку фінансову обізнаність українців, що «...не дозволяє їм правильно оцінити свої інвестиційні можливості та потреби, розрахувати реальні витрати за кредитними операціями та дохідність інвестиційних інструментів [138]». Така ситуація не сприяє поширенню кредитних послуг фінансових посередників, а інвестиційні можливості домогосподарств в основному зводяться до розміщення депозитів в банках.

Так, основними чинниками фінансової поведінки, інклюзії та грамотності в Україні є вік та майновий стан респондентів. «Найбільш вільно у світі фінансів себе відчуває молодь (18-34 роки). та українці середнього віку (34-45 років). Для старшого покоління (45-60 років) та людей похилого віку (понад 60 років), на жаль, фінансові послуги є скоріш «неминучим злом», аніж можливостями для забезпечення гідного рівня якості життя [137]». Життєвий досвід цих людей навчив їх не довіряти фінансовим установам, тому їх інтерес до фінансів є мінімальним.

Дослідженням виявлено, що рівень фінансової інклюзії українців значно залежить від рівня освіти та рівня добробуту. Так, респонденти з вищою освітою, в середньому більше користуються всіма без виключення фінансовими послугами, а надто обміном валют – на 9 відсоткових пункти вище, аніж в середньому по Україні.

Причина відсутності інтересу до фінансових послуг більшою мірою продиктована рівнем добробуту українців, а не рівнем їх недовіри до фінансової системи. Встановлено, що майже кожен третій українець не здійснює жодних заощаджень чи інвестицій. Рівень добробуту населення країни можна визначити за допомогою індексу інклюзивного розвитку і рівень добробуту. Крім інтерактивної моделі інклюзивного зростання Всесвітній економічний форум розробив також Індекс інклюзивного зростання та розвитку (Inclusive Growth and Development Index, IDI).

Індекс інклюзивного розвитку ґрунтується на 12 індикаторах, об'єднаних у три групи, які оцінюють рівень економічного розвитку краще, ніж індикатор зростання ВВП. Три основні частини IDI – зростання і розвиток (у тому числі зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домогосподарств, рівень бідності та нерівності); справедливість між поколіннями і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу, забруднення навколишнього середовища) [138].

Україна посідає 47-ме місце серед 29 розвинених країн і 78-ме серед країн, що розвиваються (її сусіди в рейтингу – Гондурас, Лаос, Вірменія). За останні п'ять років позиції України за більшістю складових ІДІ погіршилися [139].

Основним деструктивним чинником інклюзивного зростання було визначено тривалі бойові дії на сході країни, оскільки вони непропорційно впливають на найменш забезпечені верстви населення та сприяють відпливу трудових ресурсів з країни. Пріоритетними напрямками вдосконалення визначено поліпшення професійної підготовки, зниження адміністративного навантаження на створення нового бізнесу, розширення фінансування для підприємців, а також посилення боротьби з корупцією [139].

Спільними драйверами фінансової інклюзії в різних країнах є ціла низка потреб. Серед них: подолання високих витрат фінансових установ на обслуговування громадян із низьким рівнем доходів, доступу до базових фінансових послуг для жителів віддалених населених пунктів, подолання нерівномірного доступу до інформації. Це – власне, ті виклики, подолати які має кожна країна, що прагне до більшої фінансової інклюзії [131].

Значна роль у підвищенні рівня фінансової інклюзії приділяється діям з підвищення фінансової грамотності та обізнаності населення. На рисунку 3.15 наведено основні елементи концепції зі створення Національної стратегії з фінансової обізнаності, що планує реалізувати НБУ [140].

Рисунок 3.15 – Основні елементи концепції зі створення Національної стратегії з фінансової обізнаності [140]

Задля покращення доступу до фінансових послуг та ресурсів, а також забезпечення активної фінансової інклюзії в Україні потрібно реалізувати наступні види заходи:

- створення необхідного регуляторного середовища для забезпечення доступу до рахунків;
- розширення точок доступу до фінансових послуг;
- стимулювання масштабності і життєздатності за допомогою великих державних програм, таких як соціальні відрахування на рахунки клієнтів;
- зосередження діяльності на розвитку фінансової грамотності серед певних соціальних груп: населення з низьким рівнем доходу, незахищені верстви населення, сільське населення;
- заохочення використання фінансових послуг;
- розробки просвітницької діяльності в сфері фінансових послуг;
- забезпечення системи захисту прав клієнтів фінансового сектору;
- забезпечення правового захисту клієнтів та фінансової системи;
- створення нових фінансових установ, розробки нових продуктів та технологій, що використовуються для охоплення незайманих або недосвідчених ринків.

Таким чином, можна відмітити наявність значного відставання рівня фінансової інклюзивності в Україні у порівнянні з провідними країнами світу. Це сприяє поширенню тіньових схем в економіці, відтоку капіталу, недоотриманню надходжень до бюджетів, та в підсумку зниження фінансової безпеки нашої країни.

3.6 Аналіз краудфандингу як інноваційного способу фінансування проєктів

«Сучасний кризовий стан вітчизняної економіки, що характеризується дефіцитом фінансових ресурсів, особливо в сфері соціальних ініціатив, вимагає пошуку нових джерел фінансування, одним з яких є краудфандинг. Саме краудфандинг дозволяє здійснювати фінансування проєктів без участі держави, комерційних банків, інвестиційних фондів та інших фінансових посередників, залучення коштів яких є складним та вартісним процесом. Краудфандинг, є новітнім способом фінансування, який дозволяє набагато простіше залучити кошти в основному приватних інвесторів, що робить його використання в Україні доволі перспективним, а дослідження механізмів реалізації актуальним. Враховуючи актуальність та перспективність розвитку краудфандингових послуг в Україні доцільним є дослідження міжнародного досвіду, особливостей використання краудфандингу та розробка науково-методологічних підходів до адаптації його до українських реалій [141]».

На сьогоднішній день краудфандинг представляє собою інноваційний та малодосліджений спосіб фінансування різноманітних проєктів, як правило культурного, мистецького чи соціального характеру.

Сучасні краудфандингові послуги можна класифікувати за декількома ознаками, а саме за фінансовим результатом, за спеціалізацією та напрямками використання.

Так, Y. Petrushenko, O. Dudkin, [142] та A. Fomenko [143] розподіляють види краудфандингу залежно від фінансового результату для учасників:

– краудфандинг із відсутністю винагороди, що характеризується добровільністю пожертв (альтруїзмом) та повною відсутністю очікуваних матеріальних та нематеріальних компенсацій. Головна мета учасника проєкту при цьому полягає у задоволенні власних інтересів та бажань, отримання подяки за підтримку проєкту;

– краудфандинг із наявністю нефінансової винагороди, який на відміну від попереднього передбачає наявність невеликих, як правило символічних подарунків для учасників у вигляді винагороди за підтримку проєкту. Зазвичай ця практика розповсюджена при фінансуванні проєктів у сфері культури. Наприклад, отримання музичного альбому, створеного за допомогою коштів спонсора, зйомка у фільмі, обід з авторами проєкту, фотосесія тощо.

– краудфандинг із наявністю фінансової винагороди, що характеризується тим, що головною метою учасників проєкту є отримання доходу після його реалізації. Одним з різновидів такого краудфандингу є «народне кредитування» (краудінвестинг). Ця форма краудфандингу може існувати як у виді народного кредитування, так і у виді P2P кредитування, коли позичальник спілкується не зі знеособленою масою людей, а з безпосереднім кредитором. Краудфандинговий майданчик у цьому випадку виступає посередником і до певної міри гарантом усієї процедури. Переваги цієї форми краудфандингу для кредитора полягають в самій можливості надання кредитів, а для позичальника — в нижчих тарифах і зручності отримання кредиту.

В залежності від рівня спеціалізації А. Ivashchenko, Є. Polishchuk, О. Dyba [144] визначають краудфандингові платформи за відсутністю будь-якої спеціалізації та різноспрямованістю проєктів, та за наявністю конкретизованої спеціалізації, наприклад, створені лише для реалізації проєктів музичної індустрії.

За напрямками використання залучених коштів можна виділити такі види краудфандингових проєктів:

– творчі проєкти, що спрямовані на залучення коштів для фінансування культурно масових заходів, розвиток кіно-, арт-, музичних проєктів, тощо. В якості прикладів можна навести проєкти з фінансування літньої Школи традиційної музики, театральний проєкт «Класика за 5 хвилин»;

– соціальні проєкти, наприклад «On3Wheels» - проєкт здійснення мрій людей із обмеженими можливостями;

- освітні проєкти, наприклад запис Аудіохрестоматії шкільного курсу української літератури для 5 – 6х класів;
- проєкти спрямовані на реалізацію інноваційних технологій, наприклад «WalQlike» – мобільний додаток з екскурсіями-іграми;
- екологічні проєкти, наприклад проєкт «Сортуй сміття заради майбутнього»;
- спортивні проєкти, такі як: «Віродимо футбол на Прикарпатті», мета якого відновити професійний футбол у регіоні, «FitTrail», який полягає у створенні майданчиків з тренажерами та інструкційними стендами, яка є безкоштовною альтернативою заняттям в спортзалі.
- наукові проєкти, наприклад, наукова конференція «Людина і ландшафт» - команда молодих вчених збирає гроші на проведення міжнародної наукової конференції з археології та антропології
- бізнес проєкти, що спрямовані на фінансування стартапів, реалізацію власної ідеї бізнесу та які, як правило, передбачають наявність фінансової винагороди для учасників, чи частку у бізнесі;
- політичні проєкти, наприклад, Say YES to Ukraine - проєкт, який мав на меті стимулювати жителів Нідерландів сказати «Так» ратифікації Угоди про асоціацію з Україною на референдумі 6-го квітня. Також, найуспішнішим прикладом політичного краудфандингу можна вважати збір коштів на виборчу компанію Бараком Обамою у 2008 році.

Слід зазначити, що краудфандинг має як беззаперечні переваги, так і певні недоліки. В роботі Л. Захаркіної та В. Мурай [145] проведено аналіз слабких та сильних сторін, а також визначено можливості та загрози краудфандингу (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 - SWOT-аналіз фінансування за рахунок краудфандингу [145]

Сильні сторони	Слабкі сторони
Дешева вартість проведення краудфандингової кампанії; Немає необхідності повертати кошти; Чітко визначений термін збору коштів.	Підходить далеко не всім, оскільки зазвичай призначені для інноваційних стартапів; Відсутність підтримки трафіка крауд-сайту, тому роботу по залученню спонсорів необхідно виконувати самостійно; Необхідність самостійно слідкувати за документальним оформленням отримання коштів, оскільки в і іншому випадку така діяльність може класифікуватися як незаконна; Необхідність створення стимулів і нагород для спонсорів.
Можливості	Загрози
Дозволяє реально оцінити попит на продукт; Рекламна кампанія; Створює передумови для залучення інших інвестицій.	Існує імовірність, що реципієнт не досягне фінансової цілі в установленій термін; У випадку невиконання зобов'язання з поставки готового продукту, спонсор може подати в суд, що може привести до банкрутства підприємства.

Розвиток та сутність краудфандингу можна дослідити на прикладі найуспішніших краудфандингових платформ у світі. На сьогодні такими платформами є платформи Kickstarter (США), Indiegogo (США), Ulule (Франція), Causes (США), Crowdculture (Швеція), Crowdrise (США), Goteo (Іспанія), GoFundMe (США), Талакакошт (Talaka) (Білорусія) та багато інших. Так, за час існування платформи Kickstarter (з 28 квітня 2009) 16 млн. чоловік підтримали 159 972 успішних проєктів на загальну суму 4,2 млрд. дол (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 -Фінансування проєктів на Kickstarter [141]

Рік	Профінансовані проєкти	Непрофінансовані проєкти	Загальна кількість проєктів	Співвідношення профінансованих проєктів до непрофінансованих
2009	373	501	874	74,5%
2010	3 772	4 825	8 597	78,2%
2011	10 746	12 516	23 262	85,9%
2012	16 903	22 749	39 652	74,3%
2013	19 271	24 823	44 094	77,6%
2014	22 233	44 325	66 558	50,2%
2015	22 036	54 831	76 867	40,2%
2016	18 823	39 251	58 074	48%
2017	19 348	33 393	52 741	57,94%
2018 –2019	26 467	37 533	64 000	70,52%

Проаналізувавши дані, можна зробити висновок щодо збільшення попиту на даний спосіб залучення фінансових ресурсів у період з 2009 по 2015 роки і в той же час – зниження у 2016 році. Аналогічна ситуація спостерігається із збором коштів на фінансування проєктів. Так, за бурхливим зростанням сум фінансування проєктів на даній платформі у 2009-15 рр., спостерігається незначний спад фінансування у 2016 році. Причиною такого зниження є збільшення конкуренції серед аналогічних платформ та деяке звуження спеціалізації платформи. Разом з тим, таке зниження є індивідуальним та не має радикального впливу на довіру до краудфандингових платформ. Підтвердженням цього є позитивна динаміка яка спостерігається у 2018 році. Значно збільшилась кількість успішно профінансованих проєктів.

На рис. 3.15 можна спостерігати які напрямки діяльності найбільше шукають фінансової підтримки. Серед них - музика та відео. Це пов'язано з тим, що за цими напрямками існує чимала кількість проєктів, яким потрібна невелика сума коштів для реалізації, тому використання інструментів краудфандингу в цьому випадку є найбільш прийнятним способом фінансування.

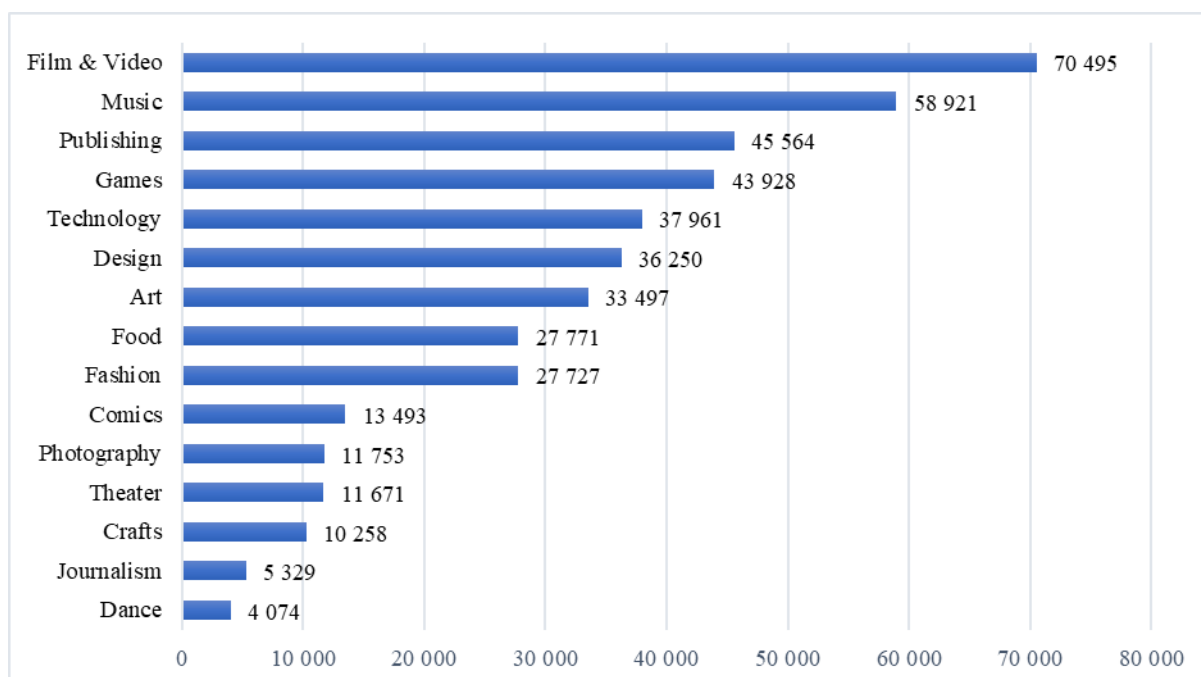

Рисунок 3.15– Напрями проєктів на Kickstarter станом на березень 2019 року.

Розвиток краудфандингу в Україні почався відносно недавно та поступово набирає свою популярність. В Україні поступово з'являються подібні платформи. Найбільш відомі з них це Спільнокошт (Велика Ідея) та Na-Starte, які націлені на фінансову підтримку розвитку громадянського суспільства. На цих платформах присутні різноманітні стартапи, розробки, нові технології, проекти зйомок фільмів та відео, випуску музичних новинок та багато інших проєктів, що потребують стартового капіталу.

За часи свого існування Спільнокошт успішно реалізував 277 проєктів. Було вкладено 20 950 182 грн. Прийняли участь 34 051 добровілець. Станом на кінець березня 2019 року 16 проєктів та 3 інституції чекають підтримки.

Також, в Україні існують платформи, головна мета яких є благодійність та допомога людям. Найвідомішою з них є Українська біржа благодійності, де кожна небайдужа людина може зробити пожертвування на лікування окремої людини. Це перша в Україні незалежна загальнонаціональна соціальна інфраструктура онлайн-благодійності. У таблиці 4 наведено результати діяльності Української Біржі Благодійності станом на 2019 рік.

Таблиця 3.5 – Результати діяльності Української Біржі Благодійності [146]

Направленість проєкту	Зібрана сума, грн	Кількість проєктів
Здоров'я	186 632 431,58	503
Освіта	3 758 344,21	21
Культура та спорт	1 942 383,26	12
Екологія та тварини	1 319 765,71	12
Як вдома	9 885 066,41	57
Наше місто	1 003 870,79	5

На сьогодні актуальною краудфандинговою платформою є People's Project, платформа, яка співпрацює з благодійним фондом та діяльність якої спрямована на допомогу українським військовослужбовцям. Станом на кінець березня 2019 року на платформі чекали підтримки 110 проєктів.

Відносно новий вид краудфандингових платформ – платформи освітніх проєктів. Так, нещодавно була запущена нова українська платформа GoFundEd.

Завдяки ній кожен вчитель може опублікувати власний проєкт та самостійно впроваджувати зміни у своєму класі чи школі.

Серед проблем, що стримують розвиток краудфандингу в Україні можна виділити: відсутність відповідного законодавчого регулювання, належного інформаційного забезпечення, відсутність системи контролю за цільовим використанням зібраних коштів, що знижує рівень довіри до краудфандингових послуг, низький рівень платоспроможності населення, відсутність державної підтримки діяльності соціально-відповідальних краудфандингових платформ.

Використання краудфандингу в Україні та світі у більшості випадків направлено на креативні проєкти та бізнес-проєкти. Це пов'язано з направленістю вже існуючих платформ. В той же час, потенційно можливими напрямками використання краудфандингу можуть стати соціальні та наукові проєкти. Соціальний краудфандинг розвивається повільними темпами, але при правильній організації та використанні фінансових ресурсів можливо реалізувати соціально важливі проєкти.

Результати проведеного дослідження доводять, що краудфандинг є новим перспективним способом залучення коштів, який набирає розповсюдження. Разом з тим, аналіз вітчизняного ринку краудфандингу показує що на сьогодні ефективність його використання в Україні доволі низька, порівнюючи з світовою практикою. В той же час, краудфандинг має значний потенціал, а враховуючи сучасні Інтернет можливості він та має стати альтернативою традиційним джерелам фінансування, особливо в соціальній сфері. Успіх на цьому шляху залежить від найшвидшого подолання існуючих проблем, що стримують розвиток краудфандингових послуг.

ВИСНОВКИ

1. У процесі дослідження аналізувався закордонний досвід участі держави у стимулюванні інноваційних процесів в економіці. Так, проведено аналіз рівня інноваційності країн ЄС, ряду країн-світових лідерів й України та рівня їхніх витрат на науково-дослідну роботу у ВВП у 2010 та 2017 роках, на основі чого була побудована чотириквADRANTНА матриця та були сформовані подальші стратегії інноваційних дій для досліджуваних країн залежно від їх положення на матриці. Також на основі даних передових рейтингових агенцій світу (рейтинги Bloomberg's Innovation Index та Global Innovation Index) було проведено компаративний аналіз інноваційної активності країн світ, у результаті чого встановлено, що на сьогодні високий рівень інноваційної активності має Південна Корея, котра складає значну конкуренцію за цим показником країнам Західної Європи, які протягом тривалого часу були інноваційними лідерами, зокрема, Швеції, Німеччині, Швейцарії та ін. Аналіз джерела успіху Південної Кореї в інноваційній діяльності показав, що ключовими аспектами інноваційної активності цієї країни є підтримка уряду, розвиток людських ресурсів та орієнтація на тренди. Зокрема, на даний час основними трендовими напрямками інноваційного зростання для Південної Кореї є: інформаційно-комунікаційні технології; супутникові технології; енергетичні технології; політика та статистика; науки про людину; нанотехнології та біотехнології.

2. Узагальнено та систематизовано інструменти державного стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання у стратегічних секторах національної економіки, що визначені на законодавчому рівні. Досліджено сучасний стан фінансового забезпечення інноваційної діяльності у розрізі стратегічних пріоритетів та зроблено висновок про незадовільний його стан, особливо в сфері бюджетного фінансування, зокрема через неоднорідність розподілу обсягів фінансування за стратегічними пріоритетами. Так, на розвиток технологій аграрного сектору у 2018 р. виділялося майже 60 % загального бюджету середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. А,

до прикладу, на розробку нових «поколінь техніки і технологій в авіа-, судно- та ракетно-космічній галузі» надано лише 3,9 % бюджету, «технологій удосконалення енергетичних мереж та обладнання з урахуванням намірів їх гармонізації з енергетичною системою країн ЄС» – 3,2 % бюджету. Аналогічні диспропорції не дисбаланси були виявлені при аналізі обсягів фінансування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. При цьому ефективність вкладень у 2018 році була найбільша за одним з найменш профінансованим пріоритетів – «Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики».

3. Досліджено сучасний стан функціонування технопарків, наукових парків, бізнес-інкубаторів в Україні та в країнах Європи та визначено найбільш поширені сфери їх діяльності. Наголошено на позитивному досвіді та необхідності подальшого розширення діяльності у сфері трансферу технологій. Розглянуто місце освіти і науки в стимулюванні інноваційного розвитку економіки та проведено дослідження стартап-культури в національному освітньому середовищі. Визначено напрямки розширення сфери державного впливу на інноваційний процес, які реалізуються через непряме фінансування інноваційної діяльності та передбачають участь держави у ньому через заходи фіскального та регулюючого характеру. Досліджено фіскальні механізми державної фінансової підтримки енергозбережних технологічних змін у контексті забезпечення державної економічної безпеки.

4. Проведено емпіричне дослідження впливу макроекономічного середовища на інноваційну активність підприємництва в Україні, яке розглядалося як п'ятивимірна структура, яка представлена нормативно-правовими інструментами, фінансовими ресурсами, науково-виробничим співробітництвом, кадровим забезпеченням та ринковою динамікою та базувалося на розрахунку парних коефіцієнтів кореляції та регресійній моделі log-log. Встановлено, що людський капітал є одним з найважливіших факторів формування інноваційно орієнтованого підприємництва.

5. У процесі дослідження проведено детальний аналіз напрямів синергетичного впровадження в промисловий комплекс України підходів 1) нової концепції розвитку економіки та суспільства "Індустрія 4.0"; 2) ідей циркулярної економіки та 3) соціально-інклюзивного підходу. Проаналізовано інструменти державної підтримки інноваційного розвитку малих підприємств.

6. Розглянуто питання розширення масштабів соціального-відповідального підприємництва як одного з інноваційних драйверів національної економічної безпеки, зокрема розвитку ринку капіталу в контексті активізації інвестицій соціального впливу та розвитку нових фінансових інструментів. Проведено емпіричний аналіз впливу економічного розвитку країни та рівня якості надання соціальних послуг на агреговану соціальну цінність. Запропоновано вартісною характеристикою потенційно можливих втрат національної економіки внаслідок неповного використання людського капіталу через незбалансованість розвитку соціального сектору національної економіки (СС НЕ) вважати індикативне значення ВВП-розриву на душу населення та визначати його на основі оцінювання відносного рівня втрати потенціалу розвитку СС НЕ з урахуванням фактичного та потенційно можливого рівнів соціального захисту на ринку праці, розвитку соціальної інфраструктури і соціального капіталу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Сигида Л. О., Захаркіна Л. С., Сагер Л. Ю. Поточний стан та тенденції нарощування інноваційної активності країн світу. *Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід* : монографія / за загальною ред. канд. екон. наук, доцента Л. С. Захаркіної. Суми : Сумський державний університет, 2019. С. 50 – 56.

2. European Innovation Scoreboard 2018: European Union, 2018. 104 p.

3. Жемба А.Й. Світові тенденції впливу інноваційних факторів на економічний розвиток країн в умовах глобалізації. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2013. № 21. С. 17.

4. Науково-технологічна сфера України / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. Київ, 2013. 25 с.

5. 2017 R&D Trends Forecast Results from the Industrial Research Institute's Annual Survey. Research-Technology Management. *R&DTrendsForecast*. January-February, 2017. 18-25 p.

6. First estimates of Research & Development expenditure. R&D expenditure in the EU increased slightly to 2.07% of GDP in 2017. 5/2019. 10 January 2019. URL:

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?query=BOOKMARK_DS-053382_QID_-37B85901_UID_-3F171EB0&layout=UNIT,L,X,0;TIME,C,X,1;GEO,L,Y,0;SECTPERF,L,Z,0;INDICATORS,C,Z,1;&zSelection=DS-053382SECTPERF,TOTAL;DS-053382INDICATORS,OBS_FLAG;&rankName1=INDICATORS_1_2_-1_2&rankName2=SECTPERF_1_2_0_0&rankName3=UNIT_1_2_0_0&rankName4=TIME_1_0_1_0&rankName5=GEO_1_2_0_1&rStp=&cStp=&rDCh=&cDCh=&rDM=true&cDM=true&footnes=false&empty=false&wai=false&time mode=ROLLING&time most recent=true&lang=EN&cfo=%23%23%23%2C%23%23%23.%23%23%23 (дата звернення: 01.09.2019).

7. Research and Development in Malta: 2009-2011. News Release.

1 August. 2013. URL:

https://nso.gov.mt/en/News_Releases/Archived_News_Releases/Documents/2013/news2013_149.pdf (дата звернення: 01.09.2019).

8. Croatia: Research and development expenditure. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Croatia/Research_and_development/ (дата звернення: 01.09.2019).

9. Наукова та інноваційна діяльність України: статистичний збірник. Київ, 2018. С. 76-77.

10. 2011 Global R&D Funding Forecast: Stability Returns to R&D Funding. R&D Magazine. Monday, April 11.

11. Сигида Л.О., Сагер Л.Ю. Досвід та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Південній Кореї. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 4.

12. Faisal Khan. Which are the most Innovative Economies of 2019?. Medium : URL: <https://medium.com/technicity/which-are-the-10-most-innovative-economies-in-2019-51e30541fef> (дата звернення: 04.09.2019).

13. Smriti Srivastava. South Korea and Germany Lead World's Most Innovative Countries Ranking in 2019. Analytics Insight. : веб-сайт. URL:<https://www.analyticsinsight.net/south-korea-and-germany-lead-worlds-most-innovative-countries-ranking-in-2019/> (дата звернення: 07.09.2019).

14. Ashley Viens. The World's Most Innovative Economies Visual Capitalist : веб-сайт. URL: <https://www.visualcapitalist.com/the-10-most-innovative-economies-in-2019/> (дата звернення: 04.8.2019).

15. Bloomberg names Korea 'most innovative country' for 6th straight year. korea.net : URL: http://www.korea.net/NewsFocus/Business/view?articleId=167455&fbclid=IwAR3R-AzZYO6BR_A1RfFUFcbu96CahcFZDUj1Id23VAzXMa9piObfxbdNsL0 (дата звернення: 08.08.2019).

16. Global Innovation Index 2019: India Makes Major Gains as Switzerland, Sweden, U.S., Netherlands, U.K. Top Ranking; Trade Protectionism Poses Risks for Future Innovation. WIPO : URL:

https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2019/article_0008.html (дата звернення: 06.11.2019).

17. Dutta S., Lanvin Br., Wunsch-Vincent S. GLOBAL INNOVATION INDEX 2019. *Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation*. 2019. 451 p.

18. Ткаченко В. Секрет інноваційного прориву Південної Кореї: досвід для України. Ukrinform.ua : URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2184059-sekret-innovacijnogo-prorivu-pivdennoi-korei-dosvid-dla-ukraini.html> (дата звернення: 04.11.2019).

19. Chung Sungchul. Excelsior: The Korean Innovation Story. *Issues in Science and Technology*. 2017. № 1. URL: <https://issues.org/chung/> (дата звернення: 06.08.2019).

20. Innovative Environment. Invest Korea. URL: <http://m.investkorea.org/m/innovation/infra.do> (дата звернення: 08.09.2019).

21. Васильєва Т.А., Касьяненко В.О., Захаркіна Л.С. Державна підтримка інноваційного розвитку у стратегічних секторах національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 40. С. 23–29.

22. Олексенко Р.І., Ортіна Г.В. Формування інноваційної політики реального сектору економіки як особливого напрямку розвитку України. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 173–180.

23. Федулова Л.І Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4(166). С. 94–104.

24. Ніфатова О.М., Шкода М.С. Активізація політики інноваційного розвитку через утворення інноваційних кластерів як форми державно-приватного партнерства. *Вісник КНУТД*. 2017. № 6(117). С. 94–104.

25. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні* : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. / Верховна Рада України: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 25.03.2019).

26. Реалізація середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня у 2016 році: аналітична довідка. Київ: УкрІНТЕІ, 2017. С. 89.

27. Писаренко Т.В., Кваша Т.К. та ін. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка. Київ: УкрІНТЕІ, 2018. С. 98 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf> (дата звернення: 25.03.2019).
28. Валовий внутрішній продукт / Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.04.2019).
29. Касьяненко В.О. Методологічні засади управління розвитком інноваційного потенціалу економіки України : дис. ... доктора економ. наук : 08.00.03. Суми, 2014. 469 с.
30. Колосок С.І., Захаркіна Л.С. Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні: перспективи, виклики та можливості. *Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід* : монографія / за загальною ред. канд. екон. наук, доцента Л. С. Захаркіної. Суми : Сумський державний університет, 2019. С. 7 – 11.
31. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2018 рік : аналітична довідка. 2019. 117 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2019/07/12/kmu2018final.pdf> (дата звернення: 07.09.2019).
32. Технологічні парки / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/tehnologichni-parki> (дата звернення: 03.04.2019).
33. Мазур А. А., Пустовойт С.В. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми. *Наука та інновації*. 2013. Т.9. №3. С. 59–72.
34. Чернюк В. Наукові парки в Україні – стан та проблеми діяльності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 1. С. 68–75.
35. Баб'ячок Р.І., Кульчицький І.І. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні – проблеми, перешкоди і можливості: аналітичні матеріали. 2018. С. 28. URL: <https://inno.lviv.ua/ua/item/1065> (дата звернення: 05.04.2019).
36. Від ідеї до бізнесу - МОН та YEP розвиватимуть стартапи та

інноваційне підприємництво у вишах / МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vid-ideyi-do-biznesu-mon-ta-yep-rozvivatimut-startapi-ta-innovacijne-pidpriyemnictvo-u-vishah> (дата звернення: 05.04.2019).

37. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. Київ, НІСД, 2013. 71 с.

38. Петруненко Я. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Господарське право і процес*. 2018. №6. С. 110-115.

39. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1555-VII / Верховна Рада України. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Офіційний вісник України. 2014. № 62. Ст. 1704. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (дата звернення 02.08.2018)

40. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність / Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2018-%D0%BF#n8> (дата звернення 14.03.2019)

41. Річний звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2017 рік Антимонопольний комітет України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document;jsessionid=7B63F13087CAA9821B5D40CB4F59A8BA.app1?id=143931&schema=main> (дата звернення 06.09.2019)

42. Захаркін О.О., Захаркіна Л.С. Сучасний стан державної підтримки інноваційного підприємництва в Україні. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Глобальні економічні виклики та можливості у цифрову епоху* : матеріали I Міжнародного економічного форуму EFBM'2019 (21-24 травня 2019 р.) / За заг. ред. проф. А.І. Ігнатюк. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. Вип. I. Частина II. С. 127-129.

43. Kolosok S, Zakharkina L, Vakulenko I. Concept of energy cooperation

in Europe. European energy collaboration: modern smart specialization strategies. Monograph Edited by Tetiana A. Vasylieva, Svitlana Kolosok. Centre of Sociological Research, Szczecin. 2019. P. 54-71.

44. Єфімцева Л.О. Енергетична безпека в Україні: суть, походження та перспективи. *Економіка АПК*. 2014. №5. С. 85-92.

45. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. № 48. «Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України». URL: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/48-98-п> (дата звернення 02.04.2019)

46. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10. 2013, №1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0>. (дата звернення 02.04.2019)

47. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 13.09.2019)

48. Интенсивность использования энергии на единицу ВВП при постоянном паритете покупательной способности (ППП) // Статистический Ежегодник мировой энергетики 2018. URL: <https://yearbook.enerdata.ru/total-energy/world-energy-intensity-gdp-data.html> (дата звернення 14.06.2019)

49. Світова енергетика в цифрах - що варто знати про 2017-2040 роки. URL: <https://nachasi.com/2017/06/22/energy-faq> (дата звернення 14.06.2019)

50. Школа В. Ю. Щербаченко В. О. Обґрунтування варіантів інноваційного розвитку національного енергетичного сектору *Енергоефективність та відновлювальна енергетика в Україні: проблеми управління*: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. Сотник І.М. Суми : Сумський державний університет, 2019.

51. Доля возобновляемых источников энергии в производстве электроэнергии (в том числе гидро). *Статистический Ежегодник мировой энергетики*. 2018. - URL:<https://yearbook.enerdata.ru/renewables/renewable-in-electricity-production-share.html> (дата звернення 14.03.2019)

52. Які тенденції розвитку відновлюваної енергетики в Європі і чого очікувати України? URL: <http://dixigroup.org/comments/yaki-tendencii-rozvitku-vidnovlyuvanoi-energetiki-v-yevropi-i-ne-chogo-ochikuvati-ukraini> (дата звернення 14.03.2019)

53. Нарешті "зелені" аукціони? Що бізнес повинен знати про держпідтримку альтернативної електроенергетики. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analitycs/186702_naresht-zelen-auktsoni-shcho-bznes-povinen-znati-pro-derzhpdtrimku-alternativno-elektroenergetiki (дата звернення 14.03.2019)

54. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії: Закон України від 25 квітня 2019 р. №2712-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2712-19> (дата звернення 14.03.2019)

55. Письменна У., Трипольська Г. Електромобілі та державна політика. URL: <https://dt.ua/business/elektromobili-ta-derzhavna-politika-vrahovuyuchiracionalnist-ukrayinciv-mozhna-chehati-vidchutnogo-rozvitku-rinku-elektromobiliv-i-bez-osoblivoyi-pidtrimki-z-boku-derzhavi-.html>

56. Німеччина має намір продовжити виплачувати по 4 тис євро за купівлю електрокара. URL: <https://ecotown.com.ua/news/Nimechchyna-maye-namir-prodovzhyty-vyplachuvaty-po-4-tys-yevro-za-kupivlyu-elektrokara>.

57. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. «URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>.

58. Мирошніченко Ю.О., Матвєєва Ю.А., Захаркіна Л.С. Моделювання впливу макроекономічних факторів на стимулювання інноваційної активності підприємств. Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід : монографія / за загальною ред. канд. екон. наук, доцента Л. С. Захаркіної. Суми : Сумський державний університет, 2019. С. 115 – 120.

59. Щербаченко В.О. Економічні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04, Сумський державний університет. Суми, 2016. 205 с.

60. Вакім В.Є. Стимулювання інноваційної діяльності: порівняльно-правовий аспект. Економічна теорія та право. *Господарське право*. 2017. № 2 (29). С. 134 - 145.

61. Zakharkin O., Basantsov I., Shcherbachenko V. and Zakharkina L. Public-Private Partnership as an Effective Tool in R&D Activity. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference «Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020». 10-11 April 2019. Granada, Spain. PP. 6674 – 6678.

62. Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід : монографія / за загальною ред. канд. екон. наук, доцента Л. С. Захаркіної. Суми : Сумський державний університет, 2019. 200 с.

63. Zakharkin Oleksii O., Basantsov Ihor V., Myroshnychenko Iuliia O., Shcherbachenko Viktoriia O. Analysis of the innovative development directions for industrial enterprises análisis de directrices innovadoras de desarrollo para empresas industriales. *Espacios*. 2019. Vol. 40. Number 27. P.16-25.

64. Державна служба статистики України, 2019 URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 09.10.2019)

65. The World Bank Group. Worldwide Governance Indicators (WGI), URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports> (дата звернення: 09.10.2019)

66. Kaufmann, D., Kraa, A., Mastruzzi M. The Worldwide Governance Indicators : A Summary of Methodology, Data and Analytical Issues. *World Bank Policy Research Working Paper*, 2010. p. 30.

67. Bagmet, K.V., Haponova, O. Assessing the Impact on Social Sector: A Macroeconomic Approach. *SocioEconomic Challenges* (Ulrichsweb та ін.). 2018. №3(2). P.103-108,

68. Багмет К.В. Державне регулювання інституційних змін у соціальному секторі національної економіки : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03. Суми, 2019. 452 с.

69. Epstein, M. J. and Yuthas, K. Measuring and improving social impacts – a guide for nonprofits, companies and impact investors, Greenleaf Publishing. 2014. Sheffield. URL:

https://ssir.org/articles/entry/measuring_and_improving_social_impacts_a_guide_for_nonprofits_companies_and

70. Morgan J.P. Global Social Finance. Eyes on the Horizon. The Impact Investor Survey / Global Impact Investing Network, Global Social Finance. 2015. URL:

https://www.jpmorgan.com/cm/BlobServer/giin_2015.pdf?blobkey=id&blobwhere=1320674289058&blobheader=application/pdf&blobheadername1=Cache-Control&blobheadervalue1=private&blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs

71. Social Impact Investment Taskforce. Measuring Impact: Subject Paper of the Impact Measurement Working Group. Social Impact Investment Taskforce. 2014.

URL:<http://www.socialimpactinvestment.org/reports/Measuring%20Impact%20WG%20paper%20FINAL.pdf>

72. Enjolras B. Assessing the macro socioeconomic impact of the third sector in Europe. Theoretical considerations and some empirical evidences. TSI Working Paper, Series No. 10. [online] Seventh Framework Programme (grant agreement 613034), European Union. Brussels: Third Sector Impact. 2016. URL: <http://thirdsectorimpact.eu/documentation/tsi-working-paper-no-10-assessing-macro-socio-economic-impact-third-sector-europe/>

73. Twersky, F., and Arbretton, A. Benchmarks for spending on evaluation. Menlo Park, CA: The William and Flora Hewlett Foundation. 2014. URL https://www.hewlett.org/wp-content/uploads/2016/08/Benchmarks%20for%20Spending%20on%20Evaluation_2014.pdf

74. World Values Survey Wave 6: 2010-2014 URL <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

75. Салтикова Г.В., Білоус Ю.Г. Аналіз прямих іноземних інвестицій в Україну за 2010-2018 роки. *Економічні проблеми сталого розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених імені професора Балацького О. Ф. (16-18 квітня 2019 року). Суми : СумДУ, 2019. С. 68-69.

76. Інноваційні драйвери національної економічної безпеки: структурне моделювання та прогнозування : Структурне моделювання векторів інноваційного розвитку суб'єктів господарювання України: звіт про НДР (проміжний) / кер. Л.С. Захаркіна. - Суми: СумДУ, 2018. - 132 с.

77. Захаркіна Л.С., Луценко Д.В. Галузеві пріоритети державного стимулювання забезпечення національної економічної безпеки на засадах інноваційного розвитку. *Інструменти регулювання національної економіки та національної безпеки в умовах сучасних глобальних викликів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (17-19 жовтня 2019 року). Хмельницький : ХНУ, 2019. С. 43-45.

78. Домашенко М.Д., Троян М.Ю. Котенко О.О. Розроблення механізму державного стимулювання інноваційних процесів на прикладі енергоефективних технологій у контексті державного економічного забезпечення. *Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід* : монографія / за загальною ред. канд. екон. наук, доцента Л. С. Захаркіної. Суми : Сумський державний університет, 2019. С. 130 – 141.

79. Міжнародний валютний фонд. Представництва МВФ в Україні. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.imf.org/en/Countries/ResRep/UKR> (дата звернення: 01.09.2019).

80. Європейський Банк Реконструкції та Розвитку. Офіційний сайт. URL: <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Page&cid=1395237257399&pagename=EBRD->

RU%2FPage%2FHome (дата звернення: 01.09.2019).

81. Что такое кредитное плечо? / Ліцензований брокер AvaTrade. URL: <https://www.avatrade.ru/education/trading-for-beginners/chto-takoe-kreditnoe-plecho> (дата звернення: 01.09.2019).

82. Україна стала лідером приросту електромобілів в Європі. URL: <https://www.autocentre.ua/avtopravo/avtobiznes/ukrayina-stala-liderom-prirostu-elektromobiliv-v-yevropi-361753.html> (дата звернення: 01.09.2019).

83. Домашенко М.Д., Котенко О.О., Сердюк С.В. Енергоефективні автомобілі та їх роль в антикризовій стратегії підприємств України. *Облік і фінанси*. 2019. № 1 (83), С. 152-158

84. Kotenko O. O., Domashenko M. D., Shkola V. Yu. Production Costs Decreasing by Introduction of Energy-Efficient Technologies within The Enterprise's Counter-Crisis Management Strategy. *The International Journal of Ecological Economics and Statistics*. 2019, Vol. 40. Number 3. P. 88-97.

85. Домашенко М.Д., Котенко О.О., Троян М.Ю. Управління розвитком відновлювальної енергетики підприємств на прикладі енергоефективних автомобілів. *Енергоефективність та відновлювальна енергетика в Україні: проблеми управління*: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. Сотник І.М. Суми : Сумський державний університет, 2019.

86. Домашенко М.Д., Котенко О.О. Перспективи використання енергоефективних автомобілів в виробничому процесі сучасного підприємства. Антикризовий ефект. *Сучасний рух науки*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. м. Дніпро, 4-5 квітня 2019 р

87. Інвестиції в майбутнє: як уряди різних країн підтримують електромобілі. URL: <https://electrocars.ua/investments-in-future-how-governments-support-ev-sales/> (дата звернення: 01.09.2019).

88. Global Top 20 - December 2018. / URL: <http://ev-sales.blogspot.com/2019/01/global-top-20-december-2018.html> (дата звернення: 01.09.2019).

89. Сабініч А. Аналітика ринку електромобілів в Україні та світі. /

URL: <https://tokar.ua/read/25713> (дата звернення: 01.09.2019).

90. Стрілець В.Ю. Інновації у виробничому забезпеченні розвитку малих підприємств: чинники впливу, сучасний стан, перспективи. *Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід* : монографія / за загальною ред. канд. екон. наук, доцента Л. С. Захаркіної. Суми : Сумський державний університет, 2019. С. 42 – 49.

91. Стрілець В.Ю. Матеріально-технологічні інновації як імператив виробничого забезпечення розвитку малих підприємств. *Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*: матеріали конференції, м. Львів, 29 червня 2019 року. Львів: ЛЕФ, 2019. С. 74-76.

92. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва: статистичний збірник. Державна служба статистики України /за ред. М. С. Кузнецова. Київ, 2018. 490 с.

93. Захаркіна Л.С., Грибініченко Р. А. Факторний аналіз фінансової стабільності як передумови забезпечення економічної безпеки України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. № 6 (23). С. 624-629.

94. Статистика Національного банку України URL: <https://www.bank.gov.ua/statistic>

95. Антонюк Н.А., Миронова А.М., Скляр І.Д. Чутливість фінансової безпеки України до змін ринку глобального фінансового капіталу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 27.

96. Люльов О.В., Миронова А.М. Вплив фінансіалізації економіки на фінансову безпеку держави. *Економічні проблеми сталого розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених імені професора Балацького О. Ф. (16-18 квітня 2019 року). Суми : СумДУ, 2019. С. 88-89.

97. Касьяненко В.О., Люльов О.В., Антонюк Н.А., Миронова А. М. Індикатори фінансової безпеки держави в умовах світової глобалізації. *Вісник*

Сумського державного університету. Серія Економіка. 2019. № 4.

98. Річний звіт НКЦПФР за 2017 рік. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Офіційний сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2017-rk/> (дата звернення: 15.07.2019).

99. 261 млрд грн: НКЦБФР обнародувала данные о фондовом рынке за 2018. Ліга.Финансы: веб-сайт. URL: <https://finance.liga.net/stock/novosti/nktsbfr-obnarodovala-pokazateli-fondovogo-rynka-za-2018-god> (дата звернення: 15.07.2019).

100. Рейтинг бирж мира. Livejournal. URL: <https://spydell.livejournal.com/650178.html> (дата звернення: 15.07.2019).

101. 2017 Annual Volume Survey. Market Voice. FIA's Magazine of the Global Futures, Options and Cleared Swaps Markets. Available at: <https://marketvoice.fia.org/issues/2018-03/2017-annual-volume-survey> (accessed: 03.07.2019).

102. Промышленный индекс Доу-Джонса. TradingView. – URL: <https://ru.tradingview.com/symbols/DJ-DJI/> (дата звернення: 01.07.2019).

103. InvestfundS. Информационный портал о личных инвестициях и финансах. URL: <http://investfunds.ua/markets/indicators/> (дата звернення: 08.07.2019).

104. Значення індексу ПФТС (Україна). МінФін / Офіційний сайт про фінанси в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/stock/pfts/> (дата звернення: 01.07.2019).

105. INDU: IND. Dow Jones Industrial Average. Bloomberg / Офіційний сайт. URL: <https://www.bloomberg.com/quote/INDU:IND> (дата звернення: 08.07.2019).

106. Циганов С.А. Вплив глобалізації світової економіки на розвиток фінансового ринку. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 3. С. 105–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2014_3_12 (дата звернення: 27.07.2019).

107. Захаркін О.О., Захаркіна Л.С., Шамкало К.Ю. Порівняльний аналіз волатильності українського та американського фондового ринку з урахуванням часового горизонту інвестування. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 1 (12), С.166-171.

108. Параметри ЦП Індексу ПФТС. URL: <http://pfts.ua/trade-info/indexes/shares-indexes> (дата звернення: 03.01.2019).

109. Індекс Dow Jones: архів значень, експорт в Excel, побудова графіків. URL: http://investfunds.ua/markets/indicators/indeksdowjones/?f_s%5Bidx%5D=0&f_s%5Bsddate%5D=01.01.2013&f_s%5Bedate%5D=01.11.2018 (дата звернення: 03.01.2019).

110. S&P 500 (США): архів значень, експорт в Excel, побудова графіків. URL: http://investfunds.ua/markets/indicators/sp500/?f_s%5Bidx%5D=0&f_s%5Bsddate%5D=01.01.2013&f_s%5Bedate%5D=01.11.2018 (дата звернення: 03.01.2019).

111. Берзон Н.И. Зависимость риска и доходности активов от временного горизонта инвестирования. *Журнал университетское управление: практика и анализ*. 2008. № 3. С. 65–72. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/05/18/1214036987/2008-3-8.pdf> (дата звернення: 05.01.2019).

112. Сьомченков О. А., Поліщук О.А. Фондовий ринок України в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія економічні науки*. 2012. № 4 (70). С. 125–138. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/803.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).

113. Захаркіна Л.С., Рибалка Р.О., Бугайова Є.О. Податкова політика у системі забезпечення фінансової безпеки держави *Економічні проблеми сталого розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених імені професора Балацького О. Ф. (16-18 квітня 2019 року). Суми : СумДУ, 2019. С. 101-102.

114. Крещік О.С. Аналіз впливу податкових нововведень на бізнес-середовище країни : робота на здобуття освітнього ступеня магістра; спец.: 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»; наук. кер. Л. С. Захаркіна. Суми:

СумДУ, 2019. 37 с.

115. Paying Taxes 2010-2020. The global picture. PwC. URL: <https://www.pwc.com/payingtaxes> (дата звернення 13.12.2019)

116. Index of Economic Freedom 2019. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=ukraine&type=3> (дата звернення 13.12.2019)

117. Doing Business 2010-2020. *The World Bank*. URL: <https://www.doingbusiness.org/> (дата звернення 13.12.2019)

118. Doing Business Regional 2018. URL: <http://rdb.brdo.com.ua/> (дата звернення 13.10.2019)

119. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал: Законопроект від 05.07.2018 р. №8557 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64356 (дата звернення 13.10.2019)

120. Річний звіт про виконання Державного бюджету України. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення 13.10.2019)

121. Рожко О.Д., Дириза К.С. Перспективи трансформації податку на прибуток у податок на виведений капітал в Україні. *International Scientific Journal "Internauka"*. URL: <https://www.inter-nauka.com/> (дата звернення 13.10.2019)

122. Жаворонок А. В., Жиряда Х. В. Податок на прибуток підприємств: оптимізація адміністрування та обліку. *Фінансові дослідження*. 2018. №1(4). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/100.pdf> (дата звернення 13.10.2019)

123. Герасимова В.О., Алафанова Н.О. Міжнародний досвід впровадження податку на виведений капітал: проблемні аспекти та перспективи для України. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. №2 (88). С. 174-178.

124. Новосьолова О. С. Податок на виведений капітал: зарубіжний

досвід та перспективи запровадження в Україні. *Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні* : матеріали виступів III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (11 квітня 2019 р., м. Київ). Київ, 2019. С. 195-197.

125. Шульга Т.М., Зозуля К.В. Зарубіжний досвід щодо податку на виведений капітал та перспективи його запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. - №1. 2019. С. 257 – 260.

126. Кендюхов О.В. Тахкіп: стратегічний інструмент стрімкого економічного зростання. *Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку* : Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 9–10 жовтня 2019 р.). Маріуполь ; Кривий Ріг, 2019. С. 40 – 42.

127. Алексєєв І.В., Железняк Р.Ю (2012) Європейський досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності. *Журнал Національного університету «Львівська політехніка» «Економічні та управлінські питання»*. № 725, 2012. с. 7-16.

128. Захаркін О.О., Захаркіна Л.С., Тверезовська О.І. Фінансова інклюзія як драйвер забезпечення фінансової безпеки України. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 1. С.43-52.

129. Захаркін О.О., Тверезовська О.І. Фінансова інклюзія як драйвер забезпечення фінансової безпеки України. *Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів*: матеріали Всеукраїнської науково-рактичної конференції студентів та аспірантів (11 квітня 2019 року). Черкаси : Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019.

130. Тверезовська, О.І. Фінансова інклюзія як драйвер забезпечення фінансової безпеки України : робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра; спец.: 6.030508 - фінанси і кредит ; наук. керівник О.О.Захаркін. – Суми: СумДУ, 2019. – 52 с.

131. Степанюк Є. От лозунгов к делу. Зачем нужна финансовая

инклюзия URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-deluzachem-nujna-finansovaya-inklyuziya>

132. Фінансова інклюзія /Офіційний веб-сайт Національного банку України URL:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3961976&cat_id=3115908.

133. Jan Taylor. Financial Inclusion Forum. Kiev. June 2018

134. Стратегія Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64754192>

135. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2018 року URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83816603>

136. Шкребет М. Как победить финансовую грамотность? URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-pobedit-finansovuju-bezgramotnost-320669/>

137. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні. Звіт про дослідження. Додатковий проєкт IP-FSS в Україні. Проєкт регіонального економічного зростання. – листопад, 2017 р. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>.

138. Базиліук А.В., Жулин О.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку *Економіка та управління на транспорті*. К.: НТУ, 2015. Вип. 1.

139. Бобух І.Н., Щегель С.М. Стратегічні орієнтири економічного зростання в Україні. Інклюзивність як ключовий пріоритет. *Вісник НАН України*. 2018. №7. С.55-70.

140. Національний банк України Матеріали до круглого столу: “Хто повинен відповідати за фінансову грамотність у країні та як її найкраще розбудувати” Версія 1.0 Київ, 21 жовтня 2015 р. URL: <https://www.slideshare.net/KyivSchoolofEconomics/ss-54390503>

141. Zakharkin O. O., Zakharkina L. S., Pokhylko S. V., Kreshchik O. S. Development of crowdfunding as an innovative method of social projects funding. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 2.

Number 29. P. 509-517

142. Петрушенко Ю. М., Дудкін О.В. Краудфандинг як інноваційний інструмент фінансування проєктів соціально-економічного розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1. С. 172–182.

143. Фоменко А.О. Сучасні умови розвитку краудфандингу в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 3. С. 93–96.

144. Іващенко А.І., Поліщук Є. А., Диба О. М. Перспективи розвитку краудфандингу в Україні як інструменту залучення коштів для підприємств малого та середнього бізнесу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 21. С. 34–39.

145. Захаркіна Л. С., Мурай Є. До питання використання краудфандингу як інноваційного інструменту фінансування суб'єктів господарювання. *Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: тези доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (29 вересня - 1 жовтня 2016 р.)*. Суми : Ткачов О.О., 2016. – С. 90-91.

146. Українська біржа благодійності : офіційний веб-сайт URL: https://ubb.org.ua/uk/about_us/